

Met gepast geweld

Politiegeweld in Nederland in 2016

M.C. Kuin, F.G.H.C. Kriek, J.S. Timmer met medewerking van Y. Bleeker, E. Verbeek

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

Met gepast geweld

Met gepast geweld

Politiegeweld in Nederland in 2016

M.C. Kuin (Regioplan)

F.G.H.C. Kriek (Regioplan)

J.S. Timmer (Vrije Universiteit Amsterdam)

Met medewerking van:

Y. Bleeker (Regioplan)

E. Verbeek (Regioplan)

In opdracht van: het programma Politie en Wetenschap van de Politieonderwijsraad.
Meer informatie over deze en andere uitgaven kunt u verkrijgen bij:

Sdu Klantenservice
Postbus 20025
2500 EA Den Haag
tel.: (070) 378 98 80
website: www.sdu.nl

Omslagontwerp: Joris Clappers | Elgersma Reclame en Media
Foto omslag: Shutterstock/Peter Braakman 2017

ISBN: 9789012406185
NUR: 600

© 2020 Sdu Uitgevers, Den Haag; Politie & Wetenschap, Den Haag; Regioplan, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uit-drukkelijk voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Repro-recht (postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uit-gave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich te wenden tot de Stichting PRO, Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.cedar.nl/pro. Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave ten behoeve van commerciële doel-ein-den dient men zich te wenden tot de uitgever.

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kan voor de aanwezigheid van even-tuele (druk)fouten en onvolledigheden niet worden ingestaan en aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uit-gever deswege geen aansprakelijkheid voor de gevolgen van eventueel voorkomende fouten en onvolledighe-den. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen / 7

- 1. Inleiding / 9**
 - 1.1. Aanleiding / 9
 - 1.2. Doel- en vraagstelling / 9
 - 1.3. Plan van aanpak / 10
 - 1.4. Leeswijzer / 14
- 2. Juridische en maatschappelijke context van politiegeweld / 15**
 - 2.1. Inleiding / 15
 - 2.2. Van ambtelijk naar robuust / 19
 - 2.3. Geweld in de samenleving / 21
 - 2.4. Juridisch kader / 22
 - 2.5. Samenvattend / 24
- 3. Omvang geweldsaanwending politie / 25**
 - 3.1. Typen geweld / 25
 - 3.2. Soort fysiek geweld / 29
 - 3.3. Waarschuwingen / 31
 - 3.4. Gewelddoel, werkzaamheden en gevaarsituaties / 33
 - 3.5. Deelconclusie / 35
- 4. Locatie en tijd geweldsaanduiding / 37**
 - 4.1. Politie-eenheden en gemeenten / 37
 - 4.2. Dag, dagdeel en uur / 41
 - 4.3. Locatie / 46
 - 4.4. Deelconclusie / 48
- 5. Kenmerken betrokken agenten / 49**
 - 5.1. Aantal betrokken agenten / 49
 - 5.2. Dienstjaren / 50
 - 5.3. Certificering / 50
 - 5.4. Geslacht / 51
 - 5.5. Kleding / 52

5.6.	Deelconclusie / 53
6.	Rake politieschoten / 55
6.1.	Rijksrechercheonderzoeken / 55
6.2.	Agenten en tegenstrevers / 56
6.3.	Beoordeling geweldgebruik / 59
6.4.	Deelconclusie / 60
7.	Na de geweldsmelding / 63
7.1.	Aanhouding en aanhoudingsgrond / 63
7.2.	Letsel na geweldsaanwending / 66
7.3.	Beoordeling van de geweldsaanwending / 67
7.4.	Deelconclusie / 68
8.	Mogelijke verklaringen en implicaties / 69
8.1.	Omvang geweldsaanwending politie (bij hoofdstuk 3) / 69
8.2.	Locatie en tijd geweldsaanwending (bij hoofdstuk 4) / 75
8.3.	Kenmerken betrokken agenten (bij hoofdstuk 5) / 76
8.4.	Rake schoten (bij hoofdstuk 6) / 78
8.5.	Na de geweldmelding (bij hoofdstuk 7) / 79
8.6.	Deelconclusie / 82
9.	Beantwoording onderzoeksvragen en slotbeschouwing / 85
9.1.	Inleiding / 85
9.2.	Onderzoeksvraag 1 – ontwikkeling aard en omvang / 85
9.3.	Onderzoeksvraag 2 – mogelijke verklaringen / 87
9.4.	Onderzoeksvraag 3 – implicaties voor registratie, sturing en toetsing / 88
9.5.	Slotbeschouwing / 88
Literatuur / 91	
Bijlage 1 Variabele meldingsformulieren geweldsaanwending / 97	
Bijlage 2 Indicatoren dossierstudie politiedata / 99	
Bijlage 3 Indicatoren dossierstudie Rijksrecherche / 103	
Bijlage 4 Itemlijst interviews / 105	
Bijlage 5 Aantal incidenten per 100 operationele agenten / 107	
Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap / 109	
Uitgaven in de reeks Politiewetenschap / 111	

Lijst van afkortingen

APV	Algemene Plaatselijke Verordening
AZV	Aanhoudings- en Zelfverdedigingstechnieken
BPZ	Basispolitiezorg
BTGV	Benaderingstechniek gevaarlijke verdachten
FVT	Fysieke Vaardigheidstoets
IBT	Integrale Beroepsvaardigheden Training
IVBPR	Internationaal Verdrag betreffende burgerrechten en politieke rechten
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden
hOvJ	Hulpofficier van justitie, politieambtenaar in de rang van inspecteur of hoger die de rechtmatigheid het gebruik van bepaalde bevoegdheden toetst (zoals binnentreden en insluiten)
HOvJ	Hoofdofficier van Justitie
OM	Openbaar Ministerie
PV	Proces-verbaal
RTGP	Regeling Training Gevaarbeheersing Politie
RTTVP	Regeling Training en Toetsing Vuurwapengebruik Politie

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

De verwachtingen van de samenleving ten aanzien van de politie zijn hoog, complex en steeds scherper gearticuleerd, maar ook wisselend, en soms tegenstrijdig van aard. Dat betreft zowel de doeltreffendheid van de taakuitoefening (boeven vangen en orde handhaven) als de integriteit van het gebruik van (gewelds)bevoegdheden. Tegelijkertijd staat het gezag van de politie ook geregeld ter discussie (Scholtens, Helsloot & Helsloot, 2019). De discussie over een en ander leidt tot beleidsaandacht en zo nu en dan ook tot verbeterde opleiding, training en uitrusting van politieambtenaren. In de jaren 2000, 2005 en 2010 is onderzoek gedaan naar de geweldstoepassing door de politie en geweld tegen de politie (Timmer, 2005; Bleijendaal e.a., 2008; Timmer & Visser, 2015). Dit onderzoek vervolgt de onderzoeksreeks naar politiegeweld met een nieuwe meting over het jaar 2016. Hierin worden onderzochte ontwikkelingen geactualiseerd, met oog voor nieuwe ontwikkelingen.

In opdracht van Politie en Wetenschap heeft Regioplan in samenwerking met Jaap Timmer van de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) het onderzoek uitgevoerd. Dit eindrapport is een verslag van het onderzoek.

1.2. Doel- en vraagstelling

Het doelstelling van dit onderzoek is drieledig. Ten eerste is het doel het beschrijven van de aard en omvang van het politiegeweld in het jaar 2016 en de ontwikkeling ten opzichte van eerdere jaren. Ten tweede is het aandragen van mogelijke verklaringen voor de geconstateerde ontwikkelingen een doel van het onderzoek en ten derde heeft het onderzoek tot doel te adviseren over de implicaties van de ontwikkelingen in relatie tot de registratie, geweldsinstructie, opleiding en training.

Aansluitend op deze doelstellingen is de centrale vraag van het onderzoek:

In hoeverre zijn aard en omvang van politiegeweld in 2016 veranderd ten opzichte van 2000, 2005 en 2010, welke mogelijke verklaringen zijn er voor die veranderingen en welke implicaties heeft dat voor de registratie, geweldsinstructie, opleiding en training?

Op basis van de centrale vraag zijn de volgende drie onderzoeksvragen en deelvragen geformuleerd:

1. In hoeverre zijn aard, omvang, achtergrond, gevolg en afwikkeling van politiegeweld in 2016 veranderd ten opzichte van eerdere jaren?
 - a) Wat is de omvang van verschillende typen politiegeweld in 2016 t.o.v. eerdere jaren?
 - b) Op welke locaties en tijdstippen vindt politiegeweld plaats in 2016 t.o.v. eerdere jaren?
 - c) Welke kenmerken hebben agenten die bij politiegeweld betrokken zijn in 2016 t.o.v. eerdere jaren?
 - d) Wat zijn de kenmerken van politiegeweld waarbij raak geschoten wordt in 2016 t.o.v. eerdere jaren?
 - e) Welke gevolgen heeft politiegeweld in termen van aanhoudingen, letsel en beoordeling in 2016 t.o.v. eerdere jaren?
2. Welke mogelijke verklaringen zijn er voor de ontwikkelingen in politiegeweld, onderscheiden naar interne verklaringen vanuit de politieorganisatie en regelgeving en externe maatschappelijke verklaringen?
3. Wat zijn de implicaties van de bevindingen in relatie tot de registratie van politiegeweld, de geweldsinstructie en de vakmanschapsnormen en opleiding en training?

1.3. Plan van aanpak

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen is het onderzoek gebaseerd op verschillende bronnen en methoden. Voorafgaand aan de bevindingen is de juridische en maatschappelijke context beschreven met behulp van (wetenschappelijke) literatuur. De eerste onderzoeksvraag, inclusief deelvragen, naar de ontwikkeling van aard en omvang, is beantwoord met behulp van een bestandsanalyse en een dossieranalyse, aangevuld met literatuurstudie. De tweede onderzoeksvraag (mogelijke verklaringen) en derde onderzoeksvraag (implicaties voor registratie, sturing en toetsing) zijn beantwoord met informatie opgehaald uit interviews en een expertmeeting met politiefunctionarissen en relevante derden. Hieronder worden de gebruikte bronnen en methoden nader toegelicht.

1.3.1 *Plan van aanpak ter beantwoording van onderzoeksvraag 1*

Bestandsanalyse

Het doel van de bestandsanalyse is het beschrijven van de prevalentie van politiegeweld en om de modus operandi van politiegeweld in 2016 te inventariseren, ten behoeve van een vergelijking met politiegeweld in de jaren 2000, 2005 en 2010.

Om de prevalentie in kaart te brengen, zijn alle meldingsformulieren geweldsaanwending van de basispolitiezorg (BPZ) over 2016 geanalyseerd. Deze registratie bevat de rapportages die standaard aangemaakt worden door agenten, nadat zij een of meerdere vormen van geweld aangewend hebben. Met behulp van tekstmining is informatie uit de meldingsformulieren verzameld over het soort geweldsaanwending, betrokken agent(en), tijdstip en locatie, letsel en afdoening van het voorval. Daarbij is zo veel mogelijk de vergelijking gezocht met analyses over de jaren 2005 en 2010.

Ten aanzien van de vergelijking met politiegeweld in 2000, 2005 en 2010 moet een aantal kanttekeningen worden gemaakt: doordat de opeenvolgende onderzoeken nogal wat verschillen in dataverzameling en -bewerking, is de vergelijking tussen 2016 en eerdere jaren alleen mogelijk op hoofdlijnen. Dit was geen keuze van de onderzoekers, maar het was onvermijdelijk door de wijze waarop en de mate waarin binnen de politieorganisatie het gebruik van geweld wordt gemeld, geregistreerd en gearcheeerd. Dat verschilt ook door de jaren, mede onder invloed van veranderende regelgeving en reorganisaties. Zie daarvoor ook Timmer e.a. (1996), Timmer (2005) en Naeyé (2005). Voor 2005 vroegen de onderzoekers bij een weloverwogen steekproef van zes van de 25 politieregio's alle geweldsmeldingen op (toen nog op papier) (Bleijendaal e.a., 2008). Dat leverde een zodanig klein aantal op, dat zij aansluitend drie extra zoekslagen in het registratiesysteem maakten. Dat leverde extra casussen en daarbinnen ook extra informatie op.

Voor 2010 vroegen de onderzoekers in dezelfde zes politieregio's als in 2005 alle geweldsmeldingen (eveneens op papier) op (Timmer & Visser, 2015). Dat leverde toen meteen dusdanig veel meldingen op dat die niet allemaal te verwerken waren en er werd gerekend met een steekproef uit die meldingen. Doordat evenwel de extra zoekslagen ook niet werden uitgevoerd was de informatie per casus deels geringer dan voor het jaar 2005. Zo ontbrak voor 2010 merendeels de informatie over het letsel dat was ontstaan door het politiegeweld. Die informatie was voor 2005 wel meer beschikbaar. Anderzijds was er voor 2010 meestal wel informatie over de interne beoordeling van het gemelde politiegeweld, die voor 2005 grotendeels ontbrak en ook voor 2016 nauwelijks beschikbaar is.

Voor dit onderzoek over 2016 bestond het uitgangspunt van het onderzoek voor het eerst uit een elektronisch databestand van geweldsmeldingen. De informatie die daarin wel en niet aanwezig was, betekende weer nieuwe mogelijkheden en beperkingen voor de analyse en ook voor de vergelijking met eerdere jaren. Een overzicht van de indica-

toren die ten grondslag liggen aan de analyse van de meldingsformulieren staat in bijlage 1.

Negen op de tien huidige regionale politie-eenheden maken gebruik van het meldingsformulier geweldsaanwending. De eenheid Amsterdam registreert geweldsaanwendingen in een ander registratiesysteem waardoor er geen meldingsformulieren geweldsaanwending beschikbaar zijn voor deze eenheid. Ter aanvulling op de meldingsformulieren geweldsaanwending is daarom gebruikgemaakt van een uittreksel van meldingen geweldsaanwending door de politie-eenheid Amsterdam. In dit uittreksel is per geweldsaanwending één type geweld geregistreerd. Het is niet mogelijk om de afzonderlijke geweldsaanmeldingen te clusteren naar voorval. Hierdoor is het beperkt mogelijk om de data over geweldsaanwendingen in de eenheid Amsterdam te vergelijken met de data over de andere eenheden.

Dossieranalyse

Ter aanvulling op de analyse van de meldingsformulieren geweldsaanwending is een dossieranalyse uitgevoerd om meer verdiepend inzicht te krijgen in de modus operandi van het politiegeweld, de oorzaken/aanleiding, verloop en afdoening van geweld, alsmede ook een eerste inzicht te krijgen in mogelijke verklaringen voor het geweld. Daarnaast draagt de dossieranalyse bij aan de beschrijving van de dynamiek van het geweld.

In de dossieranalyse zijn ten eerste veertig dossiers van de BPZ onderzocht. Deze dossiers zijn geselecteerd aan de hand van de analyse van de meldingsformulieren geweldsaanwending. Bij de selectie van de dossiers is gespreid over de meest voorkomende soorten geweld (fysiek geweld, vuurwapengebruik, pepperspray, wapenstok en overige vormen van geweldsaanwending waaronder inzet van een diensthond). Daarnaast is gespreid over eenheid, aantal betrokken agenten, wel/geen aanhouding, aanhoudingsgrond en context waarbinnen de geweldsaanwending heeft plaatsgevonden. De politiedossiers zijn geanalyseerd met behulp van indicatoren (bijlage 2).

Ten tweede zijn de dossiers van de Rijksrecherche onderzocht die betrekking hebben op de voorvallen van politieel vuurwapengebruik met letsel of de dood tot gevolg of ander politiegeweld met zeer ernstig letsel of de dood tot gevolg. De Rijksrecherche is een zelfstandige opsporingsinstantie en ressorteert rechtstreeks onder het College van Procureurs-Generaal, de leiding van het Openbaar Ministerie. Krachtens de Aanwijzing Handelwijze Geweldsaanwending (Politie)ambtenaar van het College van Procureurs-Generaal van het Openbaar Ministerie (2006A007) is het in die gevallen altijd de Rijksrecherche die een onpartijdig onderzoek doet, ondersteund door het Nederlandse Forensisch Instituut (NFI) en door de Forensisch Technische Opsporing (FTO) van een andere eenheid dan waar de betreffende ambtenaar van politie toe behoort. Deze onderzoeken van de Rijksrecherche naar politiegeweld vormen de harde kern van het politiegeweld. Deze voorvallen bepalen in hoge mate het (maatschappelijke) beeld van, de

ontwikkelingen in, maar vooral ook de discussie over politiegeweld in de samenleving en in de wetenschap. Het zijn daardoor ook juist deze casussen die politiek-bestuurlijke discussie kunnen geven en die zo wet- en regelgeving en uiteindelijk de praktijk kunnen beïnvloeden. Daarom zijn alle relevante en beschikbare Rijksrecherchedossiers bestudeerd en, niet enkel door middel van een steekproef van deze dossiers, er uitgelicht. Deze dossiers zijn eveneens onderzocht met behulp van indicatoren (bijlage 3).

Deze onderzoeken van de Rijksrecherche bestaan doorgaans uit een geordende verzameling van alle processen-verbaal (PV) van verhoren van alle relevante betrokkenen, van bevindingen, van forensische waarnemingen, et cetera. Dit wordt voorafgegaan door een raam-PV van de coördinerend Rijksrechercheur dat alle PV's samenvat en verder onder meer de aanleiding weergeeft en dat de opdracht door het OM, de naam van de zaaksofficier van Justitie en de datum van opening en sluiting van het onderzoek beschrijft. Dit soort onderzoeken van de Rijksrecherche beslaan doorgaans één of meer ordners.

Het Parket-Generaal heeft ingestemd met het bestuderen van de voor dit onderzoek relevante dossiers van de Rijksrecherche met betrekking tot ernstig letsel van personen veroorzaakt door optreden dan wel geweldgebruik van opsporingsambtenaren. Medewerkers hebben er vervolgens voor gezorgd dat alle relevante dossiers werden verzameld en beschikbaar gesteld voor dit onderzoek op één van de vier vestigingen van de Rijksrecherche.

1.3.2 *Plan van aanpak ter beantwoording van onderzoeksvragen 2 en 3*

Interviews en expertmeeting

Ter beantwoording van de tweede en derde onderzoeksvraag zijn interviews afgenomen. Deze gesprekken dienden om nader in te gaan op mogelijke verklaringen voor geweldsaanwending en de betekenis van geweldsvoorvallen voor registratie, geweldsinstructie, vakmanschapsnormen en opleiding/trainingen. In totaal zijn tien telefonische gesprekken gevoerd met politiefunctionarissen. De respondenten zijn geselecteerd op basis van de informatiebehoefte naar aanleiding van de bevindingen van de bestandsanalyse en de dossieranalyse. Er is gesproken met één of meerdere respondenten van de politie met de functies: teamchef van een district, hoofdcommissaris, IBT-docent, coördinator ondersteuningsgroep, (oud-)directielid Rijksrecherche en projectleider stelselherziening. De respondenten zijn afkomstig uit vijf eenheden, verspreid over het land. De interviews zijn afgenomen aan de hand van een itemlijst (bijlage 4).

Ten slotte is een expertmeeting georganiseerd. De respondenten zijn geselecteerd op basis van hun ervaring in de praktijk met het trainen en beoordelen van geweldgebruik door agenten. Aan de expertmeeting hebben negen respondenten deelgenomen afkomstig uit verschillende geledingen van de politie en een beleidsmedewerker van het Ministerie van Justitie en Veiligheid. Vanuit de politie waren een of meerdere respondenten aanwezig met de volgende functies: IBT-docent, lid van een adviescommissie politieklachten, coördinator ondersteuningsgroep, lid commissie beoordeling geweld-

gebruik, teamchef van een district, teamchef Crisis en Conflictbeheersing. De deelnemers van de expertmeeting waren werkzaam in zes verschillende eenheden, uit alle windstreken van het land. Tijdens de expertmeeting zijn de voorlopige resultaten van het onderzoek besproken, zijn verklaringen voor geconstateerde ontwikkelingen uitgevraagd en is gediscussieerd over mogelijke aanknopingspunten voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden. De informatie over aanknopingspunten is gebruikt als aanvulling op de informatie uit de interviews, ter beantwoording van onderzoeksvraag 2 en 3.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 bespreken we de juridische en maatschappelijke context van politiegeweld.

In hoofdstuk 3 wordt de omvang van verschillende typen politiegeweld beschreven (deelvraag 1a). Daarna wordt in hoofdstuk 4 ingegaan op de locatie en het tijdstip van het geweld (deelvraag 1b). In hoofdstuk 5 komen de kenmerken van betrokken agenten aan bod (deelvraag 1c) en in hoofdstuk 6 bespreken we Rijksrechercheonderzoeken naar rake politieschoten (deelvraag 1d). In hoofdstuk 7 gaan we in op wat er gebeurt na de geweldsmelding (deelvraag 1e).

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen 2 en 3 worden in hoofdstuk 8 mogelijke verklaringen en implicaties voor registratie, sturing en toetsing voor de bevindingen gepresenteerd. Dit eindrapport besluit met een conclusie en aanbevelingen in hoofdstuk 9.

2. Juridische en maatschappelijke context van politiegeweld

2.1. Inleiding

Het geweldsmonopolie – het alleenrecht op het gebruik van geweld – van de overheid vindt zijn oorsprong in het werk van de 17^e-eeuwse politiek filosoof Thomas Hobbes. Deze kende in zijn theorie de soevereine vorst absolute macht toe om chaos en oorlog van allen tegen allen te vermijden. Met dit vroegst bekende voorbeeld van een sociaal-contracttheorie wordt het geweldgebruik en het soevereine gezag van de staat voor het kunnen bieden van veiligheid aan burgers gelegitimeerd. In een modernere variant komt het geweldsmonopolie van de overheid aan de orde in het werk van de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920): '[Der] Staat ist diejenige menschliche Gesellschaft, welche innerhalb eines bestimmten Gebietes das Monopol legitimer physischer Gewaltsamkeit für sich (mit Erfolg) beansprucht.' Dit houdt volgens Weber echter niet in dat alleen de staat gerechtigd is geweld te gebruiken om de wetten te handhaven. Het geweldsmonopolie betekent volgens hem dat individuen en organisaties alleen legitiem geweld mogen gebruiken voor zover dat door de staat is toegestaan (Adviescommissie gewapende particuliere beveiliging tegen piraterij 2011: p.13).

In de hedendaagse rechtsstaat bestaat het principiële uitgangspunt dat in beginsel alleen door de staat geweld mag worden gebruikt. De legitimatie daarvoor wordt gevonden in het gegeven dat het gebruik van geweld onder democratische controle is gesteld, oftewel dat burgers zelf door in te stemmen met de totstandkoming van wetgeving de voorwaarden bepalen waaronder de staat geweld tegen zijn onderdanen kan gebruiken (Adviescommissie gewapende particuliere beveiliging tegen piraterij 2011: p. 13). Een rechtsstaat kenmerkt zich ook door het hanteren van fundamentele mensenrechten. In een aantal internationale verdragen zijn deze rechten nader vastgelegd. Een aantal van deze mensenrechten heeft ook direct invloed op het geweldsmonopolie van de rechtsstaat doordat het dit monopolie van de staat aan banden legt.

In art. 2 Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) is eenieders absolute recht op leven verankerd en het verbod op opzettelijke levensberoving opgenomen. Levensberoving is echter niet in strijd met het verdrag wanneer het het gevolg is van het gebruik van geweld, dat absoluut noodzakelijk is:

- a) ter verdediging van wie dan ook tegen onrechtmatig geweld;
- b) teneinde een rechtmatige arrestatie te bewerkstelligen of het ontsnappen van iemand die op rechtmatige wijze is gedetineerd, te voorkomen;
- c) teneinde in overeenstemming met de wet een oproer of opstand te onderdrukken.

Art. 2 EVRM heeft niet zozeer betrekking op gevallen waarin het zou zijn toegestaan opzettelijk iemand te doden, maar beschrijft situaties waarin het gebruik van geweld is toegestaan dat, als een onbedoeld gevolg, kan leiden tot levensberoving. Dit betekent dat, op de drie genoemde uitzonderingen na, ieder overheidsge geweld dat de dood ten gevolge heeft, verboden is, ongeacht de vraag of de dood al dan niet bedoeld was (Dijk & Van Hoof, 1990: p. 249). De mate van geweld zal in evenredigheid moeten zijn met het nagestreefde doel. Een staat is verplicht dit fundamentele recht op leven te beschermen door middel van wet- en regelgeving en passende maatregelen (art. 15 lid 2 EVRM).

Art. 6 Internationaal Verdrag betreffende burgerrechten en politieke rechten (IVBPR) erkent eveneens een wettelijk recht op leven en bepaalt dat niemand willekeurig van zijn leven mag worden beroofd.

In sommige gevallen kan geweldgebruik ook in strijd zijn met het verbod op inhumane behandeling zoals neergelegd in art. 3 EVRM en art. 7 IVBPR, op grond waarvan niemand mag worden onderworpen aan foltering of aan onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen.

Ook in Nederland is geweldstoepassing, binnen de genoemde internationaalrechtelijke kaders, in beginsel voorbehouden aan de staat. Geweldstoepassing door anderen is verboden. Zo is in het Wetboek van Strafrecht (WvSr) diefstal of bedreiging met geweld, mishandeling, doodslag en moord strafbaar gesteld, evenals vrijheidsberoving en openbare geweldpleging tegen personen en goederen. Eenieder die dergelijk geweld pleegt, staat bloot aan vervolging en bestraffing. Het kan zijn dat iemand geweld gebruikt, maar daarvoor niet gestraft wordt omdat de desbetreffende persoon een beroep kan doen op noodweer. Hij claimt daarmee een wederrechtelijke aanval te hebben afgeweerd (art. 41 WvSr). Deze uitzondering biedt echter geen algemeen recht op zelfverdediging, maar vormt slechts een rechtvaardiging in geval van een afweerreactie. Het geweldsmonopolie schept voor de Nederlandse staat ook de verplichting de burger te verdedigen (art. 114 Grondwet (Gw)).

In Nederland kan de doodstraf niet worden opgelegd (art. 114 Gw). Daarnaast heeft eenieder recht op eerbiediging van zijn persoonlijke levenssfeer en op onaantastbaarheid van zijn lichaam. Uitsluitend bij wet mogen beperkingen aan deze laatstgenoemde grondrechten gesteld worden (art. 10 en 11 Gw). Het gebruik van geweld tegen personen levert per definitie een inbreuk op deze grondrechten op. Hiermee wordt het geweldsmonopolie van de Nederlandse staat verder ingekaderd: het geweldgebruik door de Nederlandse overheid vereist altijd een wettelijke grondslag. De concrete uitvoering van het geweldsmonopolie van de Nederlandse staat is dus neergelegd in verschillende wetten.

De Politiewet 2012 (Pw 2012) kent voor de uitvoering van de politietaak geweldsbevoegdheid toe aan (vrijwillige en beroeps)ambtenaren van politie en rijksrechercheurs (art. 7 lid 1 Pw 2012). Het gaat bij de politietaak om het in ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven (art. 3 Pw 2012). Naast deze ambtenaren hebben militairen van de Ko-

ninklijke Marechaussee bij de uitoefening van hun taken en andere militairen die bijstand verlenen aan de politie de bevoegdheid om geweld te gebruiken (art. 7 lid 6 Pw 2012). Ook daartoe aangewezen buitengewoon opsporingsambtenaren ontlenen hun geweldsbevoegdheid aan de Politiewet 2012 (art. 7 lid 7 Pw 2012). Opsporingsambtenaren werkzaam bij een van de vier bijzondere opsporingsdiensten (BOD) ontlenen hun geweldsbevoegdheid aan art. 6 lid 1 Wet op de bijzondere opsporingsdiensten (Wbo). Bij de uitvoering van het geweldsmonopolie van de Staat der Nederlanden is het geweldgebruik van de politie het omvangrijkst. Dit betreft zowel de omvang van het aantal geweldsbevoegden als van het aantal geweldsincidenten. Dit onderzoek beperkt zich tot het geweldgebruik van de Nederlandse politie.

Geweldsbevoegdheid politie

De ambtenaar van politie die is aangesteld voor de uitvoering van de politietaak is bevoegd om in de rechtmatige uitoefening van zijn bediening geweld te gebruiken (art. 7 lid 1 Pw 2012). De geweldsbevoegdheid is beperkt tot de rechtmatige uitvoering van de politietaak. Ambtenaren van politie die zijn aangesteld voor de uitvoering van technische, administratieve en andere taken ten dienste van de politie beschikken dus niet over een geweldsbevoegdheid.

De Politiewet 2012 stelt een aantal belangrijke randvoorwaarden aan deze geweldsbevoegdheid. Het doel dat beoogd wordt met het gebruik van geweld moet dit geweldgebruik, mede gelet op de hieraan verbonden gevaren, rechtvaardigen. Dit is het zogenoemde proportionaliteitsvereiste. Daarnaast moet het doel niet op een andere – minder ingrijpende – wijze kunnen worden bereikt, het zogenoemde subsidiariteitsvereiste. Het geweldgebruik moet ook altijd in verhouding tot het beoogde doel redelijk en gematigd zijn (art. 7 lid 1 en 5 Pw 2012). Een andere voorwaarde is dat, indien mogelijk, aan het gebruik van geweld een waarschuwing voorafgaat (art. 7 lid 1 Pw 2012). Zo kan het daadwerkelijke gebruik van geweld mogelijk nog worden voorkomen. Ter uitvoering van de politieke geweldsbevoegdheid moeten in een zogenoemde Ambtsinstructie regels worden gesteld (art. 9 lid 1 Pw 2012). Deze regels zijn opgenomen in de Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en andere opsporingsambtenaren (hierna: Ambtsinstructie 1994, *Stb.* 1994, 275).

In de Ambtsinstructie 1994 is een definitie van geweld opgenomen: elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken. Onder zaken worden ook dieren gerekend. Onder het aanwenden van geweld wordt verstaan: het gebruiken van geweld en het dreigen met geweld, waaronder wordt begrepen het ter hand nemen van een vuurwapen (art. 1 lid 3 onder b en c Ambtsinstructie 1994). Doordat het ter hand nemen van een vuurwapen als het aanwenden van geweld wordt aangemerkt, zal ook hiervan een geweldsmelding moeten worden gemaakt (zie hieronder). Indien de ambtenaar optreedt onder leiding van een ter plaatse aanwezige meerdere dan mag alleen geweld worden gebruikt na uitdrukkelijke last van deze meerdere, die daarbij aangeeft van welk geweldmiddel gebruik wordt gemaakt, tenzij vooraf anders is bepaald of de last redelijkerwijze niet afgewacht kan worden (art. 5 Ambtsinstructie 1994).

Naast het gebruik van fysieke kracht heeft de ambtenaar van politie voor het uitoefenen van geweld middelen ter beschikking gekregen. Om te kunnen waarborgen dat agenten op verantwoorde wijze met geweldmiddelen omgaan zijn er drie voorwaarden aan het gebruik van een geweldmiddel verbonden. Het gebruik van een geweldmiddel is uitsluitend toegestaan aan een ambtenaar aan wie het geweldmiddel rechtens is toegekend. Daarnaast moet de ambtenaar optreden ter uitvoering van de taak, met het oog waarop het betreffende geweldmiddel hem is toegekend. En als laatste mag een geweldmiddel alleen gebruikt worden als de ambtenaar in het gebruik ervan is geoefend (art. 21 Pw 2012). Daartoe zijn er ook regels omtrent de bekwaamheid van de ambtenaren van politie (art. 21 Pw 2012). Dit is verder uitgewerkt in de Regeling toetsing geweldbeheersing politie. Hierin zijn diverse toetsen in het gebruik van de meeste geweldmiddelen vastgesteld (*Stcrt.* 2001, 247). Indien men deze toets met goed gevolg heeft afgelegd, wordt men geacht te zijn geoefend in het gebruik van het betreffende geweldmiddel.

Daarnaast zijn er ook regels gesteld omtrent de bewapening van de ambtenaren van politie (art. 22 Pw 2012). In het Besluit bewapening en uitrusting politie is onder meer aangegeven welke soorten geweldmiddelen aan welke ambtenaar en voor welke taak zijn toegekend (*Stb.* 2012, 511). De standaardbewapening van politieambtenaren bestond in 2016 uit een korte wapenstok, pepperspray en een pistool. Alleen ongeveer tachtig agenten in Deventer en Zwolle (eenheid Oost-Nederland) beschikten in 2016 al over de uitschuifbare wapenstok die vanaf 2018 bij de gehele Nederlandse politie is ingevoerd (Van der Meulen e.a., 2013; NOS 4 juli 2018). In de Ambtsinstructie 1994 zijn voor het gebruik van de pepperspray en het vuurwapen aanvullende regels opgenomen. Voor de overige geweldmiddelen gelden de regels van proportionaliteit, subsidiariteit, redelijkheid, gematigdheid en de eis van het geven van een waarschuwing. Wel ligt er sinds 2009 een voorstel om ook de inzet van de diensthond als geweldmiddel in de Ambtsinstructie af te bakenen.

Pepperspray

Art. 12a Ambtsinstructie 1994 regelt het gebruik van pepperspray. Dit is alleen geoorloofd ter aanhouding van een persoon die een wapen bij zich draagt en/of een persoon die zich onttrekt aan zijn rechtmatige aanhouding, voorgeleiding of straf. Pepperspray mag ook worden gebruikt tegen agressieve dieren, maar niet tegen groepen, of tegen personen jonger dan 12 jaar en ouder dan 65 jaar, zichtbaar zwangere vrouwen en lijders aan een ademhalings- of andere ernstige gezondheidsstoornis.

Vuurwapengebruik

Het gebruik van vuurwapens door de politie is in art. 7 Ambtsinstructie 1994 gedetailleerder geregeld. Het gebruik van het vuurwapen is alleen geoorloofd om:

- a) een persoon aan te houden die vuurwapengevaarlijk is;

- b) een persoon aan te houden die wordt verdacht van, of is veroordeeld voor, het plegen van een ernstig geweldsmisdrijf:
 - 1. waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van vier jaar of meer is gesteld, en;
 - 2. dat een ernstige aantasting vormt van de lichamelijke integriteit of de persoonlijke levenssfeer; of,
 - 3. dat door zijn gevolg bedreigend voor de samenleving is of kan zijn.
- c) in opdracht van het bevoegde gezag en in gesloten verband van oproerige bewegingen of muiterij te beteugelen (art. 7 lid 1 Ambtsinstructie 1994).

Het is in de gevallen onder a) en b) niet toegestaan om het pistool of het semiautomatisch vuurwapen te gebruiken indien de identiteit van de aan te houden persoon bekend is en redelijkerwijs mag worden aangenomen dat het uitstel van de aanhouding geen onaanvaardbaar te achten gevaar voor de rechtsorde met zich meebrengt (art. 7 lid 3 Ambtsinstructie 1994). Het gebruik van het vuurwapen in de gevallen onder a) of b) is slechts geoorloofd tegen personen en vervoermiddelen waarin of waarop zich personen bevinden (art. 7 lid 2 Ambtsinstructie 1994). Wel wordt het schieten op rijdende auto's ernstig ontraden vanwege de geringe kans op succes en het relatief hoge risico voor derden (*Stb.* 2001, 387).

Een ambtenaar mag het vuurwapen alleen ter hand nemen in gevallen waarin het gebruik van een vuurwapen is toegestaan of indien aannemelijk is dat een situatie ontstaat waarin de agent bevoegd is een vuurwapen te gebruiken. Een mondelinge waarschuwing kan zo nodig worden vervangen door een waarschuwingsschot. Een waarschuwingsschot moet in een veilige richting worden afgevuurd (art. 10a Ambtsinstructie 1994).

2.2. Van ambtelijk naar robuust

In zijn sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie laat Van Reenen zien dat het geweldsmonopolie zich na de jaren vijftig heeft ontwikkeld van een 'ambtelijk geweldsmonopolie' (1979: p. 51) tot een meer maatschappelijk geweldsmonopolie. Daarmee bedoelt Van Reenen een geweldsmonopolie dat past bij de zich dan ontwikkelende democratische rechtsstaat en verzorgingsstaat. Een kenmerk van het maatschappelijk geweldsmonopolie is dat overheidsgeweld geen vanzelfsprekende reactie meer is op afwijkend, crimineel of ondermijnend gedrag, maar een keuze, een bevoegdheid. In 1966 is volgens Van Reenen het ambtelijk geweldsmonopolie ter ziele gegaan (Van Reenen, 1979). In dat ambtelijk geweldsmonopolie was de politieambtenaar tot dan toe min of meer autonoom in de beslissing of een situatie geweldwaardig was. Bij het ambtelijk geweldsmonopolie stond de handhaving van orde en gezag centraal. In de maatschappelijke dynamiek van de jaren zestig kregen het individu en de sociale groep meer behoefte en meer ruimte om zich op eigen wijze te ontplooiën en te uiten. De provobeweging kwam op en manifesteerde zich door het gezag van de overheid en de politie uit te dagen. Overheid en politie konden daar niet mee overweg. Zij beschouwden het gedrag als afwijkend, daarmee bedreigend voor orde en gezag en dus

als grond voor legitiem geweldgebruik. Deze confrontatie bracht een maatschappelijke discussie op gang, waardoor uiteindelijk de vanzelfsprekendheid van het gezag verdween.

Het ambtelijk geweldsmonopolie is geleidelijk vervangen door een gedifferentieerd en flexibeler geweldsmonopolie dat beter kan inspelen op de dynamiek in de samenleving (Timmer, 2005). Dit proces is te herkennen in de ontwikkeling die de geweldsbevoegdheden van de politie hebben doorgemaakt, neergelegd in opeenvolgende geweld- en ambtsinstructies en onderliggende regelgeving. Politiegeweld heeft zich daarin ontwikkeld in een breder instrumentarium om bepaalde doelen te bereiken of om bepaalde problemen op te lossen. Je zou kunnen stellen dat de Nederlandse politie anno 2016 een gedifferentieerd, professioneel geweldsmonopolie kent. Professioneel betekent in dit verband dat de uitvoerders zich gebonden weten aan rechtsregels en zich scholen; dat het geheel van scholing, vaardigheden en praktijk voortdurend wordt verbeterd en tot slot dat over de uitoefening van bevoegdheden politiek-bestuurlijke verantwoording wordt afgelegd.

Volgens Van Reenen heeft de politie bij deze ontwikkelingen een aantal zaken over het hoofd gezien (Van Reenen, 2010). De samenleving als geheel en de onderlinge sociale verhoudingen daarbinnen zijn veel informeler geworden. Veel burgers zien de politieambtenaar niet als iemand die hun bevelen kan geven. Iedereen is gewend om altijd en overal over alles te onderhandelen. De mondige burger laat zich niet gauw iets wijsmaken, laat staan gelasten. Om legitimiteit en vertrouwen te winnen heeft de politie het concept van de burger als klant omarmd, maar die klant is zich daar ook naar gaan gedragen. De potentieel dreigende lading achter de aanwezigheid van een politieambtenaar heeft mede daardoor aan betekenis en kracht ingeboet. Van Reenen refereert daarbij aan het probleem van agressie en geweld van burgers tegen de politie en spreekt van een 'zwak dreigstelsel' aan de zijde van de politie (Van Reenen, 2010: p. 128-129). Hij wijst erop dat het geweldsmonopolie de historische grondslag is van de politie. De politie moet weer de baas willen zijn op straat. Dat is het bestaansrecht van de politie. Van Reenen pleit dus voor een doortastender geweldsmonopolie, of in het actuele politie-idioom gesteld: een robuust geweldsmonopolie. Het lijkt er evenwel op dat die verandering al met de komst van het wettelijke vereiste van geoefendheid (art. 4 Ambtsinstructie 1994) en de daaropvolgende opbouw van het nieuwe vakgebied IBT (Integrale Beroepsvaardigheden Training) is ingezet. Ondanks de groei van de bevolking en van het aantal agenten lopen de aantallen agenten die gewond of gedood worden door geweld van burgers terug (Timmer & Visser, 2015). Ook verandert in diezelfde 20 à 25 jaar de verhouding tussen 'noodweer' (zelfverdediging) en 'aanhoudingsvuur' (schieten ter aanhouding) van ongeveer 75-25% naar 25-75% (Timmer & Visser, 2015). Dat betekent dat als de politie raak schiet, dat naar verhouding meer uit eigen initiatief en ter uitvoering van de politietaken is en minder om het vege lijf te redden. Naar verhouding maakte de Nederlandse politie het grootste aantal doden door politiekogels ten opzichte van andere landen in Europa (Timmer & Cozijn, 2016). Hetgeen ook in elk geval betekent dat het met de vermeende terughoudendheid van de Nederlandse politie wel lijkt mee te vallen.

2.3. Geweld in de samenleving

Gevaar en geweld in politiewerk zijn een afgeleide van wat er in de samenleving speelt. De politie probeert in te spelen op de relevante maatschappelijke ontwikkelingen. Een belangrijk deel van die maatschappelijke context betreft de ontwikkeling en de betekenis van geweld in de samenleving. Recente en actuele cijfers met betrekking tot geweldgerelateerde criminaliteit laten zien dat de stijging van de aantallen gewelddelicten in de jaren tachtig en negentig de laatste jaren is omgebogen naar een relatieve daling, inclusief de vuurwapengerelateerde misdrijven (CBS StatLine). De geweldcriminaliteit is daarmee nog lang niet terug op het peil van de jaren tachtig of negentig. Daar komt bij dat het moordcijfer in Nederland over een langere periode gezien wat is gedaald, maar de laatste jaren weer licht is gestegen, terwijl dit cijfer in de landen om Nederland heen juist afneemt (De Jong, 2018).

Het politieke en strafrechtelijke klimaat brengen met zich mee dat het totaal aantal straffen dat wordt opgelegd nog wel lange tijd is toegenomen. Daarbinnen is ook vele jaren een toename zichtbaar geweest van het aantal strafbeschikkingen opgelegd door politie, Openbaar Ministerie (OM) en gemeenten tegenover een lichte afname van het aantal strafopleggingen door de strafrechter. Aanvankelijk was er een duidelijke stijging zichtbaar van de jaarlijkse aantallen door de politie bij het OM aangebrachte verdachten. Dit cijfer loopt sinds 2009 terug (Kalidien en De Heer-de Lange, 2011). De maatschappelijke context waarin het politiewerk plaatsvindt, is objectief gezien veiliger geworden.

Geweld tegen agenten vindt meestal plaats tijdens aanhoudingen. De toename van geweld tegen de politie was een behoorlijk aantal jaren lang deels te verklaren uit de oplopende aantallen aanhoudingen die de politie realiseerde voor het OM. Sinds enige tijd loopt het aantal door de politie aangehouden verdachten echter terug: van 327.970 in 2005 via 274.680 in 2010 (Centraal Bureau voor de Statistiek 2020, StatLine) tot 186.910 in 2016. Dit kan mede verklaren waarom het geweld tegen agenten niet meer toeneemt en eerder lijkt af te nemen.

Figuur 2.1 vat de maatschappelijke context van het politiewerk in een indexgrafiek samen voor de periode 1978 tot en met 2018. De gegevens in figuur 2.1 zijn voor 1978 op 100 gesteld. De weergegeven ontwikkelingen door de tijd zijn dus relatief.

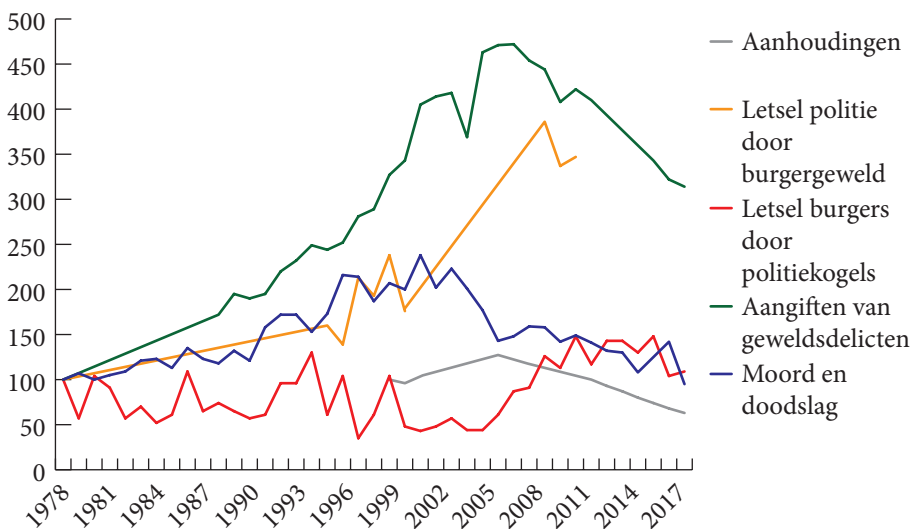
Figuur 2.1 laat zien dat in die 41 jaren het geweld in de samenleving afgemeten aan de aangiftecijfers van geweldcriminaliteit en de aantallen van moord en doodslag na de jaren tachtig tot medio jaren 2000 zijn toegenomen (Wittebrood, 2006). Daarna is een daling ingezet. Van moord en doodslag telde de politie in 1980 nog 111 gevallen, in 1997 piekte dit aantal naar 283, om vervolgens terug te lopen tot 106 in 2018 (De Jong, 2018; Leistra, 2017; Leistra, 2019). Ook het aantal aangehouden verdachten liep jaarlijks op. Daarnaast steeg ook het aantal agenten dat gewond raakte door geweld van burgers. Toch leek het politiegeweld afgemeten aan de ontwikkeling van het aantal schietincidenten met burgerletsel niet toe te nemen. Gedurende enige jaren lijkt die tendens omgekeerd te zijn geweest. Terwijl de geweldcriminaliteit in de samenleving

en ook tegen de politie terugliep, leek het aantal politieschietincidenten met burgerletsel tot gevolg nog een stijgende lijn te vertonen.

Om de grafiek in figuur 2.1 overzichtelijk te houden zijn de cijfers van de slachtofferenquêtes niet toegevoegd. Maar deze cijfers laten eveneens een stijging zien van het aantal zelf-gerapporteerde burgerslachtoffers van burgergeweld in de jaren negentig en de jaren 2000, zij het een geringere stijging dan die van de aangiften (De Jong, 2018).

Voor de gegevens over het (relatieve) aantal agenten dat gewond raakt door burgergeweld (figuur 2.1) is eerder altijd geput uit de arbo-gegevens van de politie (Arbeidsomstandighedenwet 1998). Deze cijfers gaan terug tot 1980. Sinds de komst van de nationale politie houdt de politie deze cijfers niet meer bij. Vandaar dat die informatie voorsnog stopt in 2011. De cijfers met betrekking tot agressie en geweld die de politie wel bijhoudt voor het beleid Geweld Tegen Politieambtenaren (GTPA) laten al enige jaren geen toename meer zien van het daadwerkelijke geweld tegen politieambtenaren (zie ook Eysink Smeets, 2020).

Figuur 2.1 Politie en geweld 1978-2018 (1978 = 100)

Bron: CBS StatLine, 2020; Wittebrood, 2006; Timmer en Visser 2015; De Jong, 2018; Leistra, 2017; Leistra, 2019; lopend onderzoek

2.4. Juridisch kader

Internationale verdragen definiëren geweld als een ontoelaatbare aantasting van de fysieke integriteit van personen en van de persoonlijke levenssfeer. Daarbij gaat het vooral om het EVRM en om verdragen gesloten in verband met de Verenigde Naties (VN 1966; VN 1979; VN 1991). In het licht van deze internationale verdragen, Europese

wetgeving en de Nederlandse Grondwet heeft de Nederlandse wetgever de politieke bevoegdheid tot geweldgebruik ondergebracht in een samenhangend stelsel van wet- en regelgeving. Art. 11 Gw beschermt het recht op lichamelijke integriteit, behoudens gevallen die bij wet zijn geregeld. De grondslag die de Grondwet verlangt voor wettige inbreuken op grondrechten van burgers ligt besloten in art. 7 Pw 2012. Dit artikel bepaalt dat de ambtenaar aangesteld voor de uitvoering van de politietaken (art. 3 Pw 2012) bevoegd is om geweld te gebruiken, wanneer het daarmee beoogde doel dit rechtvaardigt (proportionaliteit) en dat doel niet op een andere wijze te bereiken is (subsidiariteit). Voor de Nederlandse politietaken is het gebruik van geweld juridisch gedefinieerd als 'elke dwangmatige kracht van meer dan geringe betekenis uitgeoefend op personen of zaken' (art. 1 lid 3 onderdeel b respectievelijk c Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke Marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar (verder: Ambtsinstructie 1994). De Ambtsinstructie 1994 definieert het aanwenden van geweld als 'het gebruiken van geweld en het dreigen met geweld, waaronder wordt begrepen het ter hand nemen van een vuurwapen' (art. 1 lid 3 onderdeel b respectievelijk c Ambtsinstructie 1994). Praktisch gezien zijn geweld, het toebrengen van pijn en het beperken van de bewegingsvrijheid te omschrijven als een doelbewuste aantasting van de fysieke integriteit van personen met als doel hun gedrag te beëindigen en de gedragsalternatieven te beperken (Van Reenen, 1979). Daarnaast regelt de Ambtsinstructie 1994 onder meer de bevoegdheden voor het gebruik van vuurwapens. De ambtenaar van politie die geweld heeft gebruikt in het kader van de taakuitoefening kan zich beroepen op een strafuitsluitingsgrond: art. 42 (uitvoering wettelijk voorschrift) of 43 (uitvoering ambtelijk bevel) WvSr. Net als iedere burger heeft ook de politieambtenaar het recht om zich te verdedigen tegen onwettig geweld. Hij kan zich hierbij beroepen op art. 41 (noodweer) WvSr.

Krachtens art. 17 Ambtsinstructie 1994 moet de politieambtenaar het gebruik van geweld altijd aan zijn meerdere melden. De meerdere maakt daarvan door middel van het Landelijk Meldingsformulier rapport op en zendt dit via de hiërarchische lijn naar de korpsbeheerder en het OM, afhankelijk van het eventuele letsel dat personen aan het geweldgebruik hebben overgehouden. Expliciete doelen van deze melding en registratie zijn evaluatie en verantwoording.

Tussen 2010 en 2016 zijn er geen wezenlijke wijzigingen geweest in de relevante wet- en regelgeving. Wel zijn er verscheidene voorvallen geweest die de maatschappelijke discussie over politiegeweld op scherp hebben gesteld. Daarbij gaat het vooral om het dodelijke schietincident op het NS station Hollands Spoor in Den Haag in november 2012 en het fysieke politieoptreden met dodelijke afloop in het Haagse Zuiderpark in juni 2015. Dergelijke discussies dragen op termijn vaak wel bij aan het initiëren of implementeren van verbeteringen. Voorbeelden daarvan zijn de zaak Meta Hofman uit 1981 (Timmer e.a., 1996: p. 125) en de zaak Moravia Ramsahai uit 1998. De rechtszaken tegen de agent die in Amsterdam in 1981 de vrouw met het aardappelschilmesje (Meta Hofman) doodschoot, leidden mede tot wezenlijke wijzigingen in de wet- en regelgeving voor politiegeweld ((Timmer e.a., 1996: p. 125). De uitspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in 2007 inzake de dood van Mora-

via Ramsahai door een politiekogel droeg bij aan verbeteringen in de systematiek van onderzoeken van Rijksrecherche en OM naar dergelijke zaken (V&J, 2006).

2.5. **Samenvattend**

De staat heeft het alleenrecht op het gebruik van geweld. Dat geweldsmonopolie is voornamelijk belegd bij de politie, die daar dagelijks gebruik van maakt. De geweldsbevoegdheid van de politie is niet primair bedoeld voor zelfverdediging. De politie heeft tot taak recht en orde in de samenleving (strafrechtelijk) te handhaven (art. 3 Pw 2012). De politie heeft daarbij de bevoegdheid om geweld te gebruiken om die taak letterlijk kracht bij te zetten als het doel niet anders is te bereiken. Dat is de essentie van wat wel de ‘sterke arm’ wordt genoemd. Het recht moet gehandhaafd worden, eventueel met gebruik van geweld. Dat geweldsmonopolie is geen rustig bezit. Men breekt zich permanent het hoofd over de juiste kwaliteit en kwantiteit van opleiding en training in, en aansturing en beoordeling van, geweldgebruik. Van Reenen sprak in 1979 over de dynamiek van het geweldsmonopolie. De samenleving is voortdurend in verandering. Daardoor is ook de politietaak steeds in ontwikkeling inclusief alle werkzaamheden en bevoegdheden die daarbij komen kijken. Die werkzaamheden en bevoegdheden en het gebruik daarvan staan dan ook voortdurend onder observatie en ter discussie. Deze deels juridische beschouwing vormt het werklicht waarmee in dit onderzoek de bevindingen over het politiegeweld in 2016 worden beschenen.

Tussen 2010 en 2016 zijn er geen wezenlijke wijzigingen geweest in de relevante wet- en regelgeving. Wel zijn er verscheidene voorvallen geweest die de maatschappelijke discussie over politiegeweld gaande hebben gehouden en die ook ontwikkelingen ter verbetering in gang hebben helpen zetten.

3. Omvang geweldsaanwending politie

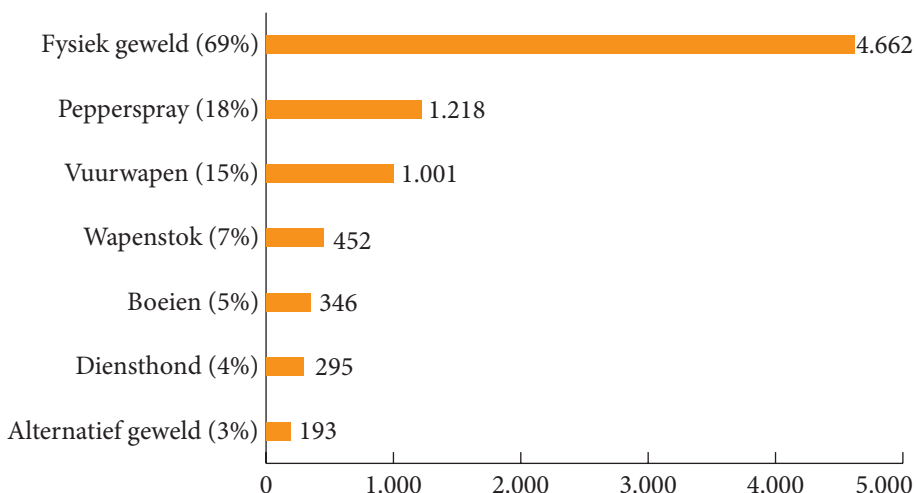
In dit hoofdstuk bespreken we de aard en de omvang van geweldsaanwending door agenten, waarbij we in meer detail kijken naar de prevalentie van soorten fysiek geweld. Daarna bespreken we het gebruik van waarschuwingen voorafgaand aan geweldgebruik. We vervolgen het hoofdstuk met een beschrijving van gewelddoelen, werkzaamheden en gevaarsituaties waarbinnen geweld is toegepast. Afsluitend volgt de deelconclusie.

3.1. Typen geweld

3.1.1 *Feitelijke beschrijving*

Uit de analyse van de meldingsformulieren blijkt dat in ruim twee derde van de voorvallen (69%) fysiek geweld is gebruikt. Het betreft hierbij duw- en trekwerk, slaan, schoppen en technieken als de arm- en beenklem. Daarnaast wordt binnen de categorie fysiek geweld regelmatig gerapporteerd dat een agent op een burger is gaan zitten, veelal op een ledemaat om de burger te kunnen boeien. In 18% van de voorvallen is pepperspray gebruikt, in 15% een vuurwapen (zowel ter hand nemen als waarschuwingsschoten en gericht schieten) en in 7% een wapenstok. Korte en lange wapenstokken worden niet alleen gebruikt om mee te porren of een tik mee uit te delen, maar worden ook gebruikt om iemand te fixeren tegen een muur of tegen de grond. Gebruik van boeien als gewelddmiddel (5%), de inzet van diensthond (4%) en alternatieve vormen van geweld (3%) komen minder voor (figuur 3.1).

Figuur 3.1 Verdeling geweldsaanwendingen per soort geweld (n= 6.711 voorvallen per soort geweld)

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

3.1.2 *Typering casuïstiek soort geweld*

Uit de dossierstudie blijkt dat in het merendeel van de geweldsvoorvallen meerdere geweldsmiddelen ingezet worden door agenten. Fysiek geweld gaat geregeld samen met gebruik van pepperspray (6 van de 40) of wapenstok (4 van de 40). In 10% van de onderzochte voorvallen werden alle drie deze geweldsmiddelen toegepast (4 van de 40). Fysiek geweld, pepperspray en wapenstok lijken daarmee complementair gebruikt te worden, al dan niet in combinatie met geïmproviseerd geweld (bijvoorbeeld slaan met een zaklamp of trekken aan boeien). Ongeacht de combinatie van geweldsmiddelen blijkt uit de dossierstudie dat fysiek geweld en de wapenstok relatief vaak ingezet zijn ter afwending van geweld en in mindere mate ter aanhouding en overbrenging.

De inzet van de ongeveer 400 diensthonden bij de politie dient steeds ter ondersteuning van politieoptreden tegen een of meer gewelddadige personen waarbij andere middelen, zoals (een combinatie van) fysiek geweld, pepperspray en wapenstok (mogelijk) niet toereikend zijn. In het merendeel van de onderzochte voorvallen waarbij een diensthond is ingezet (5 van de 6) was de inzet van geweldsmiddelen gericht op het handhaven van de openbare orde in omstandigheden waarin groepen burgers onrust veroorzaken (gevaarindicatie groepsge geweld). Het gaat dan bijvoorbeeld om vechtpartijen bij horecagelegenheden en (straat)feesten. In alle gevallen was de groep onruststokers (veel) groter dan het aantal agenten.

In drie van de acht onderzochte dossiers met betrekking tot politieel vuurwapengebruik is het vuurwapen gebruikt als onderdeel van de zogeheten Benaderingstechniek gevaarlijke verdachten (BTGV) om (vuurwapengevaarlijke) verdachten aan te houden,

bijvoorbeeld door ze uit een voertuig te praten. In vijf andere voorvallen trokken agenten hun vuurwapen omdat bekend was dat betreffende verdachte een steek- of vuurwapen tot zijn beschikking had. Tweemaal was er sprake van agressieve gestoorden en viermaal van vuurwapengerelateerd geweld. Driemaal ging het om een voorval in de huiselijke sfeer en tweemaal om vernieling/inbraak bij een bedrijf. Een enkele keer was daaraan voorafgaand de verdachte (zonder succes) gepeperd. In geen van de acht dossiers is gericht geschoten: de verdachten voldeden tijdig aan de opdrachten van de agenten. In één van de bestudeerde dossiers is een waarschuwingsschot gelost, omdat de verdachte weigerde het mes dat hij in zijn hand had te laten vallen.

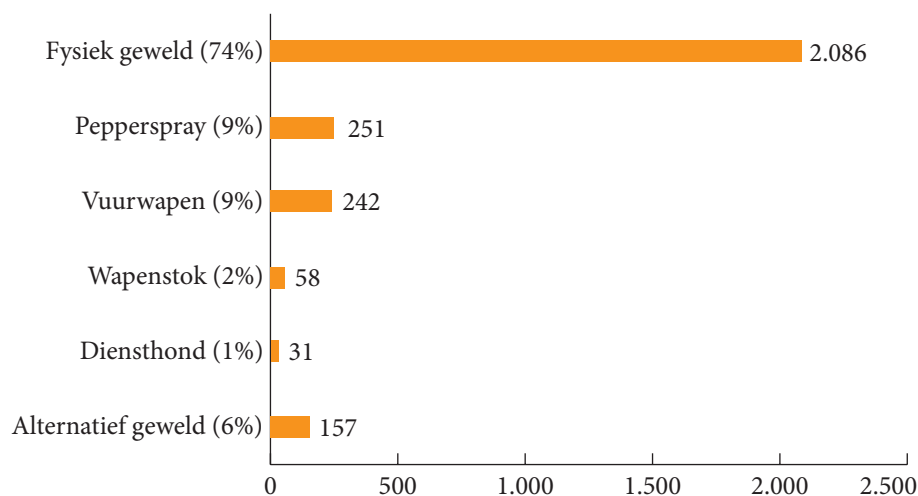
Wanneer alleen fysiek geweld, pepperspray of een wapenstok zijn gebruikt, betreft het meestal relatief beheersbare situaties. Het gaat dan bijvoorbeeld om ondersteuning bij het overbrengen van een verward persoon of arrestantenzorg in een politiecellencomplex. Er lijkt, op basis van de dossierstudie, geen verband te zijn tussen het soort geweldmiddel en het soort politiewerk ten tijde van het voorval.

3.1.3 Geweldsaanwendungen in eenheid Amsterdam

Zoals in hoofdstuk 1 besproken, registreert de eenheid Amsterdam geweldsaanwendungen in een ander systeem dan de overige negen eenheden. Daarom worden de geweldsaanwendungen, per type geweld, in de eenheid Amsterdam in deze paragraaf apart beschreven.

In 2016 zijn in de eenheid Amsterdam in totaal 2.825 geweldsaanwendungen geregistreerd. Driekwart van de registraties betreft het gebruik van fysiek geweld. Pepperspray en vuurwapens zijn in 9% van de geweldsaanwendungen ingezet (figuur 3.2).

Figuur 3.2 Verdeling geweldsaanwendungen per soort geweld (n= 2.825 geweldsaanwendungen)

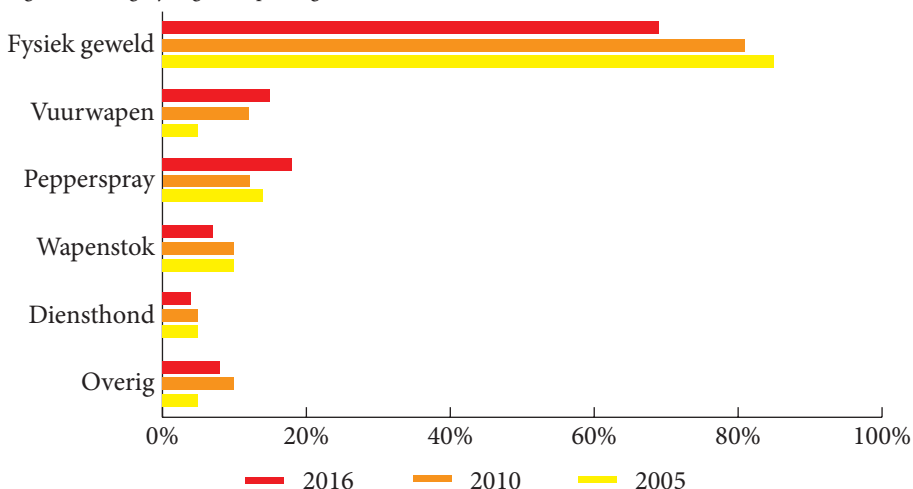

Bron: registratie politie-eenheid Amsterdam 2016

3.1.4 *Vergelijking met 2005 en 2010*

Over de meest voorkomende soorten geweld zijn gegevens beschikbaar voor de jaren 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015), waardoor het mogelijk is een vergelijking te maken. Zowel in 2005 als in 2010 en 2016 is fysiek geweld de meest voorkomende soort geweldsaanwending. Ten opzichte van 2010 en 2005 is het aandeel voorvallen waarbij fysiek geweld is aangewend in 2016 afgenomen. Het gebruik van pepperspray en een vuurwapen lijkt relatief te zijn toegenomen in 2016 ten opzichte van voorgaande jaren (figuur 3.3 en tabel 3.1). Aan deze verschillen tussen de jaren is vooralsnog niet veel betekenis te geven. De data zijn namelijk steeds op geheel verschillende wijze verzameld, daartoe gedwongen door de uiteenlopende manieren waarop de politieorganisaties de betreffende gegevens door de jaren heen hebben verzameld en beschikbaar gesteld.

Figuur 3.3 Vergelijking soort politiegeweld 2005, 2010 en 2016*

* Omdat per voorval meer dan één soort geweld kan worden ingezet, tellen de percentages in deze figuur op tot meer dan 100%.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016; Bleijendaal e.a. (2008); Timmer & Visser (2015)

Tabel 3.1 Vergelijking soort politiegeweld 2005, 2010 en 2016*

	2005	2010	2016
Fysiek geweld	85%	81%	69%
Vuurwapen	5%	12%	15%
Pepperspray	14%	12%	18%
Wapenstok	10%	10%	7%

	2005	2010	2016
Diensthond	5%	5%	4%
Overig	5%	10%	8%

* Omdat per voorval meer dan één soort geweld kan worden ingezet, tellen de percentages in deze figuur op tot meer dan 100%.

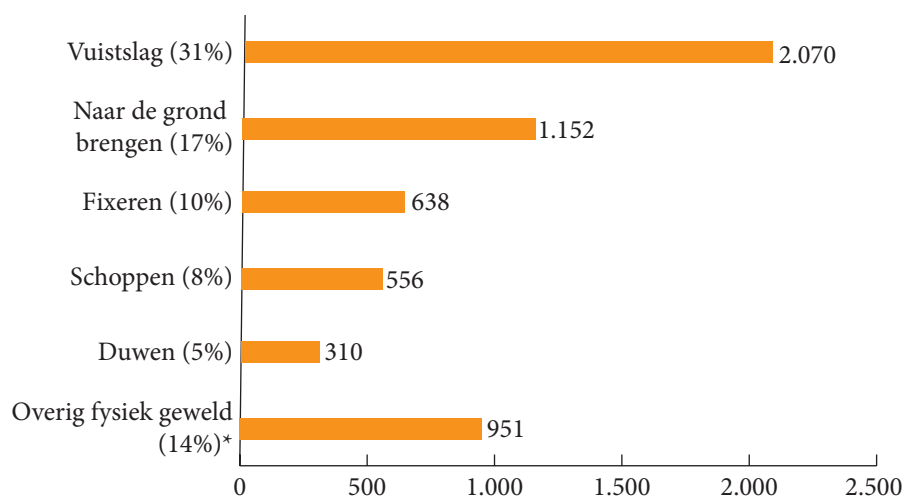
Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016; Bleijendaal e.a. (2008); Timmer & Visser (2015)

3.2. Soort fysiek geweld

3.2.1 Feitelijke beschrijving

Fysiek geweld tijdens voorvallen bestaat voornamelijk uit slaan (31%), naar de grond brengen (17%), fixeren (10%), schoppen (8%) en duwen (5%) (figuur 3.4). In 14 procent van de voorvallen komen overige vormen van fysiek geweld voor.

Figuur 3.4 Verdeling soort fysiek geweld (n= 6.711 voorvallen per soort fysiek geweld)

* Overige vormen van fysiek geweld bestaan uit nekklem, knietje, armklem, beenklem, polsklem en pijnprikkel.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

3.2.2 Typering casuïstiek soort geweld

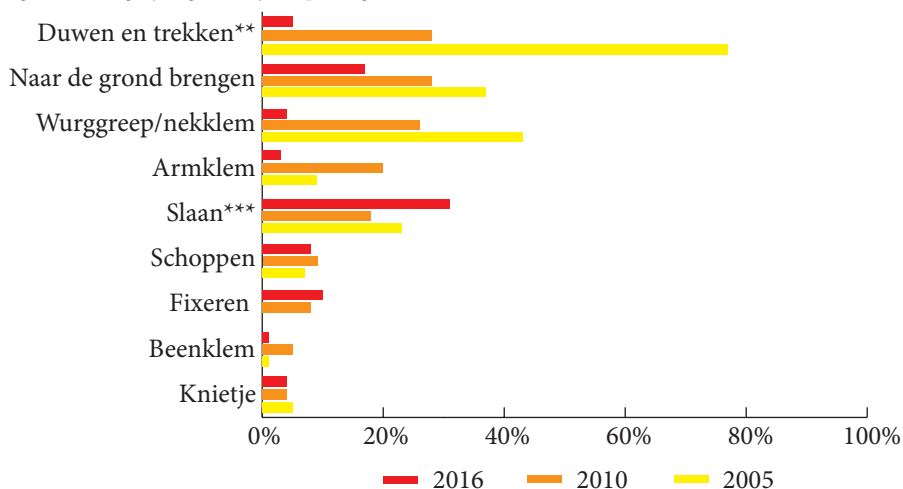
Uit de dossierstudie blijkt dat politieagenten fysiek geweld gebruiken om een verdachte te fixeren. Een arm-, been-, pols- en nekklem zijn bijvoorbeeld gebruikt om een tegenstribbelende verdachte in bedwang te houden, opdat deze geboeid en vervoerd kon

worden. Ook het zetten van een knie in de rug of op een arm of been van een verdachte en het overstrekken van armen dienen dit doel. Daarnaast dient fysiek geweld (vaak stompen) tijdens sommige voorvallen om onwenselijke gedragingen van verdachten te doen stoppen. Met behulp van pijnprikkels proberen agenten het verzet van de verdachte tegen zijn aanhouding te breken. Een verdachte die, na herhaaldelijke verzoeken, weigert weg te gaan bij de woning van een bekende waar hij overlast veroorzaakt, wordt een handje geholpen om de portiek te verlaten. Fysiek geweld is door agenten eveneens ingezet ter zelfverdediging, om burgergeweld af te wenden. Een voorbeeld hiervan is een agent die tijdens een arrestatie belaagd wordt door omstanders waarna hij van zich af slaat (dikwijls met de wapenstok) en schopt.

3.2.3 *Vergelijking met 2005 en 2010*

Wanneer we fysiek geweld uitsplitsen naar verschillende geweldshandelingen, zien we dat er in 2016 relatief gezien minder wurggrepen/nek- en armklemmen zijn toegepast ten opzichte van 2005 en 2010. Ook het naar de grond brengen wordt minder toegepast. Het aandeel slaan is in 2016 juist gestegen (figuur 3.5 en tabel 3.2).

Figuur 3.5 Vergelijking soort fysiek politiegeweld 2005, 2010 en 2016*

* Omdat per voorval meer dan één soort geweld kan worden ingezet, tellen de percentages in deze figuur op tot meer dan 100%.

** Cijfers over 2005 en 2010 bevatten voorvallen over duwen en trekken. Cijfers over 2016 hebben alleen betrekking op duwen.

*** Slaan omvat een vuistslag of een klap met de vlakke hand. In eerdere publicaties over deze cijfers in 2005 en 2010 waren deze soorten gescheiden.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016; Bleijendaal e.a. (2008); Timmer & Visser (2015)

Verder is te zien dat het fixeren van de burger opnieuw wat meer lijkt te zijn toegepast. Met een fixatie duwt de agent de burger met kracht tegen bijvoorbeeld een muur of een auto, zodat verzet lastig wordt. De techniek waarbij één of meerdere agenten bijvoorbeeld met een knie op ledematen van de burger gaan leunen heeft hetzelfde doel. Klemmen worden wat minder toegepast dan bij eerdere metingen.

Tabel 3.2 Vergelijking soort fysiek politiegeweld 2005, 2010 en 2016*

Fysiek geweld naar type	2005	2010	2016
Duwen en trekken**	77%	28%	5%
Naar de grond brengen	37%	28%	17%
Wurggreep/nekkelm	43%	26%	4%
Armklem	9%	20%	3%
Slaan***	23%	18%	31%
Schoppen	7%	9%	8%
Fixeren	-	8%	10%
Beenklem	1%	5%	1%
Knietje	5%	4%	4%
Overig	-	-	16%

* Omdat per voorval meer dan één soort geweld kan worden ingezet, tellen de percentages in deze figuur op tot meer dan 100%.

** Cijfers over 2005 en 2010 bevatten voorvallen over duwen en trekken. Cijfers over 2016 hebben alleen betrekking op duwen.

*** Slaan omvat een vuistslag of een klap met de vlakke hand. In eerdere publicaties over deze cijfers in 2005 en 2010 waren deze soorten gescheiden.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016; Bleijendaal e.a. (2008); Timmer & Visser (2015)

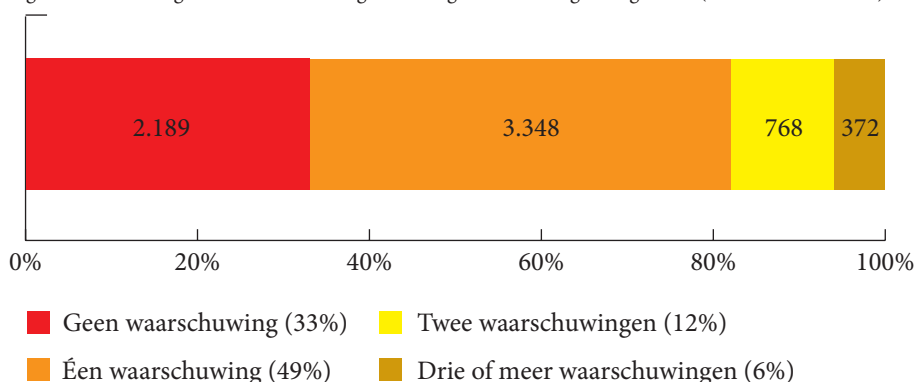
3.3. Waarschuwingen

3.3.1 Feitelijke beschrijving

Art. 7 lid 1 PW 2012 schrijft voor: 'Aan het gebruik van geweld gaat zo mogelijk een waarschuwing vooraf'. Uit de dossiers blijkt dat zo'n waarschuwing in de praktijk kan bestaan uit een algemene formulering, zoals 'als u niet meewerkt, zal geweld toegepast worden', of uit een meer gerichte waarschuwing waarbij gedreigd wordt met de inzet van een specifiek geweldmiddel. In het eerste geval betreft het voornamelijk een waarschuwing in een vroeg stadium van het politieoptreden waarbij nog geen geweldmiddel, zoals wapenstok, pepperspray of vuurwapen, ter hand is genomen. In het tweede geval is het geweldmiddel vaak al ter hand genomen, omdat de agenten inschatten dat de situatie dreigt te escaleren.

Voorafgaand aan twee derde van alle geweldsvoorvallen in 2016 is minimaal één waarschuwing gegeven door een agent (figuur 3.6).

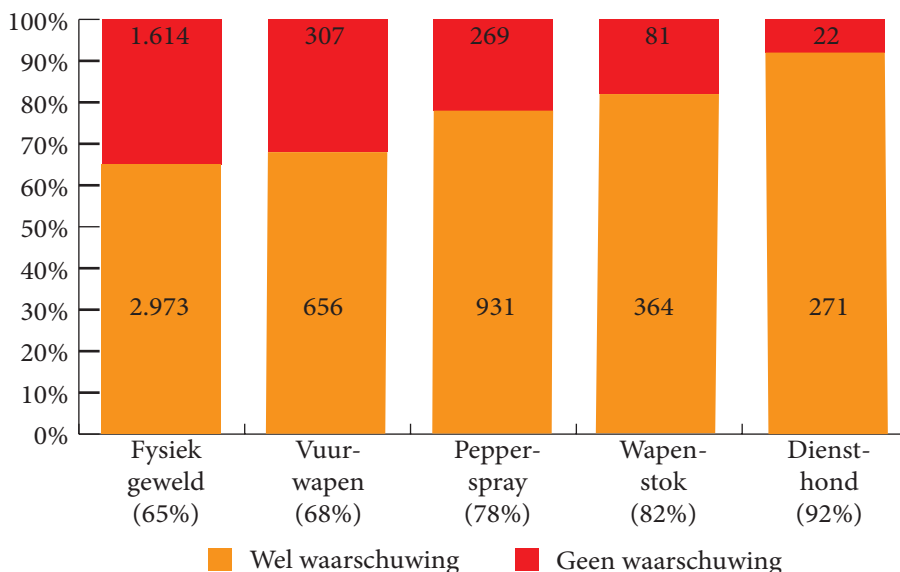
Figuur 3.6 Verdeling aantal waarschuwingen voorafgaand aan het geweldgebruik (n= 6.577 voorvallen)

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Wanneer we het al dan niet geven van een waarschuwing afzetten tegen het soort geweldsaanwending, dan blijkt dat bij voorvallen waarin de wapenstok (82%) of een diensthond zijn ingezet (92%) relatief vaak gewaarschuwd wordt (figuur 3.7). In de onderzoeken over de jaren 2000, 2005 en 2010 waren vergelijkbare gegevens niet beschikbaar.

Figuur 3.7 Verdeling waarschuwing naar soort geweld*

* Fysiek geweld n=4.587 voorvallen, vuurwapen n=963 voorvallen, pepperspray n=1.200 voorvallen, wapenstok n=445 voorvallen, diensthond n=293 voorvallen.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

3.3.2 *Typering casuïstiek waarschuwingen*

Of de agent wel of niet waarschuwt voorafgaand aan het politiegeweld, hangt meestal af van de omstandigheden. Als agenten zich overrompeld voelen door de situatie, de verdachte of mogelijk ook door het gedrag van een collega kunnen zij kwetsbaarder zijn. Uit de dossiers blijkt dat vooral wanneer agenten fysiek geweld gebruiken een waarschuwing vaak uitblijft. Bij deze voorvallen was er veelal sprake van een snelle escalatie van (fysiek) verzet van de betrokken burgers. Waarschuwingen zijn eveneens achterwege gelaten bij 'geïmproviseerd geweld', dat wil zeggen doorgaans onverwachte situaties waarbij gebruik is gemaakt van de middelen die op dat moment voor handen waren (bijvoorbeeld een zaklamp of autoportier). Daarnaast is voornamelijk afgezien van een waarschuwing wanneer slechts één of twee agenten bij de geweldsaanwending betrokken zijn, als er geen sprake is van optreden tegen agressieve verstoorden of een gevaarindicatie ontbreekt, als het voorval zich afspeelt in het donker en wanneer betrokken burgers mannen zijn tussen de 18 en 37 jaar oud. Verder lijken vrouwelijke agenten minder vaak te waarschuwen dan mannelijke agenten. Op basis van de dossiers is geen patroon te herkennen in het al dan niet waarschuwen en de dag van de week, het dagdeel of de werkzaamheden ten tijde van het voorval.

Dit onderzoek is gericht op geweldsaanwendingen. Politieoptreden waarbij geen politiegeweld is gebruikt, valt buiten de reikwijdte van dit onderzoek. Hierdoor is het binnen dit onderzoek niet mogelijk om uitspraken te doen over de effectiviteit van een waarschuwing voor geweldsaanwending.

In de voorvallen waarin verschillende soorten politiegeweld na elkaar zijn aangewend, werkt het eerdere geweldgebruik als waarschuwing voor het eventueel daarna volgende. In de betreffende meldingen komt dit niet expliciet aan de orde.

Uit eerder onderzoek (Timmer e.a., 1996; Timmer, 2005) is bekend dat iets meer dan de helft van alle ruwweg 200 politieschietincidenten jaarlijks voorvallen betreft waarin uitsluitend een of meer waarschuwingsschoten zijn afgevuurd. De effectiviteit daarvan is beperkt. Veel mensen horen in de spanning de knal niet of herkennen de knal niet als een schot, laat staan als een waarschuwing. Bij sommige verdachten werkt een waarschuwingsschot aldus eerder als een startschot dan als een stopschot.

3.4. *Gewelddoel, werkzaamheden en gevaarsituaties*

Ter aanvulling op de analyse van de meldingsformulieren geweldsaanwending zijn 40 politiedossiers onderzocht. Op basis van informatie uit deze dossiers bespreken we in deze paragraaf het doel van het geweldgebruik, de werkzaamheden en situaties met betrekking tot de geweldsaanwendingen.

3.4.1 *Typering casuïstiek geweldsdoel*

Agenten wenden geweld aan met verschillende doeleinden. Uit de dossiers blijkt dat ruim de helft van het geweldgebruik van agenten (24 van de 40 dossiers) plaatsvindt ter aanhouding en overbrenging van verdachten, dikwijls gecombineerd met het afwen-

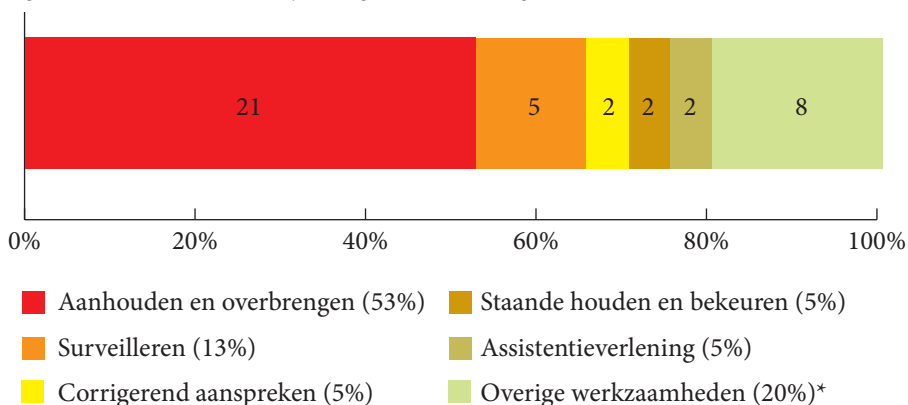
den van geweld door burgers. Bij een kwart (6 van de 23) van de dossiers stond het geweldgebruik in dienst van het handhaven van de openbare orde. Ook in 2000, 2005 en 2010 was het aanhouden van een verdachte het meest voorkomende doel van politiegeweld. Het was in 2010 met 74% iets lager dan in 2000 (80%) en 2005 (88%) (Bleijendaal e.a., 2008: p. 56). In 68% van de gevallen gebruikte de politie in 2010 geweld om geweld van de burger af te wenden. In 61% van de gevallen ging het daarbij om het afwenden van geweld gericht tegen de politieambtenaar zelf, in 48% tegen een collega, in 15% tegen burgers of de verdachte zelf en in 5% tegen zaken.

Ook als het politiegeweld niet het afwenden van geweld tot doel heeft, kan er sprake zijn van geweldgebruik door burgers tijdens het geweldsvoorval. Wanneer door burgers geweld gebruikt wordt tijdens het voorval gaat het in bijna de helft van de voorvallen om fysiek geweld (17 van de 33), al dan niet in combinatie met een intimiderende houding of verbaal geweld (tezamen 8 van de 17). Daarnaast bestaat burgergeweld tijdens voorvallen waar de politie geweld gebruikt uit verbaal geweld, gooi- en smijtwerk en het gebruik van steekwapens en vuurwapens.

3.4.2 *Typering casuïstiek werkzaamheden*

Gerelateerd aan het doel van het geweld blijkt uit de dossiers dat ruim de helft van de voorvallen (21 van de 40) plaatsvond tijdens het aanhouden en overbrengen van verdachten. Daarnaast vond een deel van de geweldsaanwendingen plaats tijdens de werkzaamheden assistentieverlening, corrigerend aanspreken, staande houden en bekeuren en tijdens surveilleren (figuur 3.8).

Figuur 3.8 Werkzaamheden ten tijde van geweldsaanwending (n=40)

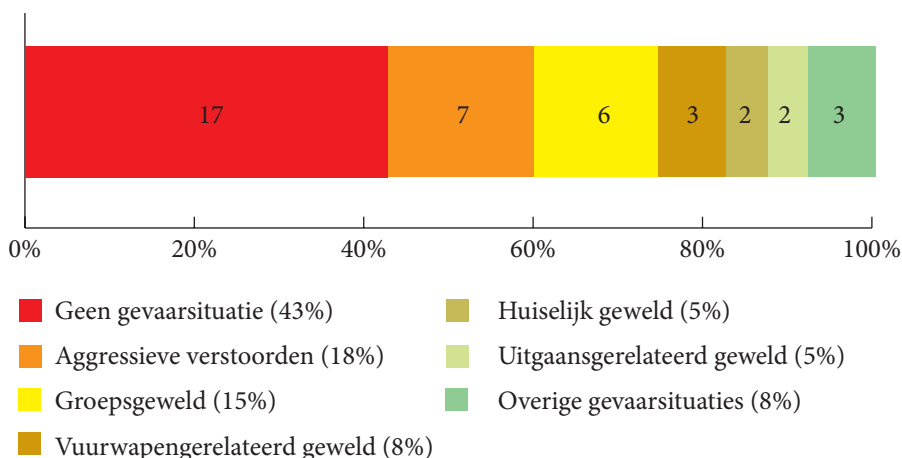
* De categorie 'overige werkzaamheden' bestaat uit het handhaven van de openbare orde, een arrestant uit een cellencomplex verwijderen, een verward persoon of slachtoffer van een ongeluk vervoeren en het voorkomen dat bewijsmateriaal vernietigd wordt.

Bron: politiedossiers 2016

3.4.3 *Typering casuïstiek gevaarsituaties*

Ruim de helft van de voorvallen waarbij de politie geweld heeft gebruikt, betrof een gevaarsituatie (figuur 3.9). Het ging met name om agressieve verstoorden (7 van de 40), groepsgeweld (6 van de 40) en vuurwapengerelateerd geweld (3 van de 40). ‘Verstoorden’ zijn psychisch gestoorde of gedrogeerde personen (Kruize en Wijmer, 1994).

Figuur 3.9 Gevaarsituaties ten tijde van voorval (n=40)

Bron: politiedossiers 2016

3.5. **Deelconclusie**

Net als in voorgaande jaren is het merendeel van het door agenten toegepaste geweld fysiek geweld. Pepperspray, vuurwapen en wapenstok zijn in mindere mate gebruikt. In vergelijking met 2000, 2005 en 2010 blijkt dat in 2016 het aandeel geweldsvoorvallen waarin fysiek geweld gebruikt is, is afgenomen en het aandeel van vuurwapen- en pepperspraygebruik gestegen is. Wanneer we kijken naar het soort fysiek geweld dat toegepast is, blijkt het vooral te gaan om slaan. Voor de relatieve toename daarvan en van het fixeren van verdachten is geen voor de hand liggende verklaring. Agenten passen de technieken duwen en trekken, naar de grond brengen, verwurgingen, armklemmen en schoppen minder toe dan in 2010 en 2005. Voor een deel past dat in het beeld dat de politie er naar streeft om agenten vooral de aangeleerde en getrainde technieken te laten gebruiken. Anderzijds kan dit ook te verklaren zijn uit het feit dat agenten minder uren hun fysieke vaardigheden trainen en daardoor mogelijk meer terugvallen op het gebruik van geweldmiddelen. De politie Amsterdam lijkt minder vaak gebruik te maken van geweldmiddelen zoals pepperspray, vuurwapen en wapenstok en wat vaker van fysiek geweld.

Voorafgaand aan twee derde van de voorvallen is minimaal één waarschuwing voorafgegaan.

Vooraf vóór de inzet van een wapenstok of diensthond wordt vaak een waarschuwing gegeven. Voor toepassing van fysiek geweld blijft een waarschuwing relatief vaak uit. Het uitblijven van een waarschuwing voor het toepassen van geweld lijkt, op basis van de dossierstudie, gerelateerd te zijn aan de (on)voorspelbaarheid van de situatie. Gezien de wettelijke verplichting om te waarschuwen voorafgaand aan geweldgebruik is het ontbreken daarvan in een derde van de geweldsaanwendingen een punt van aandacht voor opleiding en training. Uit de dossierstudie blijkt dat er in ruim de helft van de voorvallen waarbij de politie geweld heeft gebruikt sprake was van een gevaarsituatie. In de overige voorvallen is er geen sprake van direct gevaar en maakt politie dus gebruik van de geweldsbevoegdheid in de taakuitoefening zonder noodzaak tot 'afweer', noodweer of het beschermen van personen. Verder blijkt dat politiegeweld door de BPZ hoofdzakelijk plaatsvindt in bestek van de uitvoering van de kerntaken van politie. Dat is de handhaving van recht (aanhouden) en orde en het beschermen van personen.

4. Locatie en tijd geweldsaanduiding

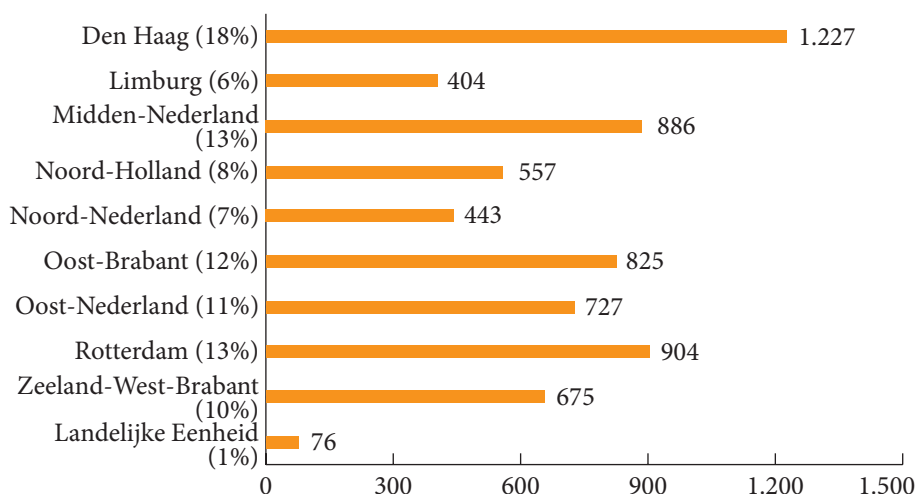
In dit hoofdstuk bespreken we de spreiding van voorvallen waarbij agenten geweld gebruikt hebben. We gaan eerst in op de geografische spreiding over politie-eenheden en gemeenten. Daarna beschrijven we de temporele spreiding van voorvallen naar dag, dagdeel en uur. Vervolgens gaan we in op de locatie van het voorval: gebeurde het bijvoorbeeld op de openbare weg of in een woonhuis? We sluiten het hoofdstuk af met een deelconclusie.

4.1. Politie-eenheden en gemeenten

4.1.1 Feitelijke beschrijving

In de eenheid Den Haag is het aantal voorvallen in absolute zin het hoogst (1.227 voorvallen). Den Haag wordt gevolgd door Rotterdam (904 voorvallen) en Midden-Nederland (886 voorvallen). In Limburg (404 voorvallen) en Noord-Nederland (443 voorvallen) is het aantal voorvallen in absolute zin het laagst (figuur 4.1).

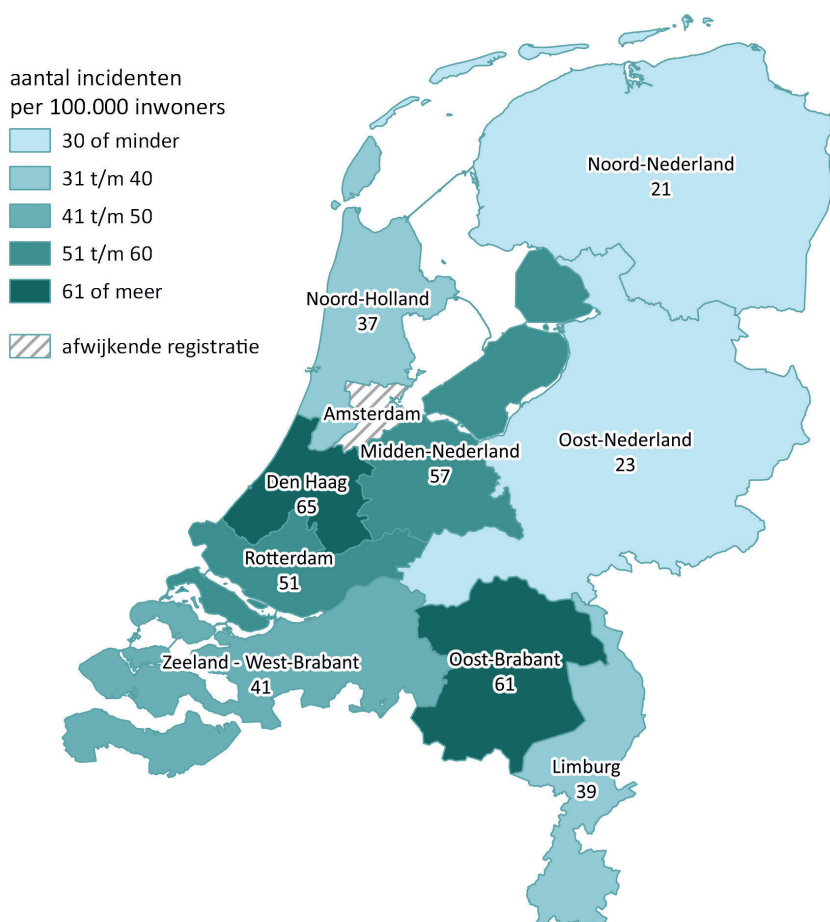
Figuur 4.1 Verdeling geweldsvoorvallen naar eenheid (n= 6.706 voorvallen)

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Wanneer het aantal voorvallen afgezet wordt tegen het aantal inwoners per eenheid, zien we dat Den Haag (65), Oost-Brabant (61), Midden-Nederland (57) en Rotterdam (51) een relatief hoog aantal voorvallen kennen (figuur 4.2). Het aantal voorvallen, ten opzichte van het aantal inwoners, is relatief laag in Noord-Nederland (21) en in Oost-Nederland (23).

Figuur 4.2 Aantal voorvallen per 100.000 inwoners, per eenheid

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016 (aantal voorvallen), CBS StatLine (aantal inwoners)

Afgezet tegen het aantal operationele agenten (exclusief aspiranten), blijkt dat het aantal voorvallen relatief hoog is in de eenheid Oost-Brabant (27). In Noord-Nederland (9) en Oost-Nederland (11) is het aantal voorvallen ten opzichte van het aantal opera-

tionele agenten (excl. aspiranten) relatief laag. De eenheden Den Haag (21) en Midden-Nederland (20), tezamen met Zeeland-West-Brabant (19) behoren tot de middenmoot (figuur 4.3). In bijlage 5 is het aantal voorvallen afgezet tegen het aantal operationele agenten *inclusief* aspiranten. Het algemene beeld van het aantal voorvallen per eenheid, ten opzichte van het aantal operationele eenheden exclusief aspiranten, verschilt niet wezenlijk van het beeld inclusief aspiranten.

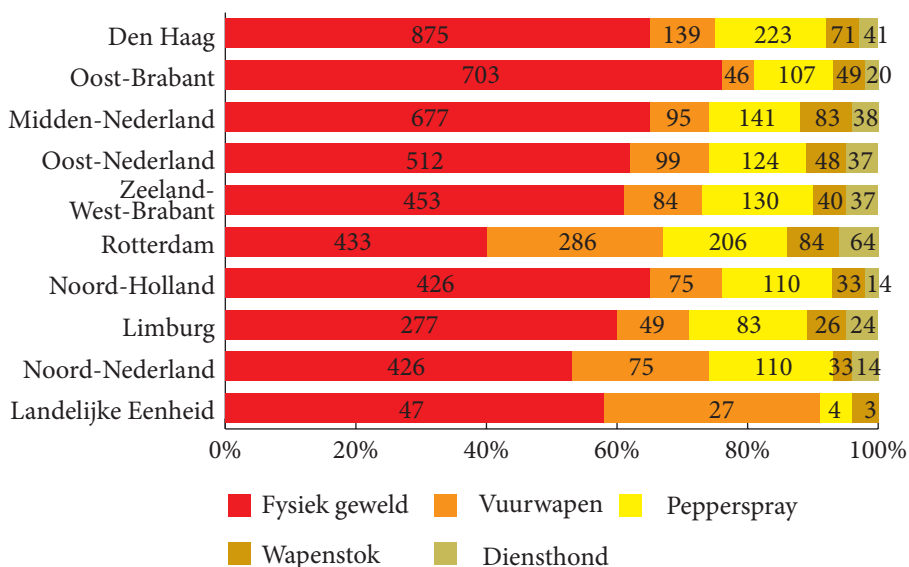
Figuur 4.3 Aantal voorvallen per 100 operationele agenten (excl. aspiranten), naar eenheid

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016 (aantal voorvallen), Jaarverantwoording politie 2016 (aantal agenten)

In de eenheid Oost-Brabant bestaat een relatief groot deel van de (meest voorkomende typen) geweldsaanwendingen uit fysiek geweld, vergeleken met de andere eenheden (figuur 4.4). Het gebruik van het vuurwapen is in deze eenheid relatief laag. In de eenheid Rotterdam zien we een tegengesteld beeld: relatief weinig fysiek geweld, en relatief veel vuurwapengebruik. Ook het gebruik van pepperspray, wapenstok en diensthond is relatief hoog in de eenheid Rotterdam, vergeleken met de andere eenheden.

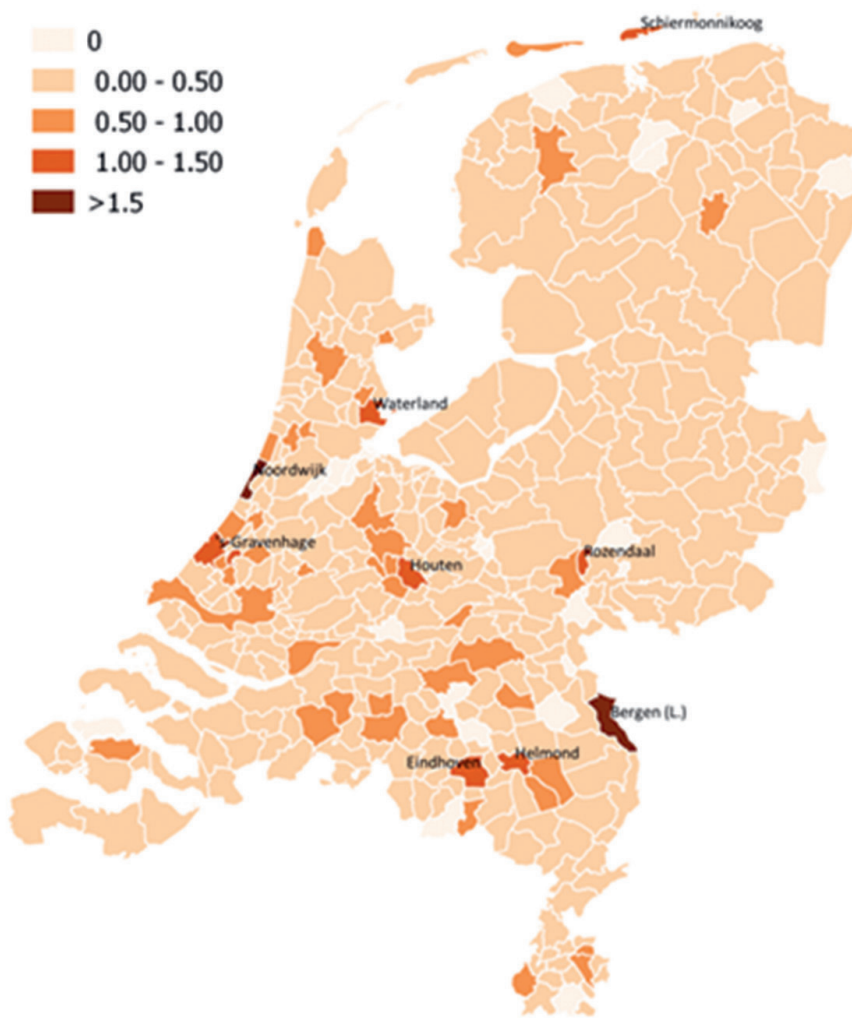
Figuur 4.4 Verdeling van meest voorkomende ingezette geweldsmiddelen (en diensthond) naar eenheid*

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Wanneer we naar de spreiding van voorvallen over de gemeenten (per 1.000 inwoners) kijken, valt op dat er in enkele gemeenten bovengemiddeld veel voorvallen hebben plaatsgevonden. In Noordwijk en Bergen (Limburg) is de ratio relatief hoog, gevolgd door Waterland, Den Haag, Houten, Eindhoven, Helmond, Rozendaal en Schiermonnikoog (figuur 4.5).

Figuur 4.5 Spreiding geweldsvoorvallen naar gemeente, per 1.000 inwoners

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016 (aantal voorvallen), CBS StatLine (aantal inwoners)

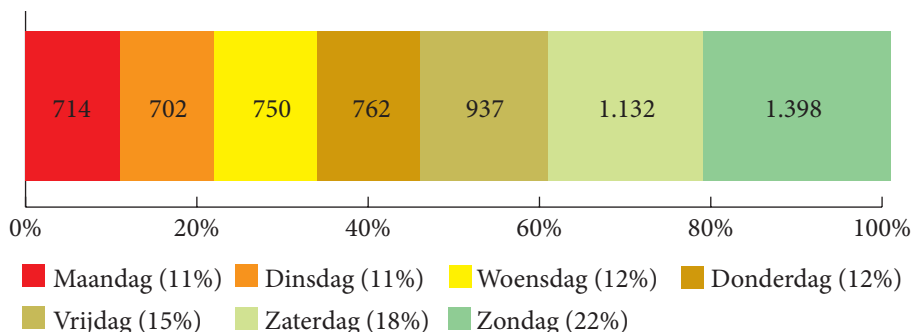
4.2. Dag, dagdeel en uur

4.2.1 Feitelijke beschrijving

Ruim de helft van de geweldsvoorvallen (55%) heeft plaatsgevonden op vrijdag (15%), zaterdag (18%) en zondag (22%). De overige voorvallen zijn evenredig verdeeld over

maandag tot en met donderdag (figuur 4.6). Dit is hetzelfde beeld als voor de jaren 2000 (Timmer, 2005), 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015).

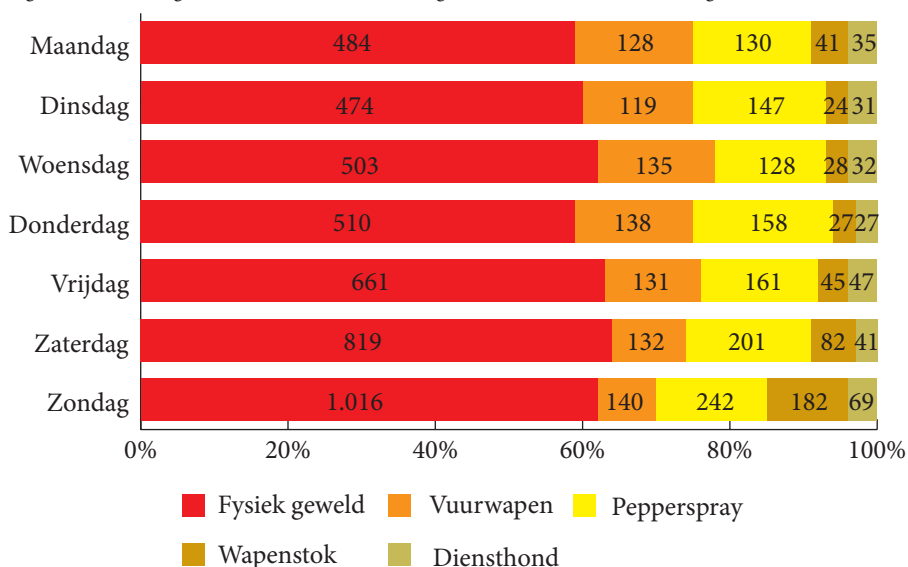
Figuur 4.6 Verdeling voorvallen naar dag voorval (n= 6.395 voorvallen)

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Als we de verdeling van de meest voorkomende soorten geweldsaanwending (en diensthand) per dag bekijken, zien we dat het aandeel fysiek geweld min of meer evenredig verdeeld is over de dagen van de week (figuur 4.7). Vuurwapens blijken relatief meer op doordeweekse dagen gebruikt te worden dan in het weekend en de wapenstok relatief gezien meer op zondagen. Het aandeel van het gebruik van pepperspray is stabiel over de dagen van de week, ten opzichte van andere geweldsmiddelen. Uit de dossierstudie blijkt dat het doel van het politiegeweld op maandag t/m donderdag niet wezenlijk verschilt van vrijdag t/m zondag. Verder lijkt er geen verschil te zijn in de verdeling van de inzet van verschillende soorten geweldsmiddelen doordeweeks ten opzichte van het weekend.

Figuur 4.7 Verdeling meest voorkomende soorten geweld (en diensthond) naar dag*

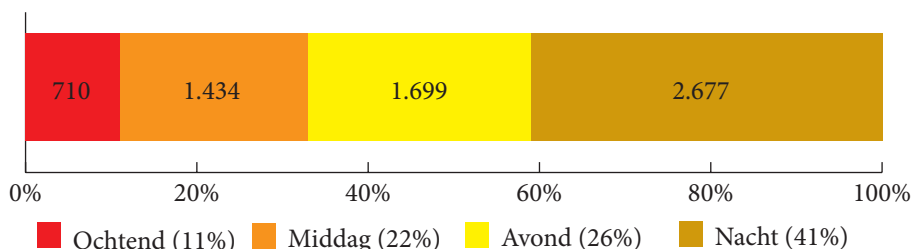

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Op hoofdlijnen is dit hetzelfde beeld als in eerdere Nederlandse onderzoeken naar politiegeweld in de jaren 2000 (Timmer, 2005), 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015). Het zwaartepunt van het gebruik van politiegeweld ligt op de uitgaans- en feestavonden niet alleen ter handhaving van de openbare orde met fysiek geweld, wapenstok en politiehond, maar ook ter strafrechtelijke handhaving tegen verdachten van strafbare feiten. Het gebruik van de pepperspray en gebruik van het vuurwapen is veel vlakker verdeeld over de dagen van de week.

Bijna de helft van de voorvallen heeft zich afgespeeld in de nacht (41%) en nog eens een kwart in de avonduren (26%). In de ochtend vinden de minste voorvallen plaats (11%) (figuur 4.8). Ook dit komt op hoofdlijnen overeen met de jaren 2000 (Timmer, 2005), 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015).

Figuur 4.8 Verdeling voorvallen per dagdeel (n= 6.520 voorvallen)*

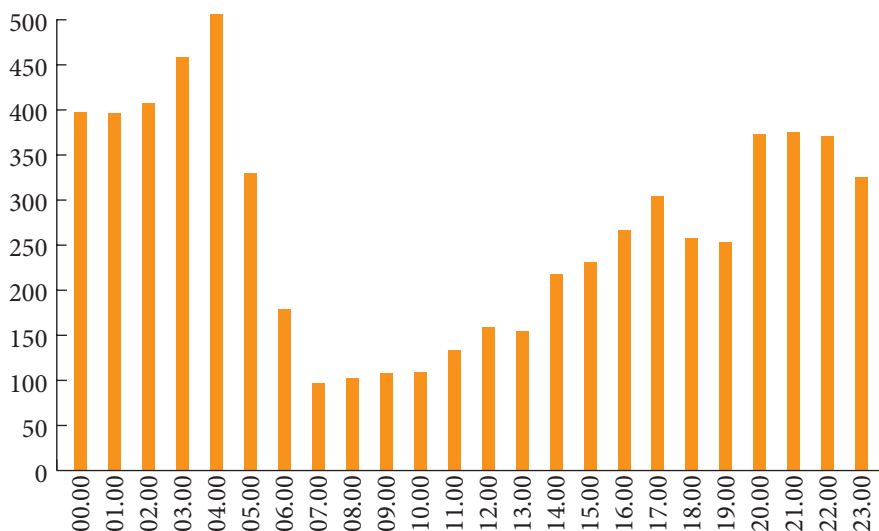

* Gerapporteerde tijden zijn afgerond op uren waarna dagdelen als volgt zijn gedefinieerd: ochtend (07.00u-12.00u); middag (13.00u-18.00u); avond (19.00u-23.00u); nacht (01.00u-06.00u).

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Het aantal voorvallen piekt rond 04.00 uur. Rond 07.00 uur in de ochtend is het aantal geweldsvorvallen het laagst, om daarna gestaag op te lopen met een dal rond etenstijd (figuur 4.9). Ook dit lijkt sterk op het beeld voor de jaren 2000 (Timmer, 2005), 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015).

Figuur 4.9 Aantal voorvallen per uur (n= 6.520 voorvallen)

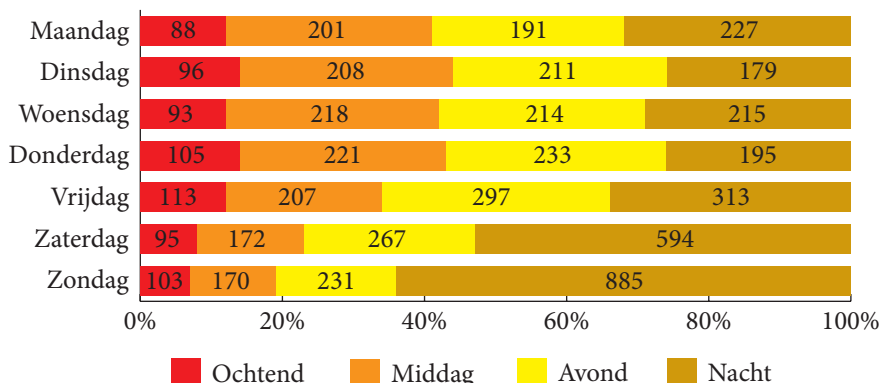

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Wanneer we de verdeling van de voorvallen per dagdeel over de dagen van de week bekijken, blijkt dat het aandeel voorvallen gedurende de middag afneemt en gedurende de nacht toeneemt vanaf vrijdag tot en met zondag (figuur 4.10). Opnieuw lijkt dit

beeld sterk op dat voor de jaren 2000 (Timmer, 2005), 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015).

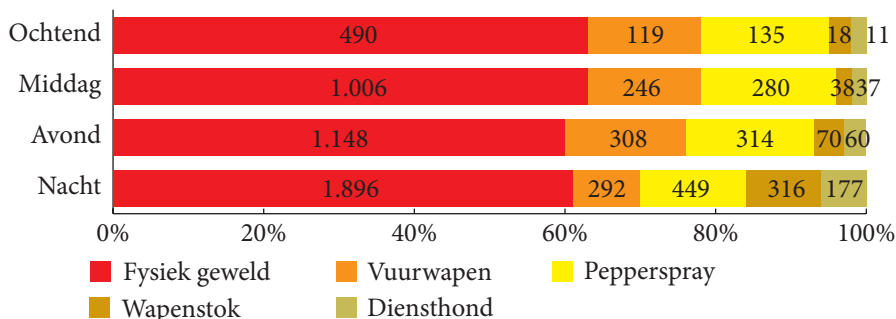
Figuur 4.10 Verdeling voorvallen naar dagdeel per dag (n= 6.342 voorvallen)

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Als we vervolgens per dagdeel bezien hoe de inzet van de vijf meest voorkomende geweldsmiddelen (en politiehond) verdeeld is, zien we een redelijk constant beeld voor de ochtend, middag en avond. In de nacht is het aandeel fysiek geweld vergelijkbaar met de andere dagdelen, maar het aandeel vuurwapengebruik is kleiner terwijl pepperspray, wapenstok en diensthond in de nacht meer ingezet worden (figuur 4.11).

Figuur 4.11 Meest voorkomende soorten geweld (en diensthond) naar dagdeel*

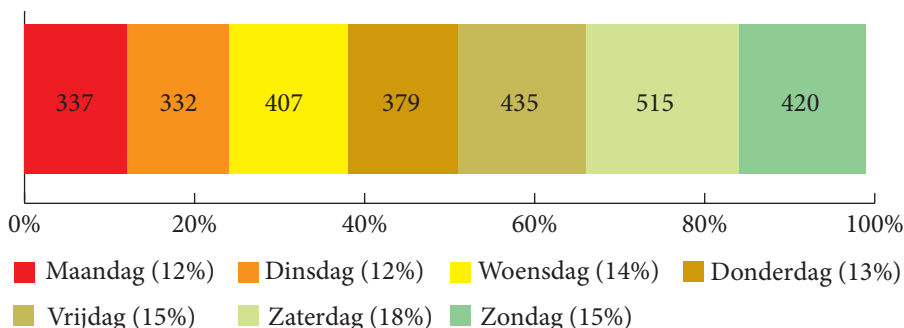
Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

4.2.2 Dag van geweldsaanwending in eenheid Amsterdam

De geweldsaanwendingen zijn in de eenheid Amsterdam redelijk evenredig over de dagen van de week verdeeld, met een kleine piek op zaterdag (figuur 4.12). Hoewel een zuivere vergelijking tussen de eenheid Amsterdam en de overige eenheden niet mogelijk is, lijkt het geweldgebruik in de eenheid Amsterdam meer gelijkmatig verdeeld te

zijn over de dagen van de week dan in de andere eenheden. Op basis van de voorvallen in de andere eenheden blijkt er een toename van geweld door agenten op vrijdag, zaterdag en zondag (zie figuur 4.6).

Figuur 4.12 Verdeling geweldsaanwendungen Amsterdam naar dag*

* Voor de eenheid Amsterdam is de data op het niveau van geweldsaanwendungen, niet op het niveau van voorvallen.

Bron: registratie politie-eenheid Amsterdam 2016

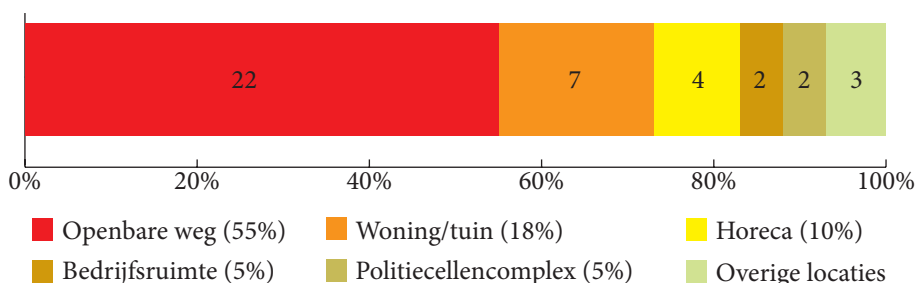
4.3. Locatie

4.3.1 *Feitelijke beschrijving*

Ruim de helft van de voorvallen in de dossierstudie (22 van de 40) heeft op de openbare weg plaatsgevonden. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om verdachten die na een achtervolging over de snelweg worden aangehouden, inbrekers die worden gepakt tijdens hun vlucht door de wijk of onruststokers die in de binnenstad worden aangesproken. Daarnaast hebben zeven voorvallen in of om een woning/tuin plaatsgevonden, vier voorvallen binnen/direct buiten een horecagelegenheid en twee bij een bedrijfspand (zie ook figuur 4.13). De locatie van een voorval lijkt niet bepalend te zijn voor het type geweld dat agenten inzetten.

Ook in 2010 vond het merendeel van het politiegeweld (65%) plaats op de openbare weg (Timmer & Visser, 2015). Burgerwoningen stonden toen voor 14% en politiebureaus voor 8% van de plekken waar politiegeweld werd aangewend. Dit was ongeveer een verdubbeling ten opzichte van 2005 (Bleijendaal e.a., 2008:p. 69) en 2000 (Naeyé, 2005).

Figuur 4.13 Locatie geweldsaanwending politie (n=40)

Bron: politiedossiers 2016

4.3.2 *Typering casuïstiek locatie*

Geweldsvoorvallen op de openbare weg worden niet gekenmerkt door een bepaald soort politieel geweld, blijkt uit de dossierstudie. De voorvallen op de openbare weg vinden meestal plaats gedurende de avond en nacht. Bij deze voorvallen zijn relatief vaak meerdere (mannelijke) verdachten betrokken en zijn zij relatief vaak in de leeftijd van 18 t/m 27 jaar.

Zoals hierboven al vermeld, heeft het merendeel van de geweldsaanwendingen het afwenden van burgergeweld tot doel. Dit geldt ongeacht de locatie van het voorval. Het type geweld tegen de politie varieert wel enigszins per locatie. Hoewel de hoofdmoot van het burgergeweld bestaat uit fysiek geweld, krijgen agenten op de openbare weg relatief vaak te maken met verbaal geweld door burgers. In ruim de helft van de onderzochte voorvallen op de openbare weg (12 van de 22) was er een gevaarsituatie tijdens het politieoptreden: groepsgeweld (4), vuurwapengerelateerd geweld (3), agressieve verstoorden (2), uitgaansgerelateerd geweld (2) en verzetpleger (1). Daar staat tegenover dat dit ook de locatie is waar relatief vaak geen sprake is van geweld tegen de politie.

Uit de dossierstudie blijkt dat geweldsvoorvallen die in of rondom horecagelegenheden of bedrijfsruimten plaatsvinden, niet gekenmerkt worden door een specifiek soort geweldmiddel en zich veelal op vrijdag t/m zondag afspelen. Burgergeweld tijdens de voorvallen bestaat voornamelijk uit fysiek geweld, de helft van de tijd is dat groepsgeweld.

Bij geweldsvoorvallen in woningen en tuinen is relatief vaak een vuurwapen gebruikt door agenten en ze vinden meestal in de avond of nacht plaats. Naast fysiek geweld, krijgen agenten in woningen en bijbehorende tuinen relatief vaak te maken met burgers met een steekwapen. In de drie onderzochte dossiers volgde de inzet van politie-geweld op een melding van huiselijk geweld of burenoverlast.

4.4. **Deelconclusie**

Politiegeweld speelt vooral tegen het einde van de week en gedurende het weekeinde, in de kleine uurtjes en op de openbare weg. Het beeld van het politiegeweld in tijd en ruimte in 2016 verschilt niet wezenlijk van de jaren 2005 en 2010. Dat neemt niet weg dat verschillen naar dorp, stad, gemeente, district en eenheid groot kunnen zijn. Als het aantal voorvallen afgezet wordt tegen het aantal inwoners blijkt dat het aantal voorvallen in de eenheden Den Haag en Oost-Brabant relatief hoog is. In de eenheden Oost-Nederland en Noord-Nederland is het aantal geweldstoepassingen door agenten relatief laag. Afgezet tegen het aantal operationele eenheden blijkt in Oost-Brabant het aantal geweldsvoorvallen relatief hoog te zijn. In eenheid Amsterdam zijn de verschillen tussen de dagen van de week in het voorkomen van politiegeweld gering. Verder is er een aantal gemeenten waar het aantal geweldsvoorvallen (naar inwoneraantal) relatief hoog is.

5. Kenmerken betrokken agenten

In dit hoofdstuk beschrijven we kenmerken van agenten die betrokken zijn bij geweldsvoorvallen. Daarbij gaan we eerst in op het aantal betrokken agenten per voorval, waarna we achtereenvolgens het aantal dienstjaren, certificering, geslacht en kleding van betrokken agenten bespreken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met de deelconclusie.

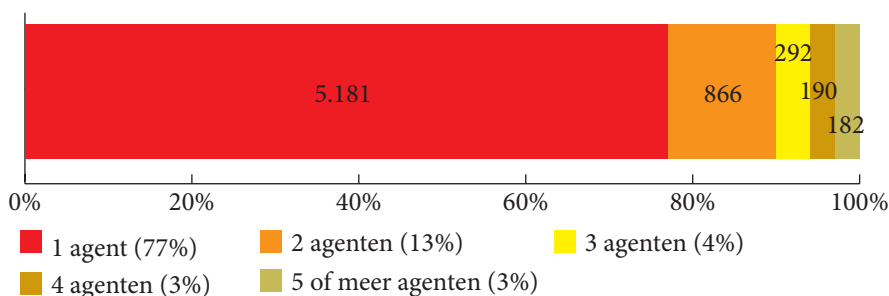
5.1. Aantal betrokken agenten

Resultaten in dit hoofdstuk zijn niet gerapporteerd op voorvalniveau, maar op het niveau van betrokken agenten op basis van de individuele meldingsformulieren. De informatie uit de meldingsformulieren geweldsaanwending is aangevuld met informatie uit de dossierstudie en de interviews.

5.1.1 Feitelijke beschrijving

Bij het merendeel van de voorvallen is één agent betrokken bij de gemelde geweldsaanwending (77%). Bij 13% zijn er twee agenten betrokken (figuur 5.1). In 2005 was een derde van de geweldsvoorvallen een een-op-een situatie agent versus verdachte en eveneens een derde betrof een twee-op-een-situatie (Bleijendaal e.a., 2008: p. 73).

Figuur 5.1 Aantal betrokken agenten per voorval (n= 6.711 voorvallen)

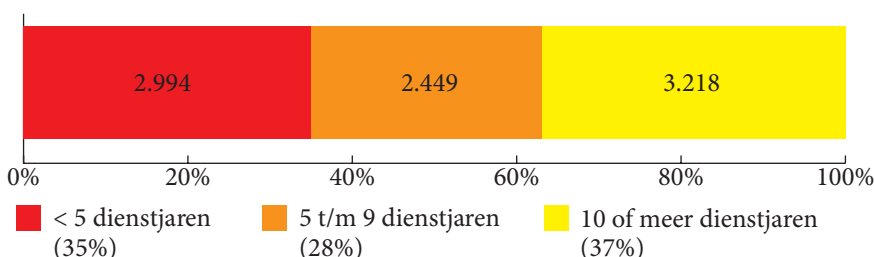
Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

5.2. Dienstjaren

5.2.1 Feitelijke beschrijving

Het aantal dienstjaren van agenten die geweld gebruiken is relatief evenredig verdeeld: ruim een derde heeft minder dan vijf dienstjaren (35%). In 2000, 2005 en 2010 was dat respectievelijk 31% (Naeyé, 2005), 45% (Bleijendaal e.a., 2008) en 35% (Timmer & Visser, 2015). Krap een derde heeft vijf t/m negen dienstjaren (28%); tegen 25% respectievelijk 20% en 24% in 2000, 2005 en 2010. Ruim een derde heeft meer dan tien dienstjaren (37%) ten tijde van het voorval (figuur 5.2) tegen respectievelijk 44% in 2000, 35% in 2005 en 41% in 2010. Het betreft ononderbroken dienstjaren exclusief primaire opleiding. Dit is gebaseerd op de eerst genoemde betrokken agent op de meldingsformulieren.

Figuur 5.2 Aantal dienstjaren van betrokken agenten (n= 8.661 meldingsformulieren)*

* Figuur is gebaseerd op de gegevens van de eerstgenoemde betrokken agent op het meldingsformulier.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Het is onbekend hoe het operationele personeel verdeeld is over de dienstjaren. Daarom is de leeftijdsverdeling van operationele agenten, ter indicatie, gebruikt om de verdeling van het aantal dienstjaren van bij voorvallen betrokken agenten tegen af te zetten. Daaruit blijkt dat relatief jonge agenten waarschijnlijk enigszins oververtegenwoordigd zijn bij geweldsvoorvallen: 37% van het korps is onder de 40 jaar en 23% van het korps is 40 tot 50 jaar (Politie, 2016: p. 63). Het is waarschijnlijk dat zij op die leeftijd meer dan de respectievelijk vijf en vijf t/m negen jaren in dienst zijn.

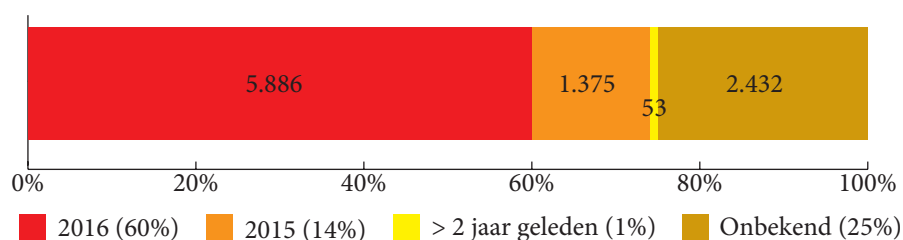
5.3. Certificering

5.3.1 Feitelijke beschrijving

De Regeling Training Gevaarbeheersing Politie (RTGP; BZK, 2001/2009) regelt het vereiste van geoefendheid (art. 4 Ambtsinstructie 1994). De RGTP verplicht de politieorganisatie om aan alle agenten minimaal 32 uren per jaar een Integrale Beroepsvaardigheidstraining (IBT) aan te bieden. Binnen die 32 uren (dus officieel minimaal vier

werkdagen) vallen ook de twee verplichte toetsen die agenten moeten afleggen in fysieke vaardigheden voor aanhouding en zelfverdediging (AZV), in het vuurwapengebruik (schiettoets), in wetkennis en in fysieke fitheid (Fysieke Vaardigheidstoets, FVT). De behaalde toetsen zijn in totaal maximaal twee jaar geldig. Ruim de helft van de betrokken agenten (60%) in dit onderzoek heeft in het kalenderjaar van het voorval zijn certificaten behaald. Nog eens 14% is gecertificeerd in het jaar daarvoor (2015) en bij 1% van de betrokken agenten is het langer geleden. Van de overige betrokkenen is onbekend wanneer zij voor het laatst hun certificaten gehaald hebben (figuur 5.3). Veelal zijn de certificaten geweldsaanwending en vuurwapengebruik in hetzelfde jaar behaald. Dit betekent dat 75% van de agenten die in 2016 geweld hebben gebruikt zeker gecertificeerd was en dus ook met de bewapening mocht gaan werken. Deze 75% certificering is beduidend lager dan de 90% die de toenmalige Inspectie Openbare Orde en Veiligheid over het jaar 2005 rapporteerde (BZK, 2009).

Figuur 5.3 Verdeling jaar behalen certificaat (n= 7.352 meldingsformulieren)*

* Figuur is gebaseerd op de gegevens van de eerstgenoemde betrokken agent op het meldingsformulier.

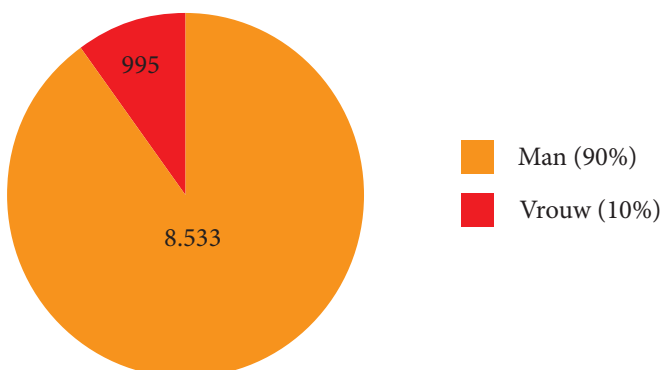
Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

5.4. Geslacht

5.4.1 Feitelijke beschrijving

Negen van de tien betrokken agenten zijn man (figuur 5.4). Deze verdeling komt overeen met eerdere bevindingen, voornamelijk met betrekking tot de politie Amsterdam. In het jaar 2000 was het percentage vrouwen in de executieve politiedienst 16% (Brugman, 2007). Toch was maar 8% van het gemelde politiegeweld aangewend door een vrouwelijke agent. In 2005 was ongeveer 30% van de executieve Amsterdamse agenten een vrouw, maar was 24% van de geweldsaanwendingen afkomstig van een vrouwelijke agent (Brugman, 2007). Ook in 2010 werd 90% van het gemelde geweld aangewend door een mannelijke agent (Timmer & Visser, 2015). In 2016 was bij de politie in Nederland de man-vrouwverdeling 68-32% (Politie, 2016: p. 63). Vrouwelijke agenten zijn dus ondervetegenwoordigd in het geweldgebruik. Dit is ongeveer hetzelfde beeld als voor de jaren 2000, 2005 en 2010.

Figuur 5.4 Verdeling geslacht betrokken agenten (n= 9.528 meldingsformulieren)*

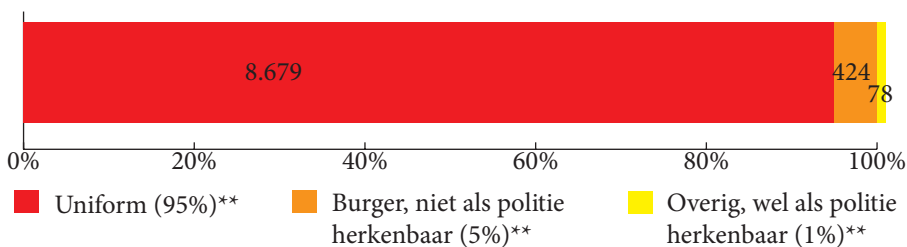
* Figuur is gebaseerd op de gegevens van de eerstgenoemde betrokken agent op het meldingsformulier.
Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

5.5. Kleding

5.5.1 Feitelijke beschrijving

Tijdens de geweldsvoorvallen was het merendeel van de betrokken agenten gekleed in uniform (95%). Van de betrokken agenten was 5% gekleed in burger en niet herkenbaar als politie (figuur 5.5). In 2005 en 2010 werd respectievelijk 99 en 92% van het gemelde politiegeweld aangewend door agenten in uniform. Dit zijn marginale verschillen over de tijd.

Figuur 5.5 Kleding van betrokken agenten (n= 9.181 meldingsformulieren)*

* Figuur is gebaseerd op de gegevens van de eerstgenoemde betrokken agent op het meldingsformulier.

** De percentages tellen op tot meer dan 100% in verband met de afronding van de percentages op één decimaal.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Uit de dossierstudie blijkt dat tijdens de helft van de voorvallen waarbij agenten een vuurwapen hebben gebruikt, de betrokken agent heeft vermeld dat zij of hij een zogeheten veiligheidsvest droeg. Van de andere helft van de voorvallen is dit niet bekend.

5.6. Deelconclusie

Uit de meldingsformulieren geweldsaanwending blijkt dat in 2016 ongeveer een derde van de betrokken agenten minder dan vijf jaar in dienst was, een derde was vijf tot tien jaar in dienst en een derde langer dan tien jaar. Dit beeld komt overeen met de metingen over 2000, 2005 en 2010. Binnen de politieorganisatie heerst veelal het beeld dat het vooral de jongere agenten zijn die naar verhouding meer geweld gebruiken, maar onderzoek naar de praktijk laat consequent anders zien. Van drie kwart van de agenten is bekend dat zij gecertificeerd waren ten tijde van het geweldgebruik in 2016. Dit is lager dan eerder onderzoek liet zien. In 25% van de gevallen ontbreekt deze informatie echter. Mogelijk vullen agenten deze vraag slecht in. Volgens de interne richtlijn moeten de IBT-docenten van de agenten die hun toetsen niet hebben gehaald het vuurwapen namelijk meteen innemen. Dan kunnen zij daar dus ook geen geweld meer mee aanwenden. Verder zijn ongeveer negen van de tien agenten die betrokken zijn bij voorvallen met politiegeweld man. Hier volgt uit dat vrouwelijke agenten in 2016, net als in 2005 en 2010, ondervertegenwoordigd zijn in de geweldsvoorvallen. Het merendeel van de geweldsaanwendingen is gemeld door geüniformeerde agenten. Doorgaans dragen zij een veiligheidsvest en hebben zij minder dan tien dienstjaren. Een enkele keer is de agent in burger gekleed en onherkenbaar als agent. Van 75% van de agenten die in 2016 geweld hebben gebruikt staat vast dat zij gecertificeerd waren en dus ook bevoegd waren om hun geweldbevoegdheden aan te wenden. Deze 75% is geringer dan de 90% in het jaar 2005.

6. Rake politieschoten

In dit hoofdstuk beschrijven we eerst de onderzochte rechercheonderzoeken, gevolgd door een beschrijving van agenten en de tegenstrevers. Vervolgens gaan we in op de beoordeling van het toegepaste vuurwapengeweld. Het hoofdstuk sluiten we af met de deelconclusie.

6.1. Rijksrechercheonderzoeken

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te geven in het politiegeweld in het jaar 2016 en in de ontwikkelingen wat betreft doel, omstandigheden, gevolgen en afwikkeling van dit politiegeweld vergeleken met de metingen voor de jaren 2000, 2005 en 2010. Deze studies maken deel uit van een langer lopende onderzoekslijn aan de VU die in 1993 is begonnen met een onderzoek naar het politieel vuurwapengebruik vanaf 1978 (Timmer e.a., 1996).

Van die onderzoekslijn maakt vanaf het begin ook de bestudering van de relevante processen-verbaal van Rijksrechercheonderzoeken naar politiegeweld deel uit. Volgens een aanwijzing van de Procureurs-Generaal onderzoekt de van de politie onafhankelijke Rijksrecherche alle voorvallen waarbij tijdens of na een politieoptreden of anderszins onder de hoede van de politie personen zeer ernstig gewond raken of overlijden. Denk aan het overlijden van Mitch Henriquez tijdens een aanhouding met veel fysiek geweld in Den Haag in 2015 (*de Volkskrant*, 19 juni 2019). Dat kan ook personen betreffen die tijdens een politieachtervolging om het leven komen, personen die uit een raam of van een balkon vallen of springen tijdens een politieoptreden of personen die tijdens of voor het politieoptreden een einde aan hun leven maken. Alle voorvallen van politieel vuurwapengebruik met letsel of de dood tot gevolg zijn verplicht onderwerp van onderzoek door de Rijksrecherche. De Rijksrecherche werkt in die onderzoeken onder de verantwoordelijkheid van de Hoofdofficier van Justitie (HOvJ) van het arrondissement waar het voorval heeft plaatsgevonden. Op basis van het Rijksrecherchedossier beoordeelt de HOvJ of de betrokken agent(en) rechtmatig heeft (hebben) gehandeld. Het betreft gemiddeld tussen de 20 en 45 onderzoekdossiers per jaar, per onderzoek variërend van één tot twintig ordners in omvang.

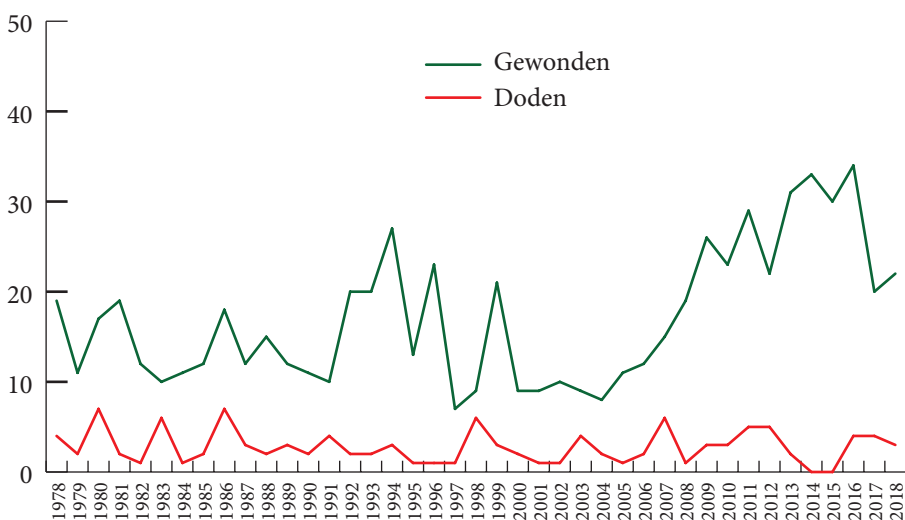
Deze onderzoeken van de Rijksrecherche naar politiegeweld betreffen de harde kern van het politiegeweld. Deze voorvallen bepalen het (maatschappelijke) beeld van, de ontwikkelingen in, maar vooral ook de discussie over politiegeweld in de samenleving en ook in de wetenschap. Het zijn daardoor ook juist deze casussen die tot politiek-bestuurlijke discussies kunnen leiden die wet- en regelgeving kunnen genereren. Daarom

is het van belang dat alle en niet maar een steekproef van deze dossiers worden bestudeerd.

Inventarisatie

Om een vollediger beeld te krijgen zijn de relevante Rijksrecherchedossiers over voorvallen uit 2011 en 2016 bijeengezocht. In het jaar 2011 vielen er 5 doden en 29 gewonden door politiekogels. In 2016 vielen er 4 doden door politiekogels en 34 gewonden. Beide jaren zitten daarmee boven het gemiddelde in de afgelopen decennia, maar passen wel binnen het gebruikelijke beeld (Timmer & Visser, 2015). Het gemiddelde over veertig jaren is 3 doden en 17 gewonden door Nederlandse politiekogels (figuur 6.1). Ook is de verhouding doden-gewonden zoals die in 2011 lag met 1 op ongeveer 6 gebruikelijk. Overigens schoot in 2011 één van de door politiekogels verwonde verdachten kort daarvoor een politieman dood met diens eigen politiepistool. Ook dit omvangrijke dossier is bestudeerd. In totaal zijn er dertig dossiers uit 2011 bestudeerd en minstens 26 uit 2016. Niet alle dossiers zijn tijdig fysiek beschikbaar gekomen voor dit onderzoek.

Figuur 6.1 Letsel door politiekogels 1978 tot en met 2018

6.2. Agenten en tegenstrevers

Deze paragraaf geeft een indruk van een aantal vraagstukken dat mede op basis van de bestudeerde Rijksrecherchedossiers aan de orde komt.

6.2.1 *Personen met verward gedrag*

De laatste jaren staat de problematiek van de zogenoemde ‘personen met verward gedrag’ in relatie tot politiewerk sterk in de aandacht, ook in verband met geweld van en tegen de politie. De veronderstelling is vrij algemeen dat de confrontaties van agenten met verwarde personen toenamen in aantal en ernst.

In 2011 zijn er vooralsnog zeven van in totaal dertig politieschietincidenten met letsel tot gevolg aan te wijzen waarin de tegenstrever van de politie in gedrag en achtergrond voldoet aan de globale omschrijving van ‘verward’. Enkele van deze personen gedroegen zich (al enige tijd) vreemd. In enkele gevallen had de persoon in kwestie een (omvangrijke) psychiatrische voorgeschiedenis. Soms was dat ook bij de agenten in kwestie bekend. Drie van deze zeven voorvallen kenden een dodelijke afloop. In 2016 vielen er 4 doden door politiekogels en 34 gewonden van wie één agent door een schot van een collega tijdens een confrontatie met verdachten van een woninginbraak. Elf van deze voorvallen betroffen een burger met verward gedrag. In zeker vier van deze gevallen wilde het slachtoffer zich duidelijk door de politie laten doodschieten. In twee van deze gevallen is deze opzet ook geslaagd.

Deze categorie voorvallen is ook relevant voor de nu en dan weer opduikende discussie over de geweldsbevoegdheden van de politie in ‘GGZ-achtige’ situaties. (Bijna) dagelijks roepen instellingen voor geestelijke gezondheidszorg de hulp in van de sterke arm, bijvoorbeeld omdat een patiënt niet meewerkt aan een behandeling of gedwongen opname. Als zo’n patiënt geen strafbaar feit pleegt of heeft gepleegd waarvoor hij of zij moet worden aangehouden, ontbreekt het de politie aan een wettelijke bevoegdheid om geweld te gebruiken (Naeyé, 2006; Timmer, 2018). Dergelijk optreden, eventueel met geweldgebruik, wordt doorgaans verantwoord met een beroep op art. 3 Pw 2012. Maar dit is een taakstellend artikel en geeft geen bevoegdheid. De rechter heeft zich in die zin ook al uitgesproken, maar dat heeft nog niet geleid tot aanpassing van de wet. Halverwege de proef met het stroomstootwapen in de BPZ heeft de Tweede Kamer naar aanleiding van enkele incidenten bepaald dat het stroomstootwapen niet mag worden toegepast in GGZ-omstandigheden.

6.2.2 *Suicide by cop*

In 8 van de 30 politieschietincidenten in 2011 met letsel of de dood tot gevolg had de tegenstrever vermoedelijk de (achterliggende) wens om zich door de politie te laten doodschieten. Bij 2 van deze 8 is dat ook gelukt. In een ander voorval schoot de aan te houden verdachte zichzelf dood op het moment dat het arrestatieteam zijn woning betrad. Dit voorval telt niet als een politieschietincident. In 2016 was het in vier gevallen de (vermoedelijke) intentie van het slachtoffer om zich door de politie te laten doodschieten. In twee van deze gevallen is deze opzet geslaagd. Dat is dus de helft van de dodelijke politieschietincidenten. In 2016 en 2019 trokken twee geslaagde gevallen van *suicide by cop* veel media-aandacht. Het eerste speelde zich af in het Beatrixpark in

Schiedam (*de Volkskrant*, 1 juni 2016) Het tweede vond plaats bij de Nederlandsche Bank in Amsterdam (*Het Parool*, 7 februari 2019).

In de Verenigde Staten hebben onderzoekers voorzichtig geschat dat een dergelijk motief speelt in zeker 10% van de politieschietincidenten met dodelijke afloop (Homant & Kennedy, 2000). Voor (het westen van) Canada geldt zelfs dat aan, naar schatting, 54% van de dodelijke politieschietincidenten een dergelijk motief ten grondslag ligt (Parent, 1998). In Nederland is deze materie wel eerder onder de aandacht gebracht, maar nog nauwelijks getalsmatig onderzocht (Timmer, 2005). Toch is in de Nederlandse politieorganisatie het besef nog nauwelijks aanwezig dat dit verschijnsel ook al jaren in Nederland voorkomt. In de literatuur komt een aantal mogelijk voorspellende kenmerken naar voren van personen die (mogelijk) de intentie hebben om zich te laten doodschieten door een agent (Homant & Kennedy, 2000; Parent, 1998). Deze zijn in de Nederlandse casussen vrijwel altijd ook te herkennen. Het gaat doorgaans om personen met een psychiatrische geschiedenis, met vaak gedocumenteerde, eerdere zelfmoordplannen en/of -pogingen. Menigeen wil na een weinig opmerkelijk leven toch groots en meeslepend sterven. Verder verkeert dit soort personen vaak in een zwakke sociaaleconomische positie en kunnen zij niet goed omgaan met problemen en teleurstellingen. Dit soort personen heeft vaak een hoge culturele of emotionele drempel om zelf een einde aan hun leven te maken, bijvoorbeeld omdat dat naderhand schande kan brengen over de nabestaanden. Ook in het concrete gedrag voor of tijdens zo'n politieconfrontatie barricaderen personen met een dergelijke intentie zich nogal eens, melden zij zelf een delict met hun eigen signalement als dat van de vermeende verdachte, voeren zij een gijzeling uit zonder onderhandelingen om er zelf levend uit te komen en hebben zij vaak kort tevoren een ingrijpende levenservaring gehad, zoals het overlijden van een dierbare of het uitraken van een relatie.

6.2.3 *Aanhoudingsvuur en noodweervuur*

Eerdere onderzoeken hebben laten zien dat er een geleidelijke verschuiving gaande is van 'noodweer' (art. 41 Sr) als belangrijkste motief van agenten om gericht te schieten op een verdachte naar aanhoudingsvuur op grond van een wettelijk bevoegdheid (art. 42 Sr). Die verhouding was in de jaren tachtig en negentig ongeveer 75% noodweer tegen 25% aanhoudingsvuur. Onder invloed van verduidelijkingen in de wet- en regelgeving en vooral van intensievere en betere opleiding en training heeft deze verhouding zich de laatste jaren ontwikkeld naar ongeveer een derde tegen twee derde (Timmer & Visser, 2015). Voor zover nu duidelijk lag in 2011 die verhouding als volgt. In vooralsnog negen zaken was het politiemotief hoofdzakelijk noodweer (47%) en in tien zaken (53%) aanhoudingsvuur. In 2012 was 67% van de rake politiezaken aanhoudingsvuur. In 2016 was in 18 van de 26 bestudeerde politieschietincidenten het motief om gericht te schieten hoofdzakelijk aanhoudingen (69%) en in 8 gevallen hoofdzakelijk noodweer (31%).

6.3. Beoordeling geweldgebruik

6.3.1 Beoordeling politiegeweld

In een klein deel van de dossiers is de beoordeling van de HOvJ aanwezig met de vervolgingsbeslissing. Soms is toevallig ook het advies van de interne OM Adviescommissie Vuurwapengebruik aanwezig. Het achterhalen van alle beoordelingen van de schietincidenten door de Hoofdofficier en de eventuele vonnissen van de strafrechter past niet in het bestek van dit onderzoek. Voor eerder onderzoek is daar wel informatie over verzameld. De analyse daarvan levert het beeld op dat in de periode van 1978 tot en met 2000 van de 346 politieschietincidenten met letsel of de dood tot gevolg de Hoofdofficier in 31 gevallen (9%) vervolging heeft gelast (Timmer, 2005). In twintig van die gevallen sprak de rechter de agentschutter(s) vrij. De rechter achtte elf agenten schuldig aan een strafbaar feit. Van hen kreeg één geen straf. De anderen kregen in vier gevallen een boete, in vier andere gevallen een voorwaardelijke celstraf (nooit uitgezet) en één kreeg een taakstraf van 240 uur. Een wachmeester der eerste klasse van de KMar die zonder legitieme reden een automobilist doodschot kreeg twee jaar celstraf. Kortom: de rechter acht 3% van de politieschietincidenten met letsel strafwaardig in die periode.

In de volgende periode tot en met 2015 waren er 338 politieschietincidenten met letsel of de dood tot gevolg. In 23 daarvan vervolgde het OM de agentschutter(s). Negen agenten werden veroordeeld. De straffen beperkten zich tot boetes, voorwaardelijke celstraf en taakstraffen. Één agent werd onherroepelijk veroordeeld tot een onvoorwaardelijke celstraf van één maand. Hij schoot een autobestuurder een dwarslaesie (Van der Steeg, 2016). In deze periode is het beeld nagenoeg het zelfde als in de vorige: minder dan 3% van de politieschietincidenten acht de rechter strafwaardig.

Van de politieschietincidenten met 34 gewonden en 4 doden tot gevolg in 2016 is in één geval vervolging ingesteld (rechtspraak.nl). Die ene vervolging heeft geleid tot een vrijspraak. In enkele andere gevallen is na een sepot door het OM door slachtoffers of nabestaanden actie ondernomen om door middel van een beklag bij het Gerechtshof alsnog vervolging te laten bevelen (art. 12 Sv). Die pogingen hebben gefaald. Voor zover bekend zijn er dus geen agenten veroordeeld voor een politieschietincident in 2016. Of er eventueel wel disciplinaire straffen aan deze agentschutters zijn opgelegd, is niet na te gaan.

6.3.2 Operationele aspecten en geoefendheid

Onderzoeken van de Rijksrecherche naar politiegeweld omvatten naast de feiten en omstandigheden van het voorval ook altijd de aanleiding en de ontwikkeling van het optreden, de aansturing en de communicatie voor, tijdens en na het optreden. Zo worden bijvoorbeeld ook de relevante opnamen van telefoon-, mobilofoon-, en portofoon-gesprekken tussen de politie en burgers en tussen de betrokken agenten onderling en de meldkamer veiliggesteld en onderzocht. Aspecten van eventuele des- of miscom-

municatie evenals aspecten van sturing of juist het ontbreken daarvan worden daarbij ook onderzocht en in het proces-verbaal vastgelegd. Dit zijn voor de betreffende gevallen relevante elementen, ook voor dit onderzoek en de relevantie van de rapportage voor operationele aansturing en verbetering en voor opleiding en training. De Rijksrechercheonderzoeken worden evenwel vrijwel nooit door agenten, leidinggevend, docenten of onderwijsontwikkelaars ingezien. Daarom is het van belang om in de rapportage over dit onderzoek deze aspecten opnieuw onder de aandacht te brengen.

Art. 4 Ambtsinstructie 1994 verplicht de ambtenaar van politie die met geweldsmiddelen bij zich dienst doet om in het gebruik daarvan 'geoeffend' te zijn. In de onderliggende Regeling Training Gevaarbeheersing Politie (RTGP) is dat zo geoperationaliseerd dat de politie aan alle agenten minimaal 32 uren per jaar aan Integrale Beroepsvaardigheidstraining (IBT) moet aanbieden. Binnen die 32 uren (dus officieel minimaal vier werkdagen) vallen ook de twee verplichte toetsen die agenten moeten afleggen in fysieke vaardigheden voor aanhouding en zelfverdediging (AZV), in het vuurwapengebruik (schiettoets), in wetkennis en in fysieke fitheid (Fysieke Vaardigheidstoets, FVT). In de onderzoeken van de Rijksrecherche vragen de rijksrechercheurs de toetsinformatie op uit het politiesysteem en vragen zij de betreffende agent(en) daar in het verhoor ook naar. Sinds de regel én de praktijk zo zijn dat van agenten die de toets niet hebben behaald direct de geweldsmiddelen worden ingenomen, hebben vrijwel alle agenten die subject zijn van een Rijksrechercheonderzoek naar politiegeweld de RTGP-toetsen gehaald.

In 2016 gingen de Rijksrechercheonderzoeken op het punt van de geoeffendheid van de agent(en) nog niet verder dan het (al dan niet) vaststellen of zij hun twee toetsen hadden gehaald. Als het goed is, kijken en vragen Rijksrechercheurs sinds enige tijd vaker en beter naar het aantal daadwerkelijk getrainde uren. Dan blijkt het met de geoeffendheid van agenten zoals bedoeld door de Commissie Heijder (*Bezinning op geweldgebruik*, 1987) én door de wetgever in art. 4 Ambtsinstructie 1994 soms anders te liggen. De meeste agenten doen en halen hun RTGP-toetsen. Dat zijn ongeveer twee dagdelen van de bedoelde vier dagen IBT, dus ongeveer acht uren. Lang niet alle agenten volgen daarnaast niet alle resterende 22 uren training. De verplichte bijscholingen zoals omscholing naar het nieuwe dienstpistool en de training Extreem Geweld worden trouw gevolgd.

De agenten die in 2016 schutter waren in een schietincident dat is onderzocht door de Rijksrecherche waren allen RTGP-gecertificeerd. Of zij ook alle 32 uren IBT-training hadden gevolgd, is niet bekend.

6.4. Deelconclusie

Van alle politiegeweld is de scherpste kant, namelijk letsel door politiekogels, relatief goed gedocumenteerd en gearchiveerd. Dat komt niet doordat de politie dit zelf goed bijhoudt, maar doordat het al sinds de jaren zestig verplicht is om de Rijksrecherche dergelijke zaken te laten onderzoeken (Timmer e.a., 1996). Een cijfermatige analyse van dit materiaal levert het volgende beeld op. In de 34 jaar van 1978 tot en met 2016

vielen er zeker 111 doden en 657 gewonden door politiekogels in Nederland. Gemiddeld komen er drie mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 17 per jaar letsel op. Dit is door de jaren een tamelijk stabiel beeld, hoewel over de jaren heen de fluctuaties aanzienlijk zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de zeven en de 29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en 3 doden door politiekogels, in 2011 29 gewonden en 3 doden in 30 voorvallen en in 2016 34 gewonden en 4 doden.

Er zijn twee ontwikkelingen in dit materiaal te signaleren. De eerste ontwikkeling is dat er een verschuiving plaatsvindt van voornamelijk schieten uit zelfverdediging (noodweer), namelijk ongeveer 75 procent in de jaren tachtig en negentig naar in kleine meerderheid ter aanhouding de laatste jaren (52%). Nadere analyse leidt tot de conclusie dat deze verschuiving van noodweervuur naar aanhoudingsvuur vermoedelijk te maken heeft met de verbetering van opleiding en training. Dit houdt verband met de komst van de Integrale Beroepsvaardigheidstraining (IBT) en de trainingscentra na de introductie van het vereiste van geoefendheid in de Ambtsinstructie 1994 (art. 4) en met de daarop volgende professionalisering van de trainingsdocenten in die centra. Dit is meteen een deel van het antwoord op onderzoeksvraag 5 ‘Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?’ De verschuiving van het aandeel ‘noodweer’ in de politieschietincidenten met letsel is het resultaat van de verbetering in de wet- en regelgeving en in de daarmee verbonden inhoud en organisatie van de opleiding en training en de daaraan gekoppelde professionalisering van de docenten daarin.

Een tweede ontwikkeling is dat er de laatste jaren gemiddeld meer schoten worden afgevuurd per voorval en dat er ook in sommige gevallen meer dan één slachtoffer valt. De introductie van het nieuwe dienstpistool met een bijna twee keer zo grote capaciteit in de patroonhouder (van 8 naar 15 patronen) maakt meer schoten per voorval nu ook mogelijk.

Personen met verward gedrag vormen al sinds jaar en dag een substantieel deel van de slachtoffers van politiekogels in Nederland: ongeveer een kwart in 2011 en 2016. Een deel van deze personen heeft de intentie om zich te laten doodschieten door een agent. Enkele malen per jaar lukt dat ook. Ongeveer een even groot aantal raakt alleen gewond. Het is onbekend in hoeveel gevallen die intentie van suicide by cop wel een rol speelt, maar de politie de kwestie geheel anders oplost.

Tot 1 maart 2020 is er één agentschutter vervolgd en vrijgesproken voor een politieschietincident in 2016. Verder zijn er geen vervolgingen van agentschutters bekend voor politieschietincidenten in 2016.

7. Na de geweldsmelding

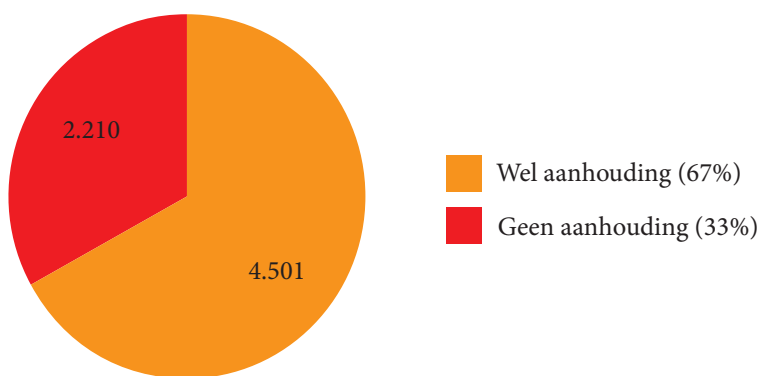
In dit hoofdstuk gaan we in op de afwikkeling van de geweldsaanwending. Daartoe bespreken we eerst het aanhouden en bijbehorende aanhoudingsgronden. Vervolgens gaan we kort in op letsel als gevolg van het toegepaste geweld en eventueel ingesteld onderzoek.

7.1. Aanhouding en aanhoudingsgrond

7.1.1 Feitelijke beschrijving

Ten tijde van twee derde van de voorvallen is een aanhouding verricht (67%). Tijdens een derde van de voorvallen is dat niet het geval (33%) (figuur 7.1).

Figuur 7.1 Verdeling wel/geen aanhouding verricht ten tijde van het voorval (n=6.711 voorvallen)

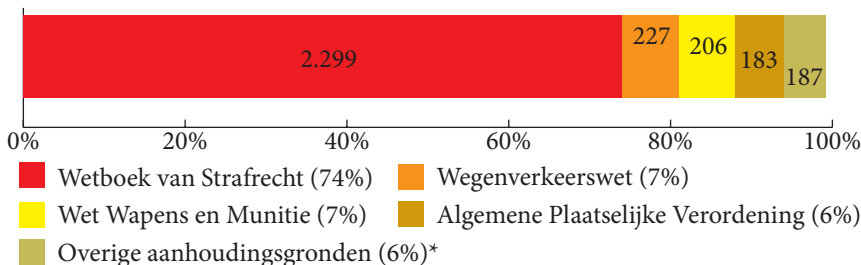

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Van ruim twee derde van de voorvallen waarbij een aanhouding is verricht (69%) is een aanhoudingsgrond bekend. In driekwart van deze voorvallen betreft het een aanhouding op basis van delicten in het Wetboek van Strafrecht (74%), gevolgd door de Wet Wapens en Munitie (7%), de Wegenverkeerswet (7%) en de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) (6%) (figuur 7.2). Ook in 2000, 2005 en 2010 was het meest voorkomende doel het aanhouden van een verdachte. Het was in 2010 met 74 % wel iets lager dan in 2000 (80%) en 2005 (88%) (Bleijendaal e.a., 2008: 56).

Mogelijk worden aanhoudingen waarbij alcohol en drugs een rol spelen geregistreerd onder de APV en het Wetboek van Strafrecht op basis van bijvoorbeeld verstoring van de openbare orde en belediging.

Figuur 7.2 Verdeling aanhoudingsgrond voor aanhouding ten tijde van het voorval (n= 3.102 voorvallen)

* Overige aanhoudingsgronden bestaan uit de Opiumwet, de Wet op Identificatieplicht, de Politiewet, het Vuurwerkbesluit en de Wet Personenvervoer.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

De dossierstudie laat zien dat aanhoudingen op basis van het Wetboek van Strafrecht betrekking hebben op onder andere bedreiging, vernieling, mishandeling en (gekwaliificeerde) diefstal. Daarnaast zijn aanhoudingen verricht in geweldsvoorvallen voor het voorhanden hebben van een vuurwapen, gevaarlijk rijgedrag en rijden onder invloed. Aanhoudingen op grond van een APV zien vooral op verstoring van de openbare orde. De aanhoudingsgrond hangt, op basis van de dossierstudie, niet samen met het soort geweld dat de politie heeft gebruikt.

Voor de jaren 2000 en 2010 waren dit soort gegevens niet beschikbaar. In 2005 bestond de verdeling van grondfeiten voor het aangewende politiegeweld uit gezag- en geweldsmisdrijven (36%), overtredingen (33%), vermogensmisdrijven (11%), vernieling en verkeer (11%), de Opiumwet (2%) en overige misdrijven (7%) (tabel 7.1).

Tabel 7.1 Verdeling grondfeiten voor politiegeweld in 2005

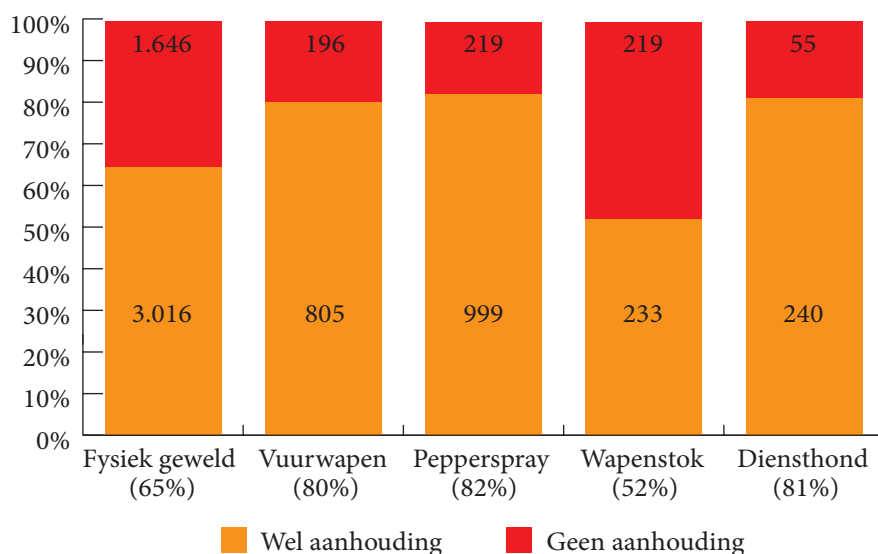
Grondfeiten	Percentage
Gezag- en geweldsmisdrijven	36%
Overtredingen	33%
Vermogensmisdrijven	11%
Vernieling en verkeer	11%
Opiumwet	2%
Overige misdrijven	7%

Bron: Bleijendaal e.a., (2008: 84)

Voor dit onderzoek naar het jaar 2005 zijn ook de achterliggende documenten zoals het processen-verbaal van aanhouding en het proces-verbaal van bevinding onderzocht. Die mogelijkheid bestond voor het huidige onderzoek niet. De vergelijking over de jaren op dit onderdeel is daarom lastig.

Wanneer we het al dan niet verrichten van een aanhouding ten tijde van het voorval afzetten tegen de meest voorkomende soorten geweldsaanwending (en diensthond) zien we dat voorvallen waarbij fysiek geweld (35%) en het gebruik van een wapenstok (48%) ingezet worden, relatief vaak niet resulteren in een aanhouding (figuur 7.3).

Figuur 7.3 Verdeling wel/geen aanhouding ten tijde van het voorval naar soort geweld*

* Fysiek geweld n=4.662 voorvallen, vuurwapen n=1.001 voorvallen, pepperspray n=1.218 voorvallen, wapenstok n=452 voorvallen, diensthond n=295 voorvallen.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016

Uit de dossierstudie blijkt dat fysiek politiegeweld en het gebruik van de wapenstok naar verhouding vaak plaatsvinden tijdens een verstoring van de openbare orde (groot- én kleinschalig). Bij openbare orde is het doel vaker het verspreiden of op afstand houden van personen ten opzichte van de politieambtenaar. De inzet van het vuurwapen, van de pepperspray en van de diensthond betreft doorgaans ernstiger zaken waarbij aanhouding ook een belangrijker doel is.

7.2. Letsel na geweldsaanwending

7.2.1 *Feitelijke beschrijving*

Uit de analyse van de meldingsformulieren blijkt dat in het merendeel van de geweldsvoorvallen is vermeld dat er geen letsel is bij betrokken agent (92%), burger (76%) of derden (96%). Er is geen zwaar letsel gerapporteerd. Onder burgers is het percentage voorvallen met gering letsel relatief hoog, te weten 16% van de voorvallen, tegenover 7% bij agenten en 1% bij derden.

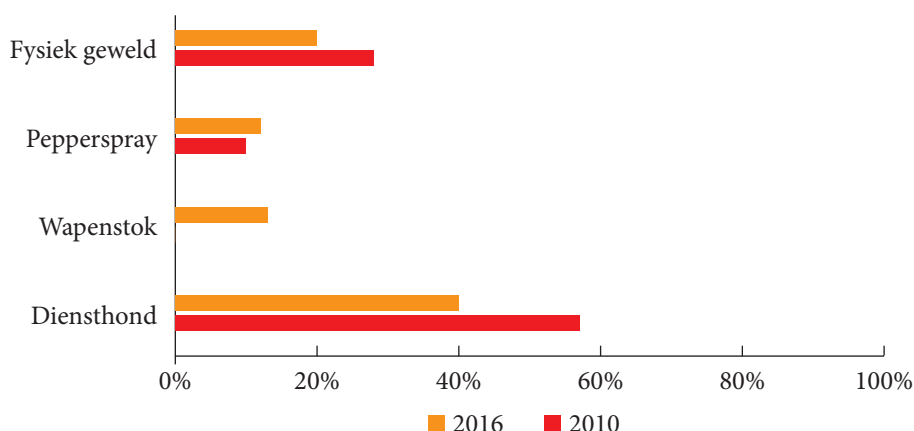
Uit de analyse van de meldingsformulieren blijkt dat in een meerderheid van de geweldsvoorvallen de geweldsaanwending, ongeacht soort geweld, niet tot letsel bij agenten leidt. Als agenten gering letsel ervaren, is dat meestal na gebruik van fysiek geweld (10%), pepperspray (8%) of wapenstok (7%). De politiedossiers maken inzichtelijk dat het gaat om kneuzingen, blauwe plekken, opgerekte pezen en schaaf- en bijtwonden. In een van de bestudeerde voorvallen had een agent een beenwond opgelopen doordat burgers stenen hadden gegooid in reactie op politieoptreden in een uitgaanssituatie.

Uit de meldingsformulieren blijkt dat burgers met enige regelmaat gering letsel hebben nadat agenten fysiek geweld (20%), pepperspray (12%) of wapenstok (13%) hebben gebruikt. Het gaat na gebruik van fysiek geweld en de wapenstok om kneuzingen, schrammen, bloeduitstortingen en bij pepperspray om pijn aan de ogen bij burgers, blijkt uit de dossiers. Uit de meldingsformulieren blijkt verder dat in 40% van de voorvallen waarbij een diensthond is ingezet, dit geleid heeft tot gering letsel bij een burger. Uit de dossierstudie blijkt dat het bijvoorbeeld krassen betreft door het bijten van de hond. Als de hond daadwerkelijk inbijt heeft de burger letsel van meer dan geringe betekenis.

7.2.2 *Vergelijking met 2005 en 2010*

In de registratie van letsel aan burgerzijde is onderscheid gemaakt naar de ernst van het letsel. Daarbij is een uitsplitsing gemaakt naar het soort geweldsaanwending. In 2016 hebben relatief gezien minder voorvallen waarbij fysiek geweld of een diensthond zijn ingezet geresulteerd in gering letsel. Daar staat tegenover dat in 2016, ongeacht geweldtype, geen zwaar letsel aan burgerzijde is gerapporteerd. In 2014 was dat wel het geval (figuur 7.4).

Figuur 7.4 Gering letsel aan burgerzijde, naar soort geweld, in 2010 en 2016*

* Omdat per voorval meer dan één soort geweld kan worden ingezet, tellen de percentages in deze figuur op tot meer dan 100%.

Bron: meldingsformulieren geweldsaanwending 2016 en Timmer & Visser (2015)

7.3. Beoordeling van de geweldsaanwending

7.3.1 Feitelijke beschrijving

In vier dossiers (van de veertig) is een aantekening gemaakt ten aanzien van de beoordeling van het gebruikte politiegeweld. Het betreft twee voorvallen waarbij een diensthond is ingezet, een voorval waarbij een verdachte is klemgereden met een dienstvoertuig en de vluchtende verdachte in de sloot terecht is gekomen, en een voorval waarbij een waarschuwingsschot is gelost door de politie tijdens de BTGV. In alle vier voorvallen is het geweldgebruik beoordeeld als rechtmatig. Onbekend is echter wie de beoordeling opgesteld heeft.

7.3.2 Beoordeling geweldsaanwending

Over de beoordeling van het aangewende geweld in het jaar 2016 is nauwelijks informatie opgenomen in de geraadpleegde data van de politie. Uit het onderzoek naar het politiegeweld in 2010 blijkt dat in 34% van de gevallen nog op de dag van het incident een oordeel wordt gegeven (Timmer & Visser, 2015). In 69% van de gevallen gebeurt dit binnen een week. Bij de overige 32% laat een beoordeling dus een week of langer op zich wachten. Bij 11% is dit langer dan een maand, maar dan gaat het ook om de meest complexe incidenten en onderzoeken.

Van de schietincidenten met letsel aan burgerzijde beoordeelt het OM ongeveer 10% als onrechtmatig. In ongeveer 3% komt het tot een veroordeling door de strafrechter (Timmer, 2005; Van der Steeg, 2016).

7.4. **Deelconclusie**

In twee derde van de voorvallen waarin de politie geweld gebruikt volgt een aanhouding. Dit gaat in driekwart van gevallen om aanhoudingen op grond van het Wetboek van Strafrecht en in een kwart van de gevallen om strafbare feiten of overtredingen op grond van bijvoorbeeld de Wet Wapens en Munitie of de Algemene Plaatselijke Verordening (APV). Bij de geweldsmeldingen uit 2016 kwamen nauwelijks gegevens mee over letsel, aan burgerzijde noch aan politiezijde. Ook informatie over de beoordeling van het toegepaste politiegeweld over 2016 is zeer beperkt aangetroffen in de meldingsformulieren en dossiers.

8. Mogelijke verklaringen en implicaties

Bronverantwoording

De onderstaande bevindingen zijn gebaseerd op interviews met politiefunctionarissen en betrokken derden, op een expertmeeting met deelnemers uit verschillende geledingen van de politie en het ministerie van Justitie en Veiligheid en op literatuur.

In dit hoofdstuk bespreken we mogelijke interne en maatschappelijke verklaringen voor de gepresenteerde bevindingen (onderzoeksvraag 2). Daarnaast gaan we in op mogelijke implicaties voor registratie, sturing en toetsing van politiegeweld (onderzoeksvraag 3). Hierbij zoeken we steeds de verbinding met de in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerde resultaten.

8.1. Omvang geweldsaanwending politie (bij hoofdstuk 3)

8.1.1 *Omvang – ontwikkeling omvang politiegeweld*

De geregistreerde criminaliteit daalt en ook het aantal geregistreerde geweldsmisdrijven neemt de afgelopen jaren af (CBS StatLine, maart 2019). Hoewel ook het aantal voorvallen waarbij de politie geweld gebruikt afneemt (Nieuwsbericht Politie, 9 april 2018), is deze daling minder sterk dan die van de geregistreerde (geweld)criminaliteit.

Uit de interviews blijkt dat er enkele redenen zijn waarom het politiegeweld minder sterk daalt dan de geregistreerde criminaliteit. Enerzijds trekken de respondenten de betrouwbaarheid en volledigheid van de geregistreerde criminaliteit in twijfel. Zij vermoeden dat de aangiftebereidheid onder burgers deels is afgenomen. Dit is overigens niet eenduidig het geval (De Jong, 2018). Daarnaast is het niet verplicht om aangifte te doen, terwijl agenten wel verplicht zijn een meldingsformulier in te vullen na geweldgebruik. Registratie van geweldgebruik heeft bovendien de afgelopen jaren extra aandacht gekregen binnen de politie waardoor verondersteld wordt dat de cijfers vollediger zijn geworden. Anderzijds zien respondenten een verandering in de doelgroep waartegen geweld gebruikt wordt. In toenemende mate gaat het in hun ogen om situaties waarbij verwarde personen en mensen onder invloed van alcohol en drugs betrokken zijn. Ten aanzien van verwarde personen wordt gewezen op een mogelijke relatie tussen de mindere mogelijkheden tot het krijgen van hulpverlening en de toename in optreden door agenten. Ten aanzien van personen onder invloed gaat het voornamelijk om uitgaansgeweld. Bij geweldsituaties met betrekking tot zowel verwarde personen als mensen onder invloed van verdovende middelen zijn de personen niet (meer)

voor rede vatbaar en ziet de politie zich genoodzaakt geweldmiddelen in te zetten. Meer in het algemeen ervaren respondenten dat er een verruiming in de samenleving is opgetreden. Het gezag van de politie lijkt in hun ogen te zijn afgenomen en burgers zijn mondiger geworden. Dat maakt dat situaties mogelijk eerder escaleren en de politie zich genoodzaakt ziet om geweld te gebruiken. Verder blijkt uit de interviews een voorkeur voor het inzetten op gepast geweldgebruik door agenten, boven het inzetten op een daling van het aantal geweldstoepassingen door agenten. De meerderheid van de respondenten benadrukt het belang van training en opleiding van agenten, omdat zij het repertoire aan vaardigheden om gevaar en geweld te beheersen onvoldoende onder de knie hebben. De respondenten zijn verder van mening dat agenten te weinig training krijgen om dit te kunnen bewerkstelligen. Daarnaast zou er volgens de respondenten binnen IBT meer aandacht moeten zijn voor reflectief leren aan de hand van praktijkvoorbeelden: wat ga je doen, waarom op die manier en wat kunnen we ervan leren als het misgaat?

De respondenten in dit onderzoek zijn allen van mening dat agenten naar hun oordeel onvoldoende het noodzakelijke repertoire aan vaardigheden beheersen, waardoor situaties eerder escaleren. Agenten zijn volgens hen te vaak aangewezen op improvisatie terwijl zij juist in een hectische situatie terug moeten kunnen vallen op een basis van ingesleten vaardigheden. De oorzaak van deze lacune leggen de respondenten bij het beperkte aantal keren en uren per jaar dat reguliere agenten daadwerkelijk trainen en bij de inrichting van de IBT-training. Binnen de IBT-training is de nadruk de afgelopen jaren komen te liggen op (1) het doen en behalen van de RTGP-toetsen en (2) op het optreden in bijvoorbeeld situaties met extreem geweld en op de omscholing naar nieuwe geweldmiddelen waaronder het nieuwe pistool Walther P99Q NL en de uitschuifbare wapenstok. Hierdoor zou er aanmerkelijk minder getraind zijn op de andere benodigde vaardigheden in het reguliere politiewerk. Daarnaast zou het IBT gebaat zijn bij het opnemen van meer snel aan te leren en veilig toe te passen methoden en technieken, bijvoorbeeld uit vechtsporten.

Hier staat tegenover dat respondenten ook zeggen dat IBT de afgelopen jaren meer gericht is op het veilig toepassen van geweldstechnieken. Een onderdeel hiervan is het gebruik van fixaties. Door in een situatie die dreigt te escaleren een burger te fixeren, is vaak letsel te voorkomen, kan er planmatiger gewerkt worden en wordt tijdswinst geboekt in de afhandeling. Daarnaast wordt ingezet op samenwerking: tijdens een complexe situatie zijn agenten vooral gericht op aanhouden, terwijl het de bedoeling is dat één agent het overzicht behoudt op de situatie en communiceert met alle betrokkenen én de omgeving. Wel tekenen de meeste respondenten hierbij aan dat de inhoud van de trainingen tussen de diverse IBT-centra nog altijd uiteenloopt.

Betekenis voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden

De doorontwikkeling van training in en toetsen van de fysieke geweldvaardigheden van agenten lijkt zijn vruchten af te werpen, hoewel het beeld over de jaren heen diffuus is. Ook het beleid is diffuus. De eerdergenoemde aanpassingen van de RTGP had-

den tot doel om meer complexe en riskante grepen en technieken te vervangen door eenvoudigere en minder riskante technieken aan te leren, te trainen en toe te passen. Vooral de categorie wurggrepen en nekklemmen werd sinds die veranderingen aanmerkelijk minder toegepast, zo bleek uit de cijfers over het jaar 2010 (Timmer & Visser, 2015). Uit dit onderzoek blijkt dat deze trend zich voortzet.

8.1.2 *Omvang – typen geweld*

Op basis van de analyse van de meldingsformulieren geweldsaanwending en dossieronderzoek concluderen we dat het aandeel geweldsvoorvallen waarin fysiek geweld is gebruikt, is afgenomen en het aandeel van vuurwapen- en pepperspraygebruik is gestegen ten opzichte van 2005 en 2010.

Hiermee lijkt over de jaren een verschuiving van de verdeling te hebben plaatsgevonden van het aandeel van de verschillende soorten politiegeweld in het geheel. Het geregistreerde fysieke politiegeweld is afgenomen van 85% van het totaal in 2005 via 81% in 2010 tot 69% in 2016. Het geregistreerde politieel vuurwapengebruik is toegenomen van 5% van alle voorvallen in 2005 via 12 in 2010 naar 15% in 2016. In hoofdstuk 2 is duidelijk geworden dat de gewelddriminaliteit inclusief moord en doodslag, het aantal aanhoudingen verricht door de politie evenals het burgergeweld tegen de politie in diezelfde periode tussen 2005 en 2016 als context van het politiewerk alle zijn afgenomen.

De vastgestelde daling en stijging zijn niet gemakkelijk te verklaren. Wel is duidelijk dat in de IBT-training de laatste jaren meer nadruk wordt gelegd op de eigen veiligheid van de agent en de collega(s), het daarvoor houden van ruim voldoende afstand en het handelen vanuit het tijdige gebruik van een bevoegdheid. Een grotere afstand tussen de agent en verdachte betekent automatisch dat puur fysiek geweld minder aan de orde is. Verder wordt steeds meer duidelijk dat agenten minder dan voorheen hun minimaal 32 uur training per jaar halen. Naar verhouding is de laatste jaren veel tijd in beslag genomen door onder meer de verplichte bijscholingen zoals omscholing naar het nieuwe dienstpistool en de training Extreem Geweld. Wellicht is ook van invloed dat door de diversificatie van de politietaak en het politiepersoneel agenten minder alleen surveillance rijden, maar naar verhouding meer rijden op noodhulpmeldingen. Dat zijn veelal voorvallen waar al serieus iets aan de hand is en waar de agenten gedurende het aanrijden via de meldkamer door de afdeling Real-Time Intelligence zo veel mogelijk worden geïnformeerd over de situatie en de personen waar zij naar op weg zijn.

De hier gebruikte gegevens over 2016 zijn voor het eerst afkomstig uit een digitaal bestand in plaats van de uitdraai en invoer van fysiek vindbare geweldsmeldingen. De verschillen tussen de onderzoeken over de jaren 2005, 2010 en 2016 zijn in paragraaf 1.3 aangestipt. Daarbij blijkt dat in drukke teams en op drukke dagen en tijdstippen, de Officier van Dienst zich in de praktijk van het opmaken van geweldsmeldingen vooral richt op de meer indringende voorvallen. Toch valt op dat het daadwerkelijk vuurwa-

pengebruik – dus schietincidenten – in de door de politie geregistreerde meldingen nauwelijks voorkomen, terwijl het aantal schietincidenten dat is onderzocht door de Rijksrecherche in 2016 juist hoger was dan in de voorgaande jaren.

In de loop van de jaren zijn opleiding en training veranderd mede naar aanleiding van onder meer voorvallen waarin agenten (soms zeer ernstig) gewond zijn geraakt door burgergeweld. Dikwijls was de afstand tussen de agent en de verdachte (bijvoorbeeld met een mes) te klein om nog veilig en adequaat te reageren met vluchten of met geweld. Onder invloed hiervan worden agenten getraind om in gevallen met onberekenbare en eventueel gewapende verdachten meer afstand te houden en bijvoorbeeld het vuurwapen te trekken en te richten om zo onder die dreiging de tegenstrever onder controle te krijgen. Ook deze ontwikkeling kan bijdragen aan een stijgende trend in meldingen van politieel vuurwapengebruik en een dalende trend van meldingen van fysiek politiegeweld.

Krachtens de Regeling Training en Toetsing Vuurwapengebruik Politie (RTTVP, BZK 1995) was elke agent verplicht om per jaar 32 uren (4 werkdagen à 8 uren) te trainen in het gebruik van het vuurwapen. Met de komst van het concept Integrale Beroepsvaardigheden Training (IBT) eind jaren negentig trad de RTGP in werking (BZK, 2001). De RTGP verplicht alleen de werkgever om 32 trainingsuren per jaar aan de agent aan te bieden. De agent is daarmee wettelijk gezien niet meer verplicht om die trainingen te volgen. De agent is alleen verplicht om de twee integrale toetsen per jaar met goed gevolg af te leggen, zodat hij of zij ‘gecertificeerd’ is tot het dragen en gebruiken van de gewelddmiddelen. Die toetsen kosten ongeveer één dagdeel per toets. Concrete cijfers zijn nog niet beschikbaar, maar het is wel duidelijk, ook op grond van een zogeheten handhavingsbrief van de Inspectie Sociale Zaken en Werkgelegenheid, dat veel agenten te weinig trainen naast hun toetsmomenten (*EenVandaag*, 21 mei 2018¹). De geringe opkomst van agenten bij IBT kan te maken hebben met werkdruk of onvoldoende discipline. Los van de frequentie van het trainen is er ook een inhoudelijk probleem. Het landelijke trainingsprogramma is generiek en speelt niet in op bijvoorbeeld specifieke, lokale of regionale behoeften. Maatwerk voor BPZ is niet mogelijk. Daar komt bij dat de schaarse IBT-capaciteit niet altijd even doelmatig wordt ingezet. Zo zijn ook agenten die ander werk dan BPZ-straatwerk uitvoeren verplicht om hun training bij te houden, terwijl velen van hen niet meer direct met burgers met risico’s in aanrakingen komen en hun gewelddmiddelen het hele jaar door in de kluis liggen.

Kwantitatief en/of kwalitatief onvoldoende training maakt dat agenten niet (goed) beschikken over het volledige repertoire van opties in het beheersen van potentieel gevaar en ook niet in het beheersen van hun eigen geweld. Het minder goed beheersen van de eigen vaardigheden maakt agenten onzeker en maakt ook dat zij de situatie minder goed overzien en controleren. Dit verhoogt de kans dat agenten bijvoorbeeld

1 Geraadpleegd via <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/inspectie-politie-kan-fitheid-agenten-niet-garanderen/>, op 20 juni 2019.

hun vuurwapen inzetten in situaties die zij met voldoende training mogelijk op een minder indringende manier hadden kunnen beheersen en waarin dan de inzet van een minder ingrijpend middel wellicht afdoende was geweest.

Betekenis voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden

Voor de registratie, sturing en toetsing van politieoptreden is het relevant dat de wijze van melden, registreren en verantwoorden in 2016 niet garandeerde dat alle politiegeweld daadwerkelijk bekend wordt en als zodanig wordt geboekstaafd en beoordeeld. Ook de stelselherziening geweldgebruik zoals die in 2019 is ingevoerd bewerkstelligt dit niet. Eerder veroorzaakt deze stelselherziening een verdere bureaucratisering. Tegelijkertijd is 'administratieve lastenverlichting' een doel van de stelselherziening. Verder brengt de stelselherziening de melding en registratie van politiegeweld naar een hiërarchisch hoger verantwoordelijkheidsniveau (het sectorhoofd, de districtschef) waardoor bijvoorbeeld de teamchefs geen grip meer op deze materie zullen hebben. Hiermee zullen het overzicht over en het inzicht in de praktijk van de geweldsaanwending door de politie eerder naar de achtergrond raken dan verbeteren. Dat draagt niet bij aan de transparantie en legitimiteit van politieoptreden en ook zeker niet aan de kwaliteit van sturing van politieoptreden.

8.1.3 Omvang – soort fysiek geweld

De analyse van de meldingsformulieren en dossiers laat zien dat in 2016 de technieken duwen en trekken, naar de grond brengen, verwurgingen, armklemmen en schoppen zijn toegepast dan in 2005 en 2010. Er is daarentegen vaker geslagen en gefixeerd.

Mogelijk hebben de geconstateerde veranderingen te maken met de wijziging van de training onder invloed van de herziening van de RTGP. Evaluatie van die RTGP leerde eerder dat de toetsing te veel gericht was op de vorm waarin agenten Aanhoudings- en Zelfverdedigingstechnieken (AZV) toepasten en te weinig op het resultaat, namelijk een veilige aanhouding (Stel e.a., 2009). Daarop zijn training en toetsing aangepast, realistischer geworden en daardoor voor agenten in de BPZ bruikbaar.

8.1.4 Omvang – geweldsdoel en gevaarsituaties

Politiegeweld door de BPZ vindt hoofdzakelijk plaats in bestek van de uitvoering van de kerntaken van politie. Dat is de handhaving van recht (aanhouden) en orde en het beschermen van personen. Op dit punt bevestigt dit onderzoek eerder uitgevoerde studies naar de jaren 2005 (Bleijendaal e.a., 2008) en 2010 (Timmer & Visser, 2015). Uit de dossierstudie blijkt verder dat in minder dan de helft van de voorvallen waarbij de politie geweld heeft gebruikt er geen sprake was van direct gevaar. Het gaat vooral om gevaarsituaties met agressieve verstoorden, groepsgeweld en vuurwapengeweld. In situaties zonder direct gevaar maakt de politie gebruik van de zelfstandige wettelijke geweldsbevoegdheid voor de taakuitoefening zonder dat er sprake is van noodweer.

In de gevoerde gesprekken komt naar voren dat geweldgebruik door de politie buiten gevaarsituaties mogelijk een reactie is op verzet van verdachten. Respondenten constateren dat burgers de afgelopen jaren mondiger zijn geworden, waardoor zij mogelijk meer weerstand bieden. Agenten krijgen bijvoorbeeld geregeld te maken met belediging waarna zij overgaan tot aanhouding. Dit verhoogt mogelijk het risico op escalatie, doordat de verdachte zich (extra) verzet. In dit kader wordt ook de toename van geweld tegen mensen onder invloed van verdovende middelen genoemd.

Ambtelijke of zelfs autoritaire opvattingen over politiegeweld zijn onder invloed van de publieke opinie en discussie daarover in de jaren zestig veranderd. In de jaren zestig werd de dominante opvatting binnen de politie en ook daarbuiten dat de politie zich moest onthouden van geweldgebruik anders dan uit zelfverdediging (noodweer) (Van Reenen, 1979; Timmer e.a., 1996; Timmer, 2005). Vanaf de latere jaren zeventig kwamen politiek en bestuur echter tot de conclusie dat er daardoor een handhavingstekort was ontstaan. Sommige groepen en individuen onttrokken zich door middel van dreiging met geweld met succes aan toezicht en handhaving door de overheid. In die jaren ontstonden onder meer de arrestatieteams, die (vuurwapen)gevaarlijke verdachten wel gingen aanhouden waar de BPZ onvoldoende voor was toegerust (Timmer, 2005). Politie en justitie gingen zodoende meer denken en werken in termen van rechtstatelijk verankerde juridische geweldsbevoegden ter uitvoering van de primaire politietaak: handhaving van recht en orde.

Mede onder invloed van de rechtspraak inzake vooral schietincidenten met dodelijke afloop voor burgers, is de politie via wet- en regelgeving gedwongen om agenten veel systematischer te gaan opleiden en vooral te trainen en toetsen in het juiste gebruik van de wettelijk geweldsbevoegdheden en de bijbehorende geweldsmiddelen (Timmer e.a., 1996; Timmer, 2005). Die eerder geschetste ontwikkelingen in opleiding en training dragen ertoe bij dat agenten zich meer dan in het verleden bewust zijn van: (1) de risico's van het politiewerk en vooral de risico's bij aanhoudingen van burgers die zich daartegen verzetten, (2) van hun wettelijke bevoegdheden om eventueel met geweld die risico's voor te zijn en te ondervangen en daarmee de aanhouding door te zetten en (3) van de maatschappelijke verwachting dat de politie als het erop aankomt optreedt en doorpakt en niet wegkijkt of wegloopt. Vóór de komst van de IBT eind jaren negentig leidde de politie vooral op voor geweldgebruik ter zelfverdediging. De komst van het concept IBT en aansluitend de invoering van een specifieke opleiding voor IBT-docenten hebben een ontwikkeling in gang gezet (Adang & Timmer, 2005). Vervolgens kwam binnen opleiding en training onder invloed van jurisprudentie, van wetenschappelijk onderzoek en van de daaraan gerelateerde maatschappelijke discussie de nadruk meer te liggen op (beheersing van het) geweldgebruik ter uitvoering van de politietaak, dus ter handhaving van de rechtsorde. Dit wordt ook wel aangeduid als 'doorzettingsmacht'. De politie zet zo in de voorvallen waarin geen direct gevaar is de aanhouding door met behulp van geweld om verdere risico's uit te sluiten én om het recht zijn loop te laten hebben. Deze bevindingen hebben geen consequenties voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden.

8.2. Locatie en tijd geweldsaanwending (bij hoofdstuk 4)

8.2.1 Locatie en tijd – spreiding over eenheden

De analyse van de meldingsformulieren en dossiers laat zien dat het aantal geweldsvoorvallen niet evenredig verdeeld is over de eenheden. Als het aantal voorvallen afgezet wordt tegen het aantal inwoners blijkt dat het aantal voorvallen in de eenheden Den Haag en Oost-Brabant relatief hoog is. In de eenheden Oost-Nederland en Noord-Nederland is het aantal geweldstoepassingen door agenten, in verhouding tot het aantal inwoners, relatief laag. Afgezet tegen het aantal operationele eenheden blijkt in Oost-Brabant het aantal geweldsvoorvallen relatief hoog te zijn.

In de interviews stellen respondenten dat de verschillen in sfeer en cultuur in de eenheden van invloed zijn op de mate waarin agenten overgaan tot het gebruik van geweld. Sommige eenheden zijn daar terughoudender in dan anderen. Daarnaast wijzen respondenten erop dat het verschil tussen meer en minder stedelijke eenheden verklaard kan worden met behulp van ‘de macht van het getal’. In minder stedelijke gebieden kunnen agenten niet rekenen op snelle ondersteuning van collega’s. Daardoor zullen zij meer geneigd zijn om in te zetten op de-escalatie in plaats van geweldgebruik. Daarbij helpt het dat de agenten de bevolking waarschijnlijk beter kennen waardoor zij persoonsgerichter op kunnen treden tegen overlastgevers. In meer stedelijke eenheden kunnen agenten rekenen op de inzet van collega’s waardoor zij waarschijnlijk eerder overgaan op (zwaardere) geweldmiddelen, onder meer om eventueel verzet in de kiem te smoren.

Het relatief hoge aantal geweldsvoorvallen in de eenheden Den Haag en Oost-Brabant is volgens respondenten mogelijk te verklaren door het grote aantal demonstraties in Den Haag, door uitgaansgeweld (al dan niet in combinatie met middelengebruik) en door de aanwezigheid van relatief veel betaaldvoetbalclubs met daaraan gerelateerde evenementen.

De respondenten plaatsen hierbij de kanttekening dat er mogelijk een vertekening in het geconstateerde beeld zit, doordat in de eenheid Den Haag in 2016 veel aandacht is besteed aan politiegeweld naar aanleiding van het overlijden van een arrestant in 2015 na een fysieke confrontatie. De geconstateerde piek in Den Haag is mogelijk een registratie-effect.

Betekenis voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden

Meer en nauwkeurigere kennis over de precieze omstandigheden waaronder de politie geweld gebruikt, is noodzakelijk om goed te kunnen sturen op politieoptreden in het algemeen en voorbereiding daarop door middel van operationele begeleiding en training. Het landelijke trainingsprogramma is generiek en speelt niet in op bijvoorbeeld specifieke, lokale of regionale behoeften. Meer maatwerk is ook voor de BPZ gewenst en dan bij voorkeur op locatie, mede omdat dit de opkomst zal helpen verhogen.

8.2.2 *Locatie en tijd – spreiding inzet diensthond*

Het blijkt dat voorvallen vaker voorkomen in het weekend en in de nacht. Diensthonden zijn voornamelijk ingezet bij incidenten die zich 's nachts afspeelden. De verklaring hiervoor ligt er mogelijk in dat de meeste politie-eenheden de hondengeleiders in de avonden en weekenden meer inroosteren. De reden daarvoor is dat in de meeste eenheden de hondengeleiders vooral tot taak hebben om de BPZ te ondersteunen bij voorvallen die zijn geëscaleerd of zouden kunnen escaleren. De kans op dergelijke escalatie is groter tijdens de uitgaansavonden en -nachten. In de eenheid Rotterdam bijvoorbeeld zijn er in het gehele werkgebied in de ochtend twee hondengeleiders in dienst, in de middag drie, in de avond vier en in de weekenden vijf.

8.3. *Kenmerken betrokken agenten (bij hoofdstuk 5)*

8.3.1 *Kenmerken – aantal betrokken agenten*

Bij drie kwart van de geweldsvoorvallen is één agent betrokken, blijkt uit de meldingsformulieren geweldsaanwending. Vrijwel alle diensten in de BPZ worden verricht door agenten in koppels. De in hoofdstuk 5 gepresenteerde cijfers laten zien dat als het tot het gebruik van politiegeweld komt, één agent het voorval doorgaans alleen kan afwikkelen. In die gevallen zal de tweede agent assisteren doorgaans zonder geweld te gebruiken. Als er twee of meer agenten geweld aanwenden, is dat doorgaans omdat de situatie escaleert en wellicht ook omdat er meer dan één tegenstrever is. Dit laat zien dat solo-surveillance niet minder veilig hoeft te zijn dan duo-surveillance. Solo-surveillance is in de jaren voorafgaande aan de recente politiereorganisatie in een aantal voormalige politieregio's (waaronder Noord-Holland-Noord en Noord- en Oost-Gelderland) de standaard werkwijze geweest, maar sinds de reorganisatie weer verdwenen. Er zijn geen verdere implicaties voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden.

8.3.2 *Kenmerken – geoefendheid*

Op basis van de meldingsformulieren blijkt dat drie kwart van de agenten die betrokken zijn geweest bij een geweldsvoorval in het huidige of voorgaande jaar RTGP-gecertificeerd was. Van de overige agenten die in 2016 betrokken zijn geweest bij een voorval is op basis van de meldingsformulieren niet met zekerheid te zeggen of zij gecertificeerd waren ten tijde van het voorval.

Art. 4 Ambtsinstructie 1994 schrijft voor dat elke agent geoefend moet zijn om met behulp van geweldsmiddelen legitiem de politietaak te kunnen uitvoeren. De RTGP schrijft voor aan welke vereisten een agent moet voldoen. De reguliere agent wordt eenmaal paar jaar getoetst op zijn of haar beroepsvaardigheden in de training AZV en tweemaal per jaar op vuurwapengebruik. De toetsen bestaan uit wetkennis, fysieke

fitheid, aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden en schietvaardigheid. Daarbij wordt een jaar vooruit gecertificeerd voor AZV en een half jaar voor vuurwapengebruik. Als de agent de toets(en) niet haalt moet hij/zij de bewapening inleveren tot een herkansing. Een agent die niet gecertificeerd is, mag niet op straat dienst doen, omdat hij/zij dan onbevoegd is om geweld te gebruiken. Uit het beperkte zicht op de mate van certificering volgt dat, als een vollediger beeld wenselijk is, hierover consistentier moet worden gerapporteerd in de geweldsregistratie.

Verder wordt steeds duidelijker dat BPZ-agenten onvoldoende toekomen aan de minimaal geachte 32 trainingsuren per jaar zoals bepaald in de RTGP. Waar die vier trainingdagen in het verleden onder de RTTVP verplicht waren, zijn zij dat onder de RTGP niet meer. Daarnaast lijkt de IBT-training vooral gericht op het gebruik van geweld en geweldmiddelen en veel minder op het beheersen van gevaar en voorkomen van geweld en geweldgebruik (Adang e.a., 2019). Ook dat draagt bij aan de handelingsverlegenheid van agenten in gevaarsituaties die de laatste jaren mede bijdraagt aan een steeds luidere roep om meer en indringender wapensystemen voor de politie.

8.3.3 *Kenmerken – geslacht*

Ongeveer 10% van het politiegeweld wordt aangewend door vrouwelijke agenten. Daar staat tegenover dat ongeveer een derde van de agenten in de BPZ vrouw is. Deze ondervertegenwoordiging was ook in de onderzoeken met betrekking tot de jaren 2005 en 2010 het beeld. Eerder onderzoek leidde ook al tot de conclusies dat vrouwelijk politiepersoneel zich in gevaarsituaties terughoudender opstelt, vooral als er meer (mannelijke) collega's ter plaatse zijn. Tegen agressieve verstoorden en verdachten die onder invloed zijn van drugs gebruiken politievrouwen even vaak geweld als politiemannen (Brugman, 2007).

Betekenis voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden

Voor het geobserveerde verschijnsel is geen sluitende verklaring. Voor personeelsbeleid en zeker ook voor wat nu heet operationele begeleiding en training is het van belang om te weten hoe dit verschijnsel is te begrijpen, wat er de betekenis van is en hoe de organisatie ermee moet omgaan.

8.3.4 *Kenmerken – kleding*

In 2016 was 95% van de agenten in uniform tijdens de geweldsvoorvallen, blijkt uit de meldingsformulieren. De overige 5% was in burger gekleed en niet herkenbaar als politie. In de politiepraktijk onthouden agenten in burgerkleding zich doorgaans van geweldgebruik, omdat zij niet herkenbaar zijn en er dus bij de tegenstrever of bij het publiek verwarring kan ontstaan. Maar als het nodig is grijpen zij natuurlijk wel in, zelfstandig of ter ondersteuning van (geüniformeerde) collega's. Daarnaast heeft het uniform ook fysiek beschermende kwaliteiten, die burgerkleding niet heeft. Verder

blijkt dat in de helft van de voorvallen waarbij agenten een vuurwapen gebruikten, in het meldingsformulier is opgegeven dat zij een veiligheidsvest droegen. Dat is een vest dat bescherming biedt tegen steekwapens en tegen schoten uit handvuurwapens. Het dragen van dit vest tijdens de dienst op straat is verplicht. In de praktijk zijn er echter nog altijd agenten die het vest te warm of te ongemakkelijk vinden en het daarom niet of weinig dragen. Indien een vollediger beeld van de gedragen uitrusting tijdens geweldgebruik wenselijk is, zal hier meer aandacht aan besteed moeten worden in de geweldsregistratie.

8.4. Rake schoten (bij hoofdstuk 6)

8.4.1 *Schieten ter aanhouding en uit noodweer*

Van alle politiegeweld is de scherpste kant, namelijk letsel door politiekogels, relatief goed gedocumenteerd en gearhiveerd. Dat komt niet doordat de politie dit zelf goed bijhoudt, maar doordat het al sinds de jaren zestig verplicht is om de Rijksrecherche dergelijke zaken te laten onderzoeken (Timmer e.a., 1996). Een cijfermatige analyse van dit materiaal levert het volgende beeld op. In de jaren 1978 tot en met 2016 vielen er zeker 111 doden en 657 gewonden door politiekogels in Nederland. Gemiddeld komen er drie mensen per jaar om door politiekogels en lopen er zeventien per jaar letsel op. Dit is door de jaren een tamelijk stabiel beeld, hoewel over de jaren heen de fluctuaties aanzienlijk zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de 7 en de 29 en het aantal doden tussen de één en zeven in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en 3 doden door politiekogels, in 2011 29 gewonden en 3 doden in 30 voorvallen en in 2016 34 gewonden en 4 doden.

Er zijn wel enkele ontwikkelingen door de tijd te signaleren. Er vindt door de jaren heen een verschuiving plaats van voornamelijk schieten uit zelfverdediging (noodweer), namelijk ongeveer 75% in de jaren tachtig en negentig naar een flinke meerderheid ter aanhouding de laatste jaren (69% in 2016). Verder heeft ongeveer een derde van de politieschietincidenten te maken met ‘personen met verward gedrag’. Het is niet bekend hoe vaak dat in het verleden was, maar het is in ieder geval een substantieel deel. Een andere indringende problematiek betreft mensen de politie bewust uitdagen om hen dood te schieten (*suicide by cop*). In 2016 waren dat 4 op de 26 voorvallen, waarvan er 2 een dodelijke afloop hadden.

Mogelijke verklaring

Deze verschuiving door de tijd van noodweervuur naar aanhoudingsvuur heeft te maken met de ontwikkelingen in de opleiding en training van agenten in geweldbeheersing. Dit houdt verband met de komst van trainingscentra (IBT-centra, vanaf 1998) en met de professionalisering van de trainingsdocenten in die centra (vanaf 2002) door onder meer de komst van een specifieke opleiding voor IBT-docenten inclusief pedagogisch-didactische vaardigheden én een systematischer en meer onderling samenhangend opleidings- en trainingsprogramma. De verschuiving van het aandeel ‘nood-

weer' in de politieschietincidenten met letsel is het resultaat van de verduidelijking in de wet- en regelgeving en in de daarmee verbonden inhoud en organisatie van de opleiding en training en de daaraan gekoppelde professionalisering van de docenten daarin. Noodweer is uit de geweldinstructie verdwenen. Daardoor is de nadruk komen te liggen op de geweldsbevoegdheden ten behoeve van de taakuitoefening. Deze ontwikkeling houdt ook verband met de eerder geschetste inzet van politie en justitie vanaf tweede helft jaren zeventig om politiegeweld niet meer louter defensief in te zetten, maar waar nodig ook offensief om recht en orde te handhaven.

Betekenis voor registratie, sturing en toetsing van politieoptreden

Op het maatschappelijk verschijnsel van potentieel dodelijk politiegeweld, het ultieme redmiddel van de rechtsstaat, is in Nederland geen gericht (democratisch) toezicht (Timmer, 2015). De politieorganisatie zelf houdt de aard en de omvang niet bij. Het Openbaar Ministerie beoordeelt gemiddeld ongeveer 10% van de schietincidenten met letsel als onrechtmatig. In gemiddeld ongeveer 7% van deze zaken stelt het OM vervolging in en in ongeveer 3% wordt de agent schuldig bevonden aan een strafbaar feit. Voor zover bekend zijn er geen agenten veroordeeld voor een politieschietincident in 2016. Of er eventueel wel disciplinaire straffen aan deze agentschutters zijn opgelegd, is niet bekend.

De Rijksrecherchedossiers van deze rake schietincidenten zijn binnen de politieorganisatie nauwelijks bekend en worden niet opgevraagd, ook niet voor evaluatie, lering, opleiding of training.

8.5. Na de gewelddeling (bij hoofdstuk 7)

8.5.1 Na de gewelddeling – aanhouding en aanhoudingsgrond

In twee derde van de voorvallen waarin de politie geweld gebruikt volgt ook een aanhouding. Dit gaat in driekwart van gevallen om aanhoudingen op grond van het Wetboek van Strafrecht en een kwart om strafbare feiten of overtredingen op grond van bijvoorbeeld de Wet Wapens en Munitie of de APV.

Bij geweldgebruik ter handhaving van de openbare orde, doorgaans tegen een groep, vaak in horecagebieden op uitgaansavonden, is aanhouding meestal niet het primaire doel, maar het herstel van de orde. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de categorie 'verwarde personen'. Een verschijnsel dat lijkt toe te nemen, hoewel onduidelijk is of daar ook meer politiegeweld uit voortvloeit. De omstandigheden en ook het aantal aanwezige agenten maken aanhoudingen niet altijd mogelijk. Zo ontstaat de kans dat agenten geweld gebruiken tegen personen om ze te verplaatsen en verspreiden en hoeft er dus ook niet steeds een aanhouding te volgen, ook al lopen mensen dan soms klappen op. Deze resultaten geven geen aanleiding voor aanbevelingen ten aanzien van registratie, sturing en toetsing van politieoptreden.

8.5.2 *Na de geweldmelding – letsel*

Bij de geweldsmeldingen uit 2016 kwamen nauwelijks gegevens mee over letsel, aan burgerzijde noch aan politiezijde. Op basis van de beperkt beschikbare gegevens in de meldingsformulieren komt het beeld naar voren dat er zelden sprake is van letsel bij agenten, burgers en derden. Zwaar letsel is niet gerapporteerd in de meldingsformulieren. In het relatief lage percentage van de voorvallen waarin agenten gering letsel opgelopen hebben, is dat meestal na gebruik van fysiek geweld, pepperspray of wapenstok. Dit zijn eveneens de geweldsmiddelen die bij burgers relatief vaak tot gering letsel leiden. De inzet van een diensthond resulteert relatief vaak in letsel bij burgers.

In de interviews benadrukken respondenten dat de meldingsformulieren geen betrouwbaar beeld geven van letsel bij burgers. Daar geven zij een aantal redenen voor. Ten eerste is de definitie van letsel tot voor kort niet helder omschreven. Daar is verandering in gekomen met de Stelselherziening. In het algemeen werd intern bij de politie iets als letsel opgevat als agenten concludeerden dat een arts geraadpleegd moest worden. Daarbij geldt dat letsel over het algemeen ontstaat bij 'hard op hard', zoals een vuistslag op een schedel of een wapenstok op ribben. Ten tweede hebben agenten vaak geen goed beeld van letsel bij burgers, mede door het medisch beroepsgeheim van artsen. Ten derde wordt na voorvallen waarbij sprake is van ernstig letsel of erger in de regel geen meldingsformulier opgemaakt, omdat de Rijksrecherche het onderzoek doet.

8.5.3 *Na de geweldmelding – beoordeling van geweldgebruik*

Na bestudering van de meldingsformulieren en de dossiers is slechts in een enkel geval informatie aangetroffen over de beoordeling van het toegepaste geweld.

De procedure na geweldstoepassing is dat elke agent die geweld gebruikt, dat moet melden aan de meerdere (art. 17 Ambtsinstructie 1994). De meerdere moet daar rapport van opmaken door middel van een landelijk voorgeschreven formulier. Het doel van deze meldingsplicht is 'om de beheerder inzicht te geven in de wijze waarop zijn ambtenaren omgaan met de bevoegdheid geweld te gebruiken' (Ambtsinstructie 1994, nota van toelichting). Het is dan ook primair de korpsbeheerder, in mandaat de korpschef, die zich een oordeel moet vormen over de juistheid van de gemelde geweldstoepassing. Als er geen aanleiding is voor een nader onderzoek, blijft het na de melding tot een interne beoordeling door de leidinggevenden onder eindverantwoordelijkheid van de korpsbeheerder.

Afhankelijk van de aard van het geweldgebruik en de ernst van de gevolgen moet de politieleiding de melding doorzenden naar het OM ter beoordeling. Voor politiegeweld zijn verschillende interne en externe toetsingstrajecten en -middelen. Intern is dat de eventuele disciplinaire straf, variërend van schriftelijke berisping via een korting op salaris of vrije dagen tot onvoorwaardelijk ontslag. Het toetsingskader dat de korps-

beheerder daarbij hanteert, is de vraag of de agent zich schuldig heeft gemaakt aan plichtsverzuim, zoals bedoeld in het Besluit algemene rechtspositie politie (Barp). Plichtsverzuim kan zijn het overtreden van een voorschrift, of het doen of nalaten van iets dat een goed ambtenaar niet betaamt. Als de bemiddeling na een klacht van een burger niet slaagt, kan die klager zich wenden tot de onafhankelijke commissie voor de politiekachten en daarna eventueel tot de Nationale ombudsman. De Nationale ombudsman toetst het handelen van bestuursorganen aan criteria voor behoorlijk bestuur.

De individuele agent is eventueel ook strafrechtelijk aansprakelijk te stellen voor geweldgebruik. Strafrechtelijk gaat het erom of de agent zich kan beroepen op een strafuitsluitingsgrond (wettelijk voorschrift of ambtelijk bevel, respectievelijk art. 42 en 43 WvSr) of op een schulduitsluitingsgrond (art.41noodweer[exces]). Onderzoeken naar politieel vuurwapengebruik met (dodelijk) letsel en naar ander politieel geweldgebruik met zwaar lichamelijk letsel of ernstiger tot gevolg worden altijd gedaan door de Rijksrecherche. Ander politiegeweld (met letsel) waarover klachten of aangiften zijn, wordt onderzocht door het bureau VIK (Veiligheid, Integriteit & Klachten) van de betreffende eenheid. De beoordeling van de rechtmatigheid van het politiegeweld ligt voor politiegeweld met ernstig letsel of de dood tot gevolg en voor alle schietincidenten bij de Hoofdofficieren van Justitie (HOvJ). Voor de beoordeling van schietincidenten met letsel krijgt de HOvJ sinds 1998 een bindend advies van de OM Adviescommissie beoordeling vuurwapenincidenten.

Helaas was de beoordelingsinformatie over de geweldsmeldingen uit 2016 niet voor dit onderzoek beschikbaar. We moeten het daarom doen met de geïnterviewde functionarissen rond dit onderwerp. Daarnaast zijn alle Rijksrecherchedossiers bestudeerd met betrekking tot voorvallen waarin personen door politiegeweld ernstig gewond raakten in 2016 en eventueel overleden. De toetsing en de beoordeling van die casussen zijn bestudeerd voor dit onderzoek.

Het melden van geweldgebruik dient 'onverwijld' te gebeuren, zodat indien noodzakelijk binnen 48 uur het OM in kennis kan worden gesteld (art. 17 lid 3 Ambtsinstructie 1994). Meestal lukt dit, maar in 2010 werd 14% van het politiegeweld pas na meer dan twee dagen gemeld. Van de meldingen in 2010 vond 3% na langer dan een week plaats, waarvan het bij bijna de helft langer dan een maand duurde. Door de wijze waarop de melding en de registratie plaatsvinden, lijkt er volgens de respondenten in dit onderzoek een vertraging van de afwikkeling en onbedoeld ook een selectie van het geweldgebruik plaats te vinden. De hulpofficier van justitie (hOvJ) moet alle geweldsmeldingen nog in dezelfde dienst afwickelen. Als dat in de tijd niet lukt, zal de hOvJ de minder indringende voorvallen eerder in een mutatie (laten) plaatsen of helemaal niet laten vastleggen. In beide gevallen is de informatie over het geweldgebruik niet of nauwelijks meer terug te vinden.

In de jaren tachtig en negentig werd nog ongeveer 75% van alle politieschietincidenten met letsel gerechtvaardigd met een beroep op noodweer. Dit is aan het veranderen. De laatste jaren is er namelijk een trend dat een groeiende meerderheid van de agentschutters zich beroept op de rechtvaardigheidsgrond 'wettelijk voorschrift' (geweldsbe-

voegdheden). Dit lijkt verklaarbaar uit verbeteringen in opleiding en training van politieambtenaren. Deskundiger docenten scholen agenten beter in kennis van en inzicht in de toepassing van hun geweldsbevoegdheden ten behoeve van de uitvoering van de politietaak en ten behoeve van hun eigen veiligheid. Agenten zijn zich bewuster van hun geweldsbevoegdheden, maken daar vakbekwamer gebruik van en beroepen zich ook vaker op de bijbehorende rechtvaardigingsgronden.

8.6. Deelconclusie

De daling van het aantal geweldsvoorvallen is minder sterk dan de afname van de geregistreerde criminaliteit. Respondenten geven hiervoor als mogelijke verklaring dat burgers niet verplicht zijn aangifte te doen van criminaliteit terwijl agenten wel verplicht zijn een meldingsformulier in te vullen na geweldgebruik. Daarnaast hebben zij de indruk dat de doelgroep waartegen opgetreden wordt in toenemende mate bestaat uit verwarde personen en mensen onder invloed van verdovende middelen, waarbij de kans op escalatie groter is. Hieruit vloeit voort dat er door agenten (in hogere mate) getraind zou moeten worden op het gebruik van de reguliere geweldmiddelen opdat agenten het volledige repertoire voldoende beheersen.

Wat betreft de inzet van de verschillende typen geweldmiddelen blijkt in 2016 het fysieke geweld relatief gezien afgenomen te zijn en het vuurwapengebruik relatief gezien toegenomen, ten opzichte van eerdere jaren. Een mogelijke verklaring voor de toename van het vuurwapen is de aanpassing in de training waarbij de beheersing van tegenstrevers die mogelijk gewapend zijn onder dreiging van een vuurwapen plaatsvindt. Ook deze relatieve verandering in de inzet van geweldmiddelen motiveren respondenten door te wijzen op het belang van voldoende training op de inzet van alle, meer en minder zware, geweldmiddelen. Hetzelfde geldt voor de geconstateerde afname van het gebruik van verschillende fixatietechnieken. Als mogelijke verklaring voor het geweldgebruik in situaties waarin geen direct gevaar is, benoemen respondenten de ervaren toegenomen mondigheid van burgers en de afname van het gezag van de politie. Deze maatschappelijke ontwikkelingen dragen er volgens respondenten aan bij dat burgers in grotere mate weerstand bieden bij politieoptreden.

Het aantal geweldsvoorvallen, afgezet tegen het aantal inwoners en operationele eenheden, loopt uiteen tussen de eenheden. Respondenten geven als mogelijke verklaringen voor deze differentiatie aan dat er enerzijds verschillen zijn tussen eenheden in de mate van terughoudendheid van agenten en dat anderzijds in sommige eenheden meer evenementen plaatsvinden dan in andere eenheden. Daarnaast speelt 'de macht van het getal' hier mogelijk een rol: agenten die niet kunnen rekenen op tijdige ondersteuning van collega's zullen wellicht eerder geneigd zijn de-escalerend te handelen. Hier volgt uit dat training van geweldgebruik dient aan te sluiten bij lokale en regionale behoeften.

Bij het merendeel van de geweldsvoorvallen is één agent betrokken die geweld toepast. Verder is van drie kwart van de agenten bekend dat zij ten tijde van het geweldgebruik gecertificeerd waren. Van de anderen is dit onbekend. Het zicht op het dragen van het veiligheidsvest tijdens geweldtoepassing is eveneens onvolledig. Hoewel het dragen van het veiligheidsvest tijdens de dienst op straat verplicht is, is het mogelijk dat het niet consequent gedragen wordt. Indien een volledig beeld van de mate van certificering en van het dragen van het veiligheidsvest gewenst is, dient hier meer aandacht aan besteed te worden in de geweldregistratie. Voorts blijkt dat vrouwelijke agenten ondervertegenwoordigd zijn in geweldgebruik. Dit komt overeen met het beeld van voorgaande jaren. Mogelijk zijn vrouwelijke agenten terughoudender in het inzetten van geweldmiddelen. Meer inzicht in de verklaring voor de ondervertegenwoordiging kan ten goede komen aan de operationele begeleiding en training.

Van al het politiegeweld is de scherpste kant, namelijk letsel door politiekogels, relatief goed gedocumenteerd en gearchiveerd. Dat komt niet doordat de politie dit zelf goed bijhoudt, maar doordat het al sinds de jaren zestig verplicht is om de Rijksrecherche dergelijke zaken te laten onderzoeken (Timmer e.a., 1996). Een cijfermatige analyse van dit materiaal levert het volgende beeld op. In de jaren 1978 tot en met 2016 vielen er zeker 111 doden en 657 gewonden door politiekogels in Nederland. Gemiddeld komen er 3 mensen per jaar om door politiekogels en lopen er 17 per jaar letsel op. Dit is door de jaren een tamelijk stabiel beeld, hoewel over de jaren heen de fluctuaties aanzienlijk zijn. Zo schommelt het aantal gewonden tussen de 7 en de 29 en het aantal doden tussen de 1 en 7 in één jaar. In 2010 vielen er 23 gewonden en 3 doden door politiekogels. In 2011 vielen er 29 gewonden en 3 doden in 30 voorvallen. In 2016 vielen er 34 gewonden en 4 doden door politiekogels.

Er zijn belangrijke ontwikkelingen te signaleren. Een ontwikkeling is dat er een verschuiving plaatsvindt van voornamelijk schieten uit zelfverdediging (noodweer), namelijk ongeveer 75% in de jaren tachtig en negentig naar een meerderheid ter aanhouding de laatste jaren, in 2016 zelfs 69%. Nadere analyse leidt tot de conclusie dat deze ontwikkeling van noodweervuur naar aanhoudingsvuur vermoedelijk te maken heeft met de verbetering van opleiding en training. Dit houdt verband met de komst van de Integrale Beroepsvaardigheidstraining (IBT) en de trainingscentra na de introductie van het vereiste van geoefendheid in de Ambtsinstructie 1994 (art. 4) en met de daarop volgende professionalisering van de trainingsdocenten in die centra. Verder heeft ongeveer een derde van de politieschietincidenten te maken heeft met ‘personen met verward gedrag’. Het is niet bekend hoe vaak dat in het verleden was, maar het is wel een substantieel deel. Een andere indringende problematiek is die van mensen die de politie bewust uitdagen om hen dood te schieten (*suicide by cop*). In 2016 waren dat 4 op de 26 voorvallen, waarvan er 2 een dodelijke afloop hadden.

Dit is meteen een deel van het antwoord op onderzoeksvraag ‘Hoe verhouden de in de praktijk aangewende technieken en tactieken zich tot de in opleiding en training aangeleerde technieken en tactieken?’ De verschuiving van het aandeel ‘noodweer’ in de

politieschietincidenten met letsel is het resultaat van de verbetering in de wet- en regelgeving en in de daarmee verbonden inhoud en organisatie van de opleiding en training en de daaraan gekoppelde professionalisering van de docenten daarin.

Een tweede ontwikkeling is dat er de laatste jaren gemiddeld meer schoten worden afgevuurd per voorval en dat er ook in sommige gevallen meer dan één slachtoffer valt. De introductie van het nieuwe dienstpistool met een bijna twee keer zo grote capaciteit in de patroonhouder (van 8 naar 15 patronen) maakt meer schoten per voorval nu ook mogelijk.

Na geweldgebruik door agenten volgt in twee derde van de voorvallen een aanhouding. Wanneer er geen aanhouding verricht wordt, is dit mogelijk te verklaren doordat handhaving van de openbare orde prioriteit heeft boven het verrichten van een of meerdere aanhoudingen. Deze bevindingen hebben geen implicaties voor registratie, sturing en toetsing.

De meldingsformulieren en dossiers bieden beperkt zicht op letsel aan burgerzijde en politiezijde. Respondenten geven daar drie mogelijke verklaringen voor. Ten eerste is, tot de huidige 'Stelselherziening Geweldsaanwending Opsporingsambtenaar', onvoldoende afgebakend wanneer gesproken wordt van letsel. Ten tweede hebben agenten niet altijd zicht op letsel bij burgers en ten derde wordt letsel van meer dan geringe betekenis opgepakt door de Rijksrecherche of het OM en niet geregistreerd in de meldingsformulieren. Door onvolledige registratie in de meldingsformulieren zijn de mogelijkheden voor sturing en toetsing van het geweld beperkt.

Hoewel de procedure na geweldstoepassing is dat elke agent die geweld gebruikt dat moet melden aan de meerdere is er op basis van de meldingsformulieren en dossiers geen beeld te vormen van de beoordeling van die melding.

9. Beantwoording onderzoeksvragen en slotbeschouwing

9.1. Inleiding

In dit slothoofdstuk geven we antwoord op de onderzoeksvragen zoals weergegeven in paragraaf 1.2 van dit rapport. Ten eerste bespreken we in paragraaf 9.2 in hoeverre de aard, omvang, achtergrond, gevolgen en afwikkeling van politiegeweld in 2016 veranderd zijn ten opzichte van voorgaande jaren. Daarmee beantwoorden we onderzoeksvraag 1. In paragraaf 9.3 gaan we in op de mogelijke verklaringen voor de geconstateerde ontwikkelingen ter beantwoording van onderzoeksvraag 2. Ter beantwoording van onderzoeksvraag 3 behandelen we de implicaties van de resultaten voor de registratie, sturing en toetsing van politieoptreden in paragraaf 9.4. We sluiten af met de slotbeschouwingen in paragraaf 9.5.

9.2. Onderzoeksvraag 1 – ontwikkeling aard en omvang

In deze studie zijn de aard, omvang, achtergrond, gevolgen en afwikkeling van politiegeweld in 2016 onderzocht. Dit hebben we gedaan op basis van alle 9.746 meldingsformulieren geweldsaanwending over 6.177 geweldsvoorvallen en 40 politiedossiers. Daarbij is aandacht besteed aan uiteenlopende achtergrondkenmerken van de geweldsvoorvallen. Zo is gekeken naar de inzet van verschillende gewelddmiddelen, de locatie en tijd van de geweldsvoorvallen, kenmerken van bij de geweldsvoorvallen betrokken agenten en de afloop en afdoening van de voorvallen.

In vergelijking met voorgaande jaren (2005 en 2010) blijkt dat er in het algemeen in de aard, omvang en achtergrond van politiegeweld relatief weinig veranderd is in 2016. De uitzondering daarop is de verdeling van de inzet van de gewelddmiddelen. Hoewel ook in 2005 en 2010 fysiek geweld de meest voorkomende soort geweldsaanwending was, is het aandeel voorvallen in 2016 waarbij fysiek geweld gebruikt is door agenten afgenomen. Daarbij is het uitdelen van een vuistslag het meest voorkomend. In vergelijking tot voorgaande jaren is het aandeel van voorvallen waarbij een vuistslag is gegeven en/of de verdacht is gefixeerd licht toegenomen en het aandeel van de technieken duwen en trekken, naar de grond brengen, verwurgingen, armklemmen en schoppen afgenomen. Als we naar de andere gewelddmiddelen kijken zien we dat het gebruik van pepperspray en vuurwapen in 2016 enigszins is toegenomen ten opzichte van de andere gewelddmiddelen.

De ontwikkeling van geweldstoepassing in de eenheid Amsterdam wijkt af van de geconstateerde ontwikkeling in de rest van de eenheden. Uit de eigen registraties van de eenheid Amsterdam die voor dit onderzoek beschikbaar waren, blijkt evenwel dat de omstandigheden waaronder de politie in de praktijk geweld aanwendt in Amsterdam deels afwijken van de rest van Nederland. Dat heeft vooral te maken met het feit dat Amsterdam een toeristische trekpleister is en dat het centrum van Amsterdam de hele week door een druk bezocht uitgaansgebied is.²

In vergelijking met in 2005 en 2010 onderzochte kenmerken van politiegeweld is het beeld over 2016 nagenoeg onveranderd. Het gaat hierbij om het doel waarmee geweldsmiddelen door agenten ingezet worden, de spreiding naar dag(deel) en fysieke locatie waar voorvallen plaatsvinden, het aantal betrokken agenten per voorval en karakteristieken van betrokken agenten (aantal dienstjaren, geslacht en kledij). Ten aanzien van aanhouding, aanhoudingsgrond, letsel en onderzoek naar aanleiding van de geweldsaanwending kon op basis van de beschikbare data geen betrouwbare vergelijking gemaakt worden met voorgaande jaren.

In dit onderzoek is naast in 2005 en 2010 onderzochte kenmerken van politiegeweld een aantal aanvullende kenmerken van politiegeweld in 2016 in beeld gebracht. Ten eerste is onderzocht in hoeverre de inzet van geweldsmiddelen voorafgegaan is door een of meerdere waarschuwingen: in twee derde van de voorvallen was dat het geval. Voor de inzet van de wapenstok en diensthond is relatief vaak gewaarschuwd, terwijl relatief vaak een waarschuwing juist is uitgebleven voorafgaand aan fysiek geweld. Ten tweede zijn de politiewerkzaamheden ten tijde van het geweldsvoorval bestudeerd. Politiegeweld heeft voornamelijk plaatsgevonden binnen de uitvoering van kerntaken van de politie: handhaven van recht en orde, dat wil zeggen het aanhouden en overbrengen van verdachten, en het beschermen van personen. Ten derde is onderzocht of er sprake was van geweld of gevaar van de zijde van de verdachte tijdens het geweldsvoorval. Bij bijna de helft van de geweldsvoorvallen bleek dat niet het geval te zijn. Wanneer er wel sprake was van een gevaarsituatie betrof het vooral geweld/gevaar door agressieve verstoorden, vuurwapengerelateerd geweld, uitgaansgeweld en huise-lijk geweld. Ten vierde is de landelijke spreiding van geweldsvoorvallen weergegeven. Daarbij valt op dat het relatieve aantal geweldsvoorvallen per eenheid vrij sterk uiteenloopt. Ten aanzien van het aantal inwoners per eenheid is het aantal voorvallen in de eenheden Den Haag en Oost-Brabant relatief hoog en in Noord- en Oost-Nederland relatief laag. Wanneer we het aantal geweldsvoorvallen afzetten tegen het aantal agenten, blijkt dat politiegeweld in Oost-Brabant relatief vaak voorkomt.

2 En politiegeweld komt bovengemiddeld vaak voor in uitgaansgebieden.

9.3. Onderzoeksvraag 2 – mogelijke verklaringen

Politiegeweld maakt deel uit van de maatschappelijke dynamiek. Onder invloed van de verhoogde maatschappelijke aandacht voor grond- en mensenrechten neemt ook de aandacht voor de legitimiteit van politiegeweld toe. De aandacht voor politiegeweld binnen de politieorganisatie en het bevoegde gezag is echter diffuus, weinig continu, voornamelijk casuïstisch en weinig systematisch.

De maatschappelijke discussie over aard, omvang, legitimiteit en dergelijke van het politiegeweld beïnvloedt zowel intern als extern de (al dan niet terechte) beelden over dit onderwerp. Mede naar aanleiding van rechtszaken tegen agenten en de maatschappelijke, wetenschappelijke en politiek-bestuurlijke discussie daarover zijn er wijzigingen gekomen in de wet- en regelgeving, maar zijn er ook intern al dan niet op goede gronden beslissingen genomen en wijzigingen doorgevoerd. De komst van de Ambtsinstructie 1994 met daarin voor het eerst een vereiste van geoefendheid heeft de ontwikkeling naar de Integrale Beroepsvaardigheidstraining mede veroorzaakt en daarna de komst van integrale opleidings- en trainingscentra en integraal opgeleide docenten daarbinnen. Het schrappen van noodweer uit de Ambtsinstructie 1994 samen met de hiervoor geschetste ontwikkeling heeft er samen met de verbeterde opleiding en training toe bijgedragen dat het gebruik van het vuurwapen is verschoven van schieten uit noodweer (zelfverdediging) naar schieten ter aanhouding, dus om de taak van rechtshandhaving letterlijk kracht bij te zetten.

De verschuiving in het overige politiegeweld van fysiek geweld naar verhoudingsgewijs meer gebruik van geweldmiddelen (pepperspray, wapenstok en pistool) houdt verband met het verhoogde inzicht bij politiemensen om meer en eerder de eigen veiligheid in het oog te houden, dus meer afstand tot verdachten te houden en dus ook minder direct fysiek geweld te gebruiken, maar eerder de geweldmiddelen. De komst in 2018 van de uitschuifbare wapenstok als opvolger van de korte wapenstok zal hier ook nog zijn invloed op laten gelden. In ieder geval zien we sinds de invoering van het nieuwe pistool Walther P99 QNL met een dubbele houdercapaciteit een verhoging van het aantal afgevuurde schoten per cases en het oplopen van de afstand waarover de politie schiet op verdachten. Verder is de trainingsfrequentie van agenten vermoedelijk teruggelopen, waardoor zij in (potentieel) gevaarlijke situaties minder vaardig zijn in fysieke technieken en in beheersing van de situatie. Zij gaan dan uit handelingsverlegenheid eerder over op het gebruik van geweldmiddelen. De verminderde personele beschikbaarheid voor reguliere surveillance legt verhoudingsgewijs meer druk op de noodhulp. Agenten rijden dan op concretere meldingen, die wellicht al enige gevaarzetting hebben. Agenten worden tegenwoordig ondersteund door het zogeheten *Real-Time Intelligence* vanuit de meldkamer. Daardoor weten zij doorgaans beter waar zij op afgaan en wat dat betekent voor hun eigen veiligheid.

Tot einde jaren 2000 nam het geweld tegen agenten toe en vooral ook het relatieve aantal agenten dat daardoor gewond raakte. Dat tij lijkt te zijn gekeerd met vermoedelijk mede als effect dat agenten minder de worsteling aangaan en naar verhouding meer gebruikmaken van hun geweldmiddelen.

9.4. **Onderzoeksvraag 3 – implicaties voor registratie, sturing en toetsing**

In 2016 was het ‘systeem’ van melden en registreren van politiegeweld al wel digitaal, maar nog steeds gebaseerd op het casuïstische perspectief dat het politiewerk en de juridische context daarvan met zich meebrengen. De Tweede Kamer jaarlijks informeren over de aard, omvang en gevolgen van het politiegeweld zoals de toenmalige Minister van Justitie in 1997 aan de Kamer toezegde is nooit van de grond gekomen. Een meldingsformulier bouwen waarin operationele en verantwoordingsinformatie hand in hand gaan met opleidings- en trainingsinformatie en managementinformatie en dat zich ook goed verhoudt tot wetenschappelijk relevante informatie is de politie tot nog toe ook niet gelukt. Het daaraan koppelen van de rijke informatie uit bijvoorbeeld de onafhankelijk opgebouwde onderzoekdossiers van de Rijksrecherche en deze ook benutten voor opleiding, training, voorbereiding, sturing en zorgen is nog heel verre toekomstmuziek, maar zeker nastrevenswaardig. Het zicht op de aantallen agenten die gewond raken door geweld van burgers is verloren gegaan. Sinds de jaren zeventig werden die altijd bijgehouden, na 1999 was dat een verplichting op grond van de Arbeidsomstandighedenwet 1998. Sinds de vorming van de nationale politie blijken deze cijfers niet meer te worden bijgehouden. Nog altijd worden de (interne) wet- en regelgeving maar ook opleiding, training en aansturing op dit maatschappelijk cruciale en gevoelige terrein niet of nauwelijks gebaseerd op wetenschappelijke waarneming en informatie, maar op kortetermijndeeën en belangen en beelden vanuit de politiecultuur en -organisatie in plaats van op objectieve waarneming en integere juridische beoordeling.

9.5. **Slotbeschouwing**

Dit onderzoek laat zien dat de omvang van het politiegeweld de laatste twee decennia nauwelijks lijkt te zijn veranderd. Wel is er een verschuiving waar te nemen van fysiek politiegeweld naar de inzet van geweldsmiddelen, en dan met name vuurwapen en peperspray. Een mogelijke verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat bij de aanwending van geweld politiemensen meer oog hebben voor de eigen veiligheid. Ook veranderingen in de aansturing van politiemensen (meer concrete noodmeldingen in combinatie met verbeterd gebruik van actuele informatie) bieden wellicht een verklaring. De experts die we hebben geraadpleegd in dit onderzoek wezen ter verklaring op maatschappelijke verschijnselen zoals de in hun ogen verruwing van de samenleving en bijvoorbeeld de toename van het aantal verwarde personen waar agenten mee te maken krijgen. Daarnaast maken de respondenten in dit onderzoek gewag van een groeiende handelingsverlegenheid door een toenemende complexiteit van de maatschappelijke problematiek waarmee agenten te maken krijgen in combinatie met een kwantitatief en kwalitatief ontoereikende opleiding en training. Tegelijkertijd tonen cijfers van het CBS een duidelijke afname van de geregistreerde criminaliteit én van het aantal door de politie aangehouden verdachten. Dat zou eerder (moeten) kunnen leiden tot een afname van het politiegeweld.

Al met al ontstaat een beeld van een cijfermatig tamelijk constante toepassing van politiegeweld door de jaren heen, waar maatschappelijke ontwikkelingen maar beperkt invloed op hebben. Of dat beeld klopt, hebben we in dit onderzoek niet exact kunnen vaststellen. Daarvoor zouden we meer diepgaand onderzoek moeten doen naar de achtergronden van de toepassing van geweld door politiemensen. Daarbij zou dan gekeken moeten worden naar sociaal-maatschappelijke achtergronden, veranderingen in de organisatie en aansturing van de politie en ontwikkelingen in de taakopvatting en de beleving van politiemensen zelf. Door de dynamiek tussen deze drie ontwikkelingen te schetsen, zouden we een betere verklaring kunnen bieden voor (eventuele) verschuivingen in de aard en de omvang van politiegeweld. Een dergelijk onderzoek zou daarmee ook kunnen bijdragen aan het doorontwikkelen van de politie als lerende organisatie, zijn weerslag moeten hebben in de registratie van politiegeweld en uiteindelijk ook vertaald moeten worden in de training en opleiding van politiemensen. Dergelijk onderzoek is echter alleen mogelijk als de politie de melding en registratie van het politiegeweld en de omstandigheden waaronder dit wordt toegepast goed gaat organiseren en deze verzamelde data beschikbaar stellen voor wetenschappelijk onderzoek.

Literatuur

Abraham, M., Flight, S. & W. Roorda (2011), *Agressie en geweld tegen werknemers met een publieke taak: Onderzoek voor Veilige Publieke Taak 2007-2009-2011*, Amsterdam: DSP-groep.

Adang, Otto en Jaap Timmer (2005). *Beheersing van gevaar. Praktijkboek voor de opleiding van vuurwapendragenden en de toetsing van geweldstoepassing*. Derde, herziene druk. Den Haag: Elsevier Overheid.

Adang, Otto, Bas Mail en Jaap Timmer (2019). 'Politiegeweld in zicht: zijn nieuwe geweldsmiddelen nodig?' *Tijdschrift voor de Politie*, 219 (1), 22-26,

Adviescommissie gewapende particuliere beveiliging tegen piraterij (2011), *Gewelds-monopolie en piraterij*, Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, p. 14.

Bleijendaal, R., Naeyé, J., Chattellon, P. & G. Drenth (2008), *Kracht van meer dan geringe betekenis deel A*, Den Haag: Reed Business.

Bovens, M.A.P. (1989), 'De veelvormigheid van verantwoordelijkheid', in: Bovens, M.A.P., Schuyt, C.J.M. & W.J. Witteveen (red.), *Verantwoordelijkheid: Retoriek en realiteit. Verantwoording in publiek recht, politiek en maatschappij*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink.

Brugman, L (2007). "Man-vrouwverschillen". In: Naeyé, J. (red. 2007), *Hard én zacht: Geweld in de publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*, Deventer/ Amsterdam: Kluwer/Vrije Universiteit Amsterdam. p. 125-134.

Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK, 2009). *Brief minister over naleving Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie (RTGP)*. KST92499, kenmerk 29628, nr. 26. 12-03-2009.

CBS (2013), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2012*, Den Haag: Boom Lemma.

CBS (2017). *Veiligheidsmonitor 2016*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dijk, P. van & G.J.H. van Hoof (1990), *De Europese conventie in theorie en praktijk*, Ars Aequi Libri.

Drenth, G., J. Naeyé & R. Bleijendaal (2008) *Kracht van meer dan geringe betekenis deel B*, Den Haag: Reed Business.

Elsevier (2013), Elseviers moordonderzoek: 2012 iets minder moorddadig, 2 januari 2013 via www.elsevier.nl.

Eysink Smeets, Marnix (2020). *De jaarwisseling als beeldenstrijd? Een beetje tegenwicht*. 9 januari 2020. <https://marnixseysinksmeets.com/>.

Hoffman, B. (2006), *Inside terrorism*, New York: Columbia University Press.

Hoogdaem-Zomer, G., van (2011), *Verslag Registratie Interne Onderzoeken 2008, 2009 en 2010 bij de Nederlandse politie*, De Bilt: Nederlands Politie Instituut.

Inspectie Justitie & Veiligheid (2016). De nekklem. Thematisch onderzoek naar aanleiding van de toepassing van een nekklem in het Zuiderpark. Den Haag: Inspectie Veiligheid en Justitie. Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Jong, de, J. (2018). *Het mysterie van de verdwenen criminaliteit*. Den Haag: CBS. Statistische trends, 2018.

Justitie & Veiligheid, Ministerie van, (2006). *Aanwijzing handelwijze bij geweldsaanwending (politie)ambtenaar*, College van Procureurs-generaal 2006A007, *Stb.* 2006, 143.

Kalidien, S.N. & N.E. de Heer-de Lange (2011), *Criminaliteit en rechtshandhaving 2010: Ontwikkelingen en samenhangen*, Den Haag: WODC.

Kop, N. (1999), *Blauw licht in het donker* (diss.), Utrecht.

Kruize, P. en D.J. Wijmer (1994), 'Geweldsincidenten tussen politiemensen en burgers in Den Haag' Themanummer Geweld *Justitiële verkenningen*, jrg. 20, nr. 1, 1994, Arnhem/ Den Haag: Gouda Quint/WODC, p. 97-112.

Leistra, G. (2017). 'Enorme stijging van het aantal moorden in 2017'. *Elsevier*, 21 december 2017.

Leistra, G. (2019). 'Moord schikt zich naar demografische ontwikkelingen'. *Elsevier*, 3 januari 2019.

Naeyé, J. (red. 2005), *Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie*. Politie & Wetenschap, nr. 26. Zeist: Kerckebosch.

Naeyé, J. (red. 2007), *Hard én zacht: Geweld in de publiekscontacten van de politieregio Amsterdam-Amstelland*, Deventer/Amsterdam: Kluwer/Vrije Universiteit Amsterdam.

Naeyé, J. (2010), *Burgerarrest*, Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Naeyé, J. (2011), 'De leren voet van de politieke geweldsbevoegdheid', in: Spapens, T., Groenhuijsen, M. & T. Kooijmans (red.), *Universalis. Liber amicorum Cyrille Fijnaut*, Antwerpen/Cambridge: Intersentia, p. 555-564.

NRC Handelsblad, hoofdredactioneel commentaar, 20 juli 2015.

NRC Handelsblad, 30 juni 2015.

NRC Handelsblad, hoofdredactioneel commentaar 24 december 2013 en 20 juli 2015.

NRC Handelsblad, 18 juli 2015.

NRC Handelsblad, 29 oktober 2016. 'Politie past omstreden nekklem aan'.

Politie (2017). Jaarverantwoording 2016 politie. Den Haag: Politie.

Reenen, P. (1979), van, *Overheidsgeweld: Een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie*, Alphen aan den Rijn: Samsom.

Reenen, P. (2010), van, 'De tanden van de politie', in: Stokkom, B., van, Terpstra, J. & L. Gunther Moor (red.), *De politie en haar opdracht: De kerntakendiscussie voorbij*, Apeldoorn/Antwerpen: Maklu, p. 117-138.

Scholtens, A., M. Helsloot, I. Helsloot (2019). *Politiestraatgezag en (on)gehoorzaam burgergedrag*. Den Haag: Sdu.

Stegg M., van der (2004), *Politieel tuchtrecht: Een studie naar juridische aspecten in de praktijk*, Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Stegg M., van der & J.S. Timmer (2016), Beoordeling van politiegeweld: tuchtrecht eerst, *Ars Aequi*, maart 2016, p. 171-176.

Stel, E. L. A. C., de Groot, R. M., Bervoets, E., van der Torre, E. J. en J.M.I. Visser, (2009), *De Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie Een evaluatie en behoefte- onderzoek*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement. Timmer, J.,

Naeyé, J. & M. van der Steeg (1996), *Onder schot: Vuurwapengebruik van de politie in Nederland (1978-1995)*, Deventer: Gouda Quint.

Timmer, J. (2005), *Politiegeweld: Geweldgebruik van en tegen de politie in Nederland*, Alphen aan den Rijn: Kluwer.

Timmer, J.S. & Pronk, G.J. (2009), 'Politiegeweld in Europa. Een vergelijkende verkenning van bevoegdheden in politieel vuurwapengebruik', in: Borgers, M.J., Duker, M.J.A. & L. Stevens (red.), *Politie in beeld*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers, p. 325-341.

Timmer, J. & G. Pronk (2011), 'Comparing of police use of firearms in the EU', in: C. Lorei (Hrsg), *Eigensicherung & Schusswaffeneinsatz bei der Polizei. Beiträge aus Wissenschaft und Praxis 2011*, Frankfurt am Main: Polizei & Wissenschaft, p. 181-192.

Timmer, J. & G. Pronk (2016), 'Police use of firearms in comparative perspective', Paper Vrije Universiteit Amsterdam, March.

Timmer, J.S. & R.S.M. Visser, (2014). 'Geweld in politiewerk', in: Muller, E.R., Torre, E.J., van der, Hoogenboom, A.B. & N. Kop (eds.), *Politie. Studies over haar werking en organisatie* (Handboeken Veiligheid), Deventer: Kluwer, p. 443-466.

Timmer, J.S. & R.S.M. Visser (red.) (2015). *Gepast geweld. Geweld van en tegen de politie in 2010*. Amsterdam: Centrum voor Politiewetenschappen Vrije Universiteit Amsterdam.

Timmer, J.S. (2015), 'Rechtspleging na politiegeweld', in: Baas, R., Havinga, T., Laemmers, M. & H. den Tonkelaar (eds.), *Rechtspleging en rechtsbescherming* (Serie Staat en Recht, 24), Deventer: Wolters Kluwer, p. 51-64.

Timmer, J.S. (2015), 'Politiegeweld onder vuur', *Tijdschrift voor de politie*, 77(8), p. 6-10.

Timmer, J & V. Cozijn (2016). 'Geweld door politie'. In: M. Liem en E.R. Muller. *Geweld. Geweld en geweldsbeheersing in Nederland*. Deventer: Wolters Kluwer.

Timmer, O.M. (2018). *In de war. Een onderzoek naar hoe de politie Amsterdam omgaat in GGZ-instellingen met verwarde personen die geen strafbaar feit plegen*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Torre, E.J., van der, Gieling, P.J., Dozy, M.C., Leeuwen, F.C., van & W. Hamoen (2012), *Veilig politiewerk: De basispolitie over geweldgebruik*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (1997), *Beleidsvoornemens Politie 1998*, 25 616, vergaderjaar 1997-1998, Den Haag 17 december.

Verenigde Naties (1979), *Code of conduct for law enforcement officials* (Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, 17 december 1979, resolutie 34/169).

Verenigde Naties (1991), *Basic principles on the use of force and firearms by law enforcement officials* (Achtste VN congres over de preventie van criminaliteit en de behandeling van wetsovertreders, Havana, Cuba), september 1991.

Wittebrood, K. (2006), *Slachtoffers van criminaliteit: Feiten en achtergronden*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bijlage 1 Variabele meldingsformulieren geweldsaanwending

Tabel B1.1 Variabele meldingsformulieren geweldsaanwending

Variabele	Antwoordopties	Toelichting tekstmining meldingsformulier
waarschuwing	ja; nee; missing	waarschuwing o.b.v. tekst achter 'is waarschuwing voorafgegaan'
type geweld	fysiek; vuurwapen; pepperspray; wapenstok; diensthond; boeien; dienstauto; ernstvuur; alternatief; wapenstok; missing	type geweld gezocht o.b.v. tekst achter 'soort geweld', titel document als in de feitelijke beschrijving
aantal typen geweld	<i>open variabele</i>	aantal o.b.v. som variabele 'type geweld'
eenheid waar voorval plaatsvond	Den Haag; Limburg; Midden-Nederland; Noord-Holland; Noord-Nederland; Oost-Brabant; Oost-Nederland; Rotterdam; Zeeland-West-Brabant; missing	eenheid o.b.v. tekst achter 'organisatie-eenheid'
tijdstip van voorval	<i>open variabele</i>	tijdstip o.b.v. tekst achter 'datum/tijdstip voorval', afgerond op hele uren
dagdeel	ochtend; middag; avond; nacht; missing	antwoordcategorisering o.b.v. variabele 'tijdstip van voorval'. 7.00-12.00u = ochtend; 13.00-18.00u = middag; 19.00-23.00u = avond; 0.00-6.00u = nacht
dag	maandag; dinsdag; woensdag; donderdag; vrijdag; zaterdag; zondag; missing	dag o.b.v. tekst achter 'datum/tijdstip voorval'
gevolgen geweld ambtenaar	geen; gering; ernstig; onbekend	gevolgen o.b.v. tekst achter 'voor de betrokken ambtenaar(/ambtenaren) had de geweldsaanwending', voor de eerstgenoemde ambtenaar
gevolgen geweld burger	geen; gering; ernstig; onbekend	gevolgen o.b.v. tekst achter 'voor de betrokken burger(/burgers) had de geweldsaanwending', voor eerstgenoemde burger
gevolgen geweld derden	geen; gering; ernstig; onbekend	gevolgen o.b.v. tekst achter 'voor de betrokken derden/omstanders had de geweldsaanwending', voor eerstgenoemde derde
geslacht agent	man; vrouw; missing	geslacht o.b.v. tekst achter 'geslacht', geslacht van eerstgenoemde ambtenaar
aantal betrokken agenten	<i>open variabele</i>	aantal o.b.v. som van tekst achter 'naam', van het aantal is één afgetrokken ter correctie van de ondertekende meerdere
dienstjaren	<i>open variabele</i>	dienstjaren o.b.v. tekst achter 'ononderbroken dienstjaren excl. primaire opleiding'

Variabele	Antwoordopties	Toelichting tekstmining meldingsformulier
gemeente waarin voorval plaatsvond	<i>alle Nederlandse gemeenten in 2016</i>	gemeente o.b.v. tekst achter 'plaats' en over gehele tekst meldingsformulier, matchingbron van alle Nederlandse gemeenten in 2016
aanhouding	ja; missing	aanhouding o.b.v. tekst achter 'aanhouding van verdachte'
aanhoudingsgrond	<i>open variabele</i>	aanhoudingsgrond o.b.v. tekst achter 'aanhouding van verdachte' en gericht gezocht op meest voorkomende wetten (incl. diverse afkortingen) en delicten en tekst achter het woord 'lid'
jaar certificering	<i>open variabele</i>	jaar certificering o.b.v. tekst achter 'certificaat AZ'

Bijlage 2 Indicatoren dossierstudie politiedata

Tabel B2.1 Indicatoren dossierstudie politiedata

Variabele	Antwoordopties	Aanvullende instructie
nummer dossier	1 t/m 40	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
type geweld	fysiek geweld; vuurwapen; pepperspray; wapenstok; diensthond; anders	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
eenheid	Den Haag; Limburg; Midden-Nederland; Noord-Holland; Noord-Nederland; Oost-Brabant; Oost-Nederland; Rotterdam; Zeeland-West-Brabant	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
aantal betrokken agenten	<i>open variabele</i>	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
geslacht betrokken agent	man; vrouw; onbekend	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
wel/geen aanhouding	aanhouding; geen aanhouding; onbekend	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
waarschuwing	ja; nee; onbekend	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
beschrijving waarschuwing timing/effect	<i>open variabele</i>	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
dag	maandag; dinsdag; woensdag; donderdag; vrijdag; zaterdag; zondag	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
dagdeel	ochtend; middag; avond; nacht	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
aanhoudingsgrond	<i>open variabele</i>	Afkomstig uit analyse meldingsformulieren
dienstonderdeel politie	basisteam; wijkteams; hondengeleiders; verkeerspolitie en openbaar vervoer teams; dienst executieve ondersteuning; aspiranten en politievrijwilligers; beredenen; onbekend	
soort politiewerk t.t.v. geweld	aanhouden en overbrengen; corrigerend aanspreken; staande houden en bekeuren; ophouden voor onderzoek; surveilleren; assistentieverlening; overig (specificeren bij algemene opmerkingen); onbekend	
locatie geweldsaanwending	openbare weg; woning/tuin; politiebureau; openbare gelegenheid; horeca (binnen/direct buiten); politiecellencomplex; dienstvoertuig; bedrijfsruimte; overig (specificeren bij algemene opmerkingen); onbekend	

Variabele	Antwoordopties	Aanvullende instructie
doel politiegeweld 1	aanhouding en overbrenging; afwenden van geweld; handhaven openbare orde; hulpverlening; transporteren verdacht; overige doelen (specificeren bij algemene opmerkingen); onbekend	Volgorde uit dossiers aanhouden
doel politiegeweld 2	aanhouding en overbrenging; afwenden van geweld; handhaven openbare orde; hulpverlening; transporteren verdacht; overige doelen (specificeren bij algemene opmerkingen); onbekend; n.v.t.	Volgorde uit dossiers aanhouden
geweld tegen politie 1	fysiek; steekwapen; vuurwapen; gooi- en smijtwerk; vervoersmiddel; verbaal geweld; intimiderende houding; geen; onbekend	
geweld tegen politie 2	fysiek; steekwapen; vuurwapen; gooi- en smijtwerk; vervoersmiddel; verbaal geweld; intimiderende houding; geen; onbekend; n.v.t.	
geweld tegen politie 3	fysiek; steekwapen; vuurwapen; gooi- en smijtwerk; vervoersmiddel; verbaal geweld; intimiderende houding; geen; onbekend; n.v.t.	
gevaarsituatie tijdens politieoptreden	geen; agressieve verstoorden; uitgaansgerelateerd geweld; huiselijk geweld; groepsgeweld; vuurwapengerelateerd geweld; overig (specificeren bij algemene opmerkingen); n.v.t.	agressieve verstoorden: mensen die geestelijk in de war zijn en/of onder invloed van verdovende middelen en die daardoor tijdelijk gestoord gedrag vertonen. Gestoord gedrag= volkomen irrationeel gedrag, zich uitend in onbeheerste verbale en/of fysieke agressie.
		uitgaansgerelateerd geweld: combinatie van uitgaansgelegenheid of uitgaansgebied en middelengebruik, afhankelijk van dag en tijdstip
		huiselijk geweld: geweld is gepleegd door iemand uit de huiselijke kring (familie, huisvrienden) van het slachtoffer, kan zowel binnen als buitenshuis plaatsvinden
		groepsgeweld: betrokkenheid van een groep van drie of meer burgers bij gewelddadig incident.
		vuurwapengerelateerd geweld: situaties waarin burgers (mogelijk) in het bezit zijn van een vuurwapen.
weersomstandigheden	donker; daglicht; kunstlicht; onbekend	
aanhouding	wel aanhouding; geen aanhouding; n.v.t.	
aantal verdachten	1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 of meer; onbekend; n.v.t.	
leeftijd verdachte	17 jr en jonger; 18 t/m 27 jr; 28 t/m 37 jr; 38 t/m 47 jr; 48 jr en ouder; onbekend; n.v.t.	eerstgenoemde verdachte
geslacht verdachte	man; vrouw; onbekend; n.v.t.	eerstgenoemde verdachte
aanhoudingsgrond	<i>open variabele</i>	artikel en wetboek/omschrijving delict
jaar certificaat geweldsbeheersing	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde agent, jaartal, volledig uitgeschreven tussen 1950 en 2016

Variable	Antwoordopties	Aanvullende instructie
jaar certificaat vuurwapen	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde agent, jaartal, volledig uitgeschreven tussen 1950 en 2016
jaar certificaat politie surveillancehond	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde agent, jaartal, volledig uitgeschreven tussen 1950 en 2016
geoefend in gebruik ander vuurwapen/ geweldmiddel	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde agent, jaartal, volledig uitgeschreven tussen 1950 en 2016
veiligheidsvest betrokken agent	veiligheidsvest; kogelwerend vest; geen veiligheidsvest; onbekend	eerstgenoemde agent
letsel burger door politiegeweld	geen, gering, ernstig, fataal, onbekend	eerstgenoemde burger
omschrijving letsel burger door politiegeweld	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde burger
letsel politiezijde door politiegeweld	geen, gering, ernstig, fataal, onbekend	eerstgenoemde agent
omschrijving letsel politiezijde door politiegeweld	<i>open variabele</i>	eerstgenoemde agent
soort onderzoek n.a.v. geweldsaanwending	geen onderzoek; intern onderzoek; rijksrecherche-onderzoek; disciplinair onderzoek; strafrechtelijk onderzoek; nationale ombudsman; onbekend	
opmerking soort onderzoek n.a.v. geweldsaanwending	<i>open variabele</i>	alleen van toepassing bij meerdere onderzoeken: hier andere onderzoeken weergeven
beoordeling geweldsaanwending	conform Ambtsinstructie 1994; geweldsaanwending rechtmatig; eventuele beslissing t.a.v. betrokken politieambtenaar; onbekend; geen onderzoek/n.v.t.	
omschrijving beslissing t.a.v. betrokken politieambtenaar	<i>open variabele</i>	alleen van toepassing bij beslissing
algemene opmerkingen bij dossier	<i>open variabele</i>	

Variabele	Antwoordopties	Aanvullende instructie
opmerking soort onderzoek n.a.v. geweldsaanwending	<i>open variabele</i>	alleen van toepassing bij meerdere onderzoeken: hier andere onderzoeken weergeven
beoordeling geweldsaanwending	conform Ambtsinstructie 1994; geweldsaanwending rechtmatig; eventuele beslissing t.a.v. betrokken politieambtenaar; onbekend; geen onderzoek/n.v.t.	
omschrijving beslissing t.a.v. betrokken politieambtenaar	<i>open variabele</i>	alleen van toepassing bij beslissing
algemene opmerkingen bij dossier	<i>open variabele</i>	

Bijlage 3 Indicatoren dossierstudie Rijksrecherche

Algemene kenmerken

Dossiernaam RR

Dossiernummer RR (nummers OM, RR, RC, FTO, politie)

Datum, tijdstip, plaats(en) van handeling

Weers- en lichtomstandigheden (zicht)

Politie-eenheid betrokken politieambtenaar/en (PA)

Opbouw dossier (FTO, NFI etc.)

Aanvangs- en sluitingsdatum RR-onderzoek

Inhoud

Korte (chronologische) beschrijving voorval(len)

Beroepskenmerken betrokken PA('s): leeftijd, dienstjaren, rang, werksoort (BPZ, AT etc.)

Tenue

Aanvullende (beschermende) uitrusting zoals licht of zwaar vest

RTGP gecertificeerd (aantal trainingdagen)

Geweldshandelingen

Aantallen schoten, aantal treffers, getroffen doelen

Datum en duur verhoren RR

Relevante elementen verklaring

Status PA (getuige of verdachte)

Werk situatie voorafgaand aan voorval

Aard en doel optreden

Relevante elementen verklaring verdachte(n)/slachtoffer(s)

Aard en motief gedrag (gevaarstelling, geweld, wapens, antecedenten, verward, psych etc.)

Aard en gevolgen verwondingen (behandeling)

Uitwerking munitie (doorschot, doel bereikt etc.)

Overige aspecten

Breedte onderzoek

Beoordeling geweldgebruik

Afwikkeling intern/extern

Eventueel aanvullend onderzoek

Bijlage 4 Itemlijst interviews

1. Opening

1. *Naam en functie respondent*

2. Verbeteringen training en toetsing

Tien jaar geleden is de RTGP (Regeling Toetsing Geweldsbeheersing Politie) aangepast naar aanleiding van een evaluatie. Deze evaluatie liet zien dat training te veel gericht was op de vorm waarin agenten technieken voor aanhouding en zelfverdediging toepasten i.p.v. op het resultaat veilige aanhouding. Aanvankelijk leken die veranderingen in training en toetsing verbeteringen op te leveren (2010): minder toepassing van fixeren/nekken. Voor 2016 is het beeld wat betreft de Aanhoudings- en Zelfverdedigingsvaardigheden (AZV) diffuser (vaker fixatietechnieken toegepast). Enkele gewenste en aangeleerde technieken/grepen blijven groeien in hun aandeel, maar weer anderen blijven daarbij achter.

A. *Wat zijn hiervoor de mogelijke verklaringen?*

B. *Op welke manier zou hier binnen de politieorganisatie op ingezet kunnen worden?*

3. Politieel vuurwapengebruik

Er zijn geen aanwijzingen dat het (illegaal) vuurwapenbezit en -gebruik (afdreiging, moord/doodslag) toenemen in de Nederlandse samenleving, ook liquidaties niet. Wel vinden liquidaties nu meer plaats met automatische vuurwapens en lijkt ook het intimideren met handgranaten toe te nemen. Het criminele vuurwapengebruik tegen agenten neemt niet toe, net zo min als het geweld tegen agenten in het algemeen. Toch blijft het aantal slachtoffers door politiekogels in Nederland historisch relatief hoog (3 doden en 26 gewonden in 2018) en vergeleken met de ons omringende landen in Europa ook (in Nederland 1 dode door politiekogels op 5 miljoen inwoners, in Duitsland 1 op 14 miljoen inwoners, terwijl de (geweld)criminaliteit gemiddeld gelijk is of in NL lager).

A. *Welke verklaringen zijn hier mogelijk voor?*

B. *Op welke manier zou hier binnen de politieorganisatie op ingezet kunnen worden?*

4. Politiegeweld buiten gevaarsituaties

Van al het politiegeweld vindt bijna de helft plaats in situaties waarin geen sprake is van een gevaarsituatie. Dat politiegeweld is kennelijk op grond van de geweldsbevoegdheid tot geweldgebruik ter aanhouding of handhaving van de openbare orde. Dat is aanmerkelijk meer dan in het verleden. Van het daadwerkelijke politieel vuurwapengebruik

(dus [raak] schieten) is twee derde tot driekwart ter aanhouding. Ook dat is een oplopend percentage.

A. *Waarom heeft de politie gevraagd om een extra wettelijke geweldsbevoegdheid ter afweer van gevaar' (Ambtsinstructie)?*

5. Spreiding en concentratie van politiegeweld

De eenheid Den Haag en de regio Oost-Brabant (en een aantal gemeenten binnen deze gebieden in het bijzonder) laten verhoudingsgewijs een hoge concentratie zien van geweldsaanwending door agenten. In eenheid Den Haag zien we dit vooral in relatie tot het aantal inwoners. In eenheid Oost-Brabant ook in relatie tot het aantal agenten.

A. *Welke verklaringen zijn hier mogelijk voor?*

B. *Op welke manier zou hier binnen de politieorganisatie op ingezet kunnen worden?*

C. *Waarom worden er in grootstedelijke eenheden meer/zwaardere geweldsmiddelen ingezet dan in eenheden buiten de Randstad? Zo ja, hoe komt dat? (training, type problematiek etc.)*

6. Politiegeweld daalt niet

De criminaliteit in Nederland daalt. Ook de geweldgerelateerde criminaliteit (aangiften, overvallen, moord, doodslag) en het aantal aanhoudingen dalen. Zo is de geregistreerde criminaliteit volgens het CBS met 5% afgenomen in 2016 t.o.v. 2015).

Onze voorlopige cijfers laten zien dat het politiegeweld in aantal weliswaar afneemt, maar verhoudingsgewijs t.o.v. geregistreerde criminaliteit niet en wellicht zelfs iets toeneemt (bron: nationale politie: in 2016 11% gestegen t.o.v. 2015). De maatschappelijke verwachting is evenwel duidelijk dat het politiegeweld niet moet toenemen en eerder moet afnemen zowel in aantal als in ernst.

A. *Hoe komt het dat het politiegeweld, ondanks herhaalde aankondigingen van verbeteringen, intensiveringen en investeringen, verhoudingsgewijs niet afneemt? Welke verklaringen zijn er mogelijk voor de relatieve toename van geweldsaanwending door politie?*

B. *Op welke manier zou hier binnen de politieorganisatie op ingezet kunnen worden?*

7. Letsel agenten en burgers

De analyse van dossiers en meldingsformulieren laat zien dat geweldsincidenten over het algemeen weinig letsel tot gevolg hebben bij zowel agent als burger.

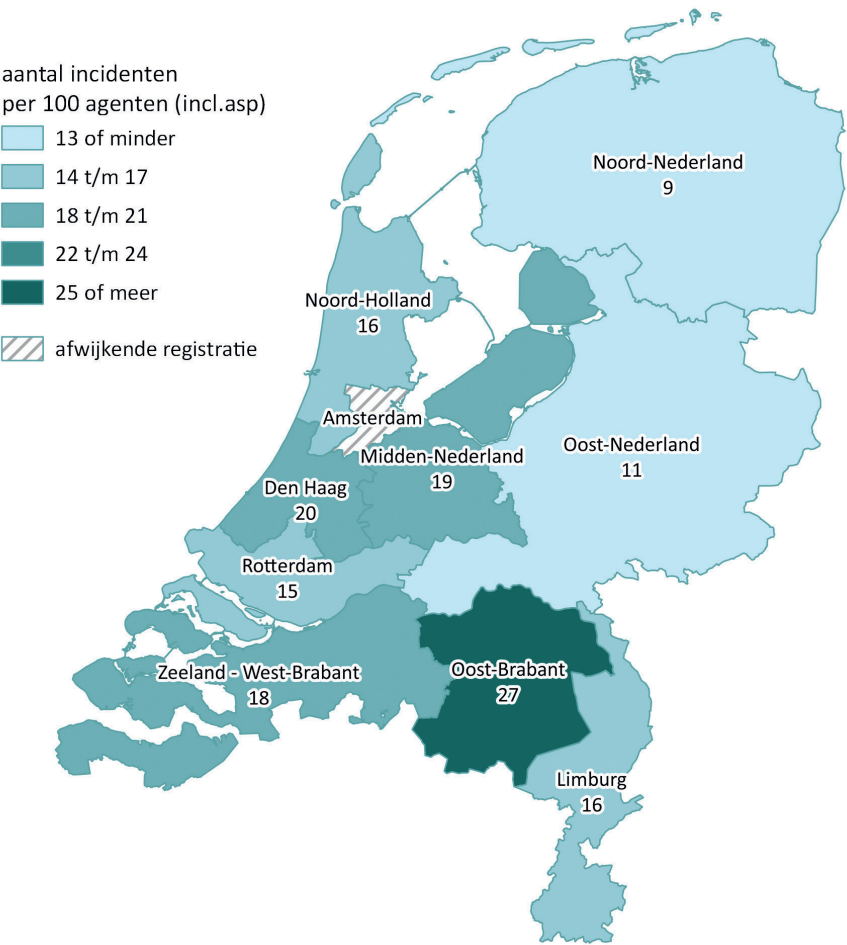
A. *In hoeverre is het geconstateerde beeld herkenbaar? Welke verklaringen zijn er voor het ontbreken van meer dan gering letsel in de meldingsformulieren?*

B. *Zijn er geweldstypen die in meerdere mate in letsel van burgers/agenten resulteren? In welke situaties? En wanneer eigenlijk vrijwel nooit?*

8. Afronding

1. *Zijn er nog onderwerpen die niet ter sprake zijn gekomen en die u ons wilt meegeven?*

Bijlage 5 Aantal incidenten per 100 operationele agenten

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter	prof. em. dr. H.G. van de Bunt Erasmus Universiteit Rotterdam
Leden	mr. drs. C. Bangma Politie, Eenheid Midden-Nederland
	mr. W.M. de Jongste Projectbegeleider Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Justitie en Veiligheid
	dr. P.P.H.M. Klerks Raadadviseur Parket-Generaal, Openbaar Ministerie
	prof. em. dr. P. van Reenen Van Reenen-Russel Consultancy b.v. Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) Universiteit Utrecht
	drs. M.H.M. van Tankeren Operational auditor/onderzoeker, Politie, Eenheid Den Haag
Secretariaat	Programmabureau Politie & Wetenschap Politieonderwijsraad Koninginnegracht 62 2514 AG Den Haag
	Postbus 25842 2502 HV Den Haag www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap

1. ***Kerntaken van de politie. Een inventarisatie van heersende opvattingen***
C.D. van der Vijver, A.J. Meershoek & D.F. Slobbe, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2001
2. ***Bevoegdheden overd(r)acht. Een onderzoek naar delegatie en mandaat van beheersbevoegdheden in de politiepraktijk***
H.B. Winter & N. Struiksma, Pro Facto B.V., Universiteit Groningen, 2002
3. ***Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl***
J. Terpstra, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2002
4. ***Woninginbrekers en zware jongens. Daders vanuit het voormalig Joegoslavië aan het woord***
M. van San, E. Snel & R. Boers, Risbo, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2002
5. ***Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtone jongeren en criminaliteit***
F.M.H.M. Driessen, B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar, Bureau Driessen, Utrecht, 2002
6. ***Op deugdelijke grondslag. Een explorerende studie naar private forensische accountancy***
J. van Wijk, W. Huisman, T. Feuth & H.G. van de Bunt, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2002
7. ***Voorbij de dogmatiek. Publiek-private samenwerking in de veiligheidszorg***
A.B. Hoogenboom & E.R. Muller, COT, Den Haag, 2003
8. ***Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding***
F. Bovenkerk, W.I.M. Hogewind, D. Korf & N. Milani, Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht, 2003
9. ***Politiekennis in ontwikkeling. Een onderzoek naar het verzamelen en veredelen van informatie voor het Politie Kennis Net***
I. Bakker & C.D. van der Vijver, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2003

- 10a. ***Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen***
C.J.E. In 't Velt, W.Ph. Stol, P.P.H.M. Klerks, H.K.B. Fobler, R.J. van Treeck & M. de Vries, NPA-Politie Onderwijs- en Kenniscentrum, LSOP, Apeldoorn, 2003
- 10b. ***Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie***
R. van Overbeeke, O. Nauta, A. Beerepoot, S. Flight & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam, 2003
11. ***Blauwe Bazen. Het leiderschap van korpschefs***
R.A. Boin, P. 't Hart & E.J. van der Torre, Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2003
12. ***Over de grens. Een verkenning van projecten voor probleemjeugd in Duitsland, Engeland en Zweden***
I. van Leiden, G. Verhagen & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2003
13. ***Integriteit in het dagelijkse politiewerk. Mening en ervaringen van politiemensen***
J. Naeyé, L.W.J.C. Huberts, C. van Zweden, V. Busato & B. Berger, Centrum voor Politiewetenschappen, VU Amsterdam, 2004
14. ***Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing***
W. Ph. Stol, A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel, Nederlandse Politieacademie, Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2004
15. ***De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk***
A. Mein, A. Schutte & A. van Sluis, ES&E, Den Haag, 2004
16. ***Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen***
F. Lankhorst & J.M. Nelen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Criminologie, Amsterdam, 2004
17. ***Paradoxaal Politiebestel. Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over de sturing van de politie***
L.W.J.C. Huberts, S. Verberk, K. Lasthuizen & J.H.J. van den Heuvel, Vrije Universiteit Amsterdam/B&A Groep, 's-Gravenhage, 2004
18. ***Illegale vuurwapens in Nederland: smokkel en handel***
A.C. Spapens & M.Y. Bruinsma, IVA, Tilburg, 2004

19. ***Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg***
J. Terpstra & R. Kouwenhoven, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2004
20. ***Uit balans: politie en bestel in de knel. State-of-the-art: bundeling van kennis en inzicht***
H.G. van de Bunt, A.B. Hoogenboom, L.W.J.C. Huberts, E.R. Muller, J. Terpstra, C.D. van der Vijver & C. Wiebrens, 2004 Redactie: G.C.K. Vlek, C. Bangma, C. Loef & E.R. Muller
21. ***Politie en media. Feiten, fictie en imagopolitiek***
H. Beunders & E.R. Muller, Erasmus Universiteit Rotterdam/COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Leiden, 2005 (2e druk 2009)
22. ***Integriteit van de politie. State-of-the-art: wat we weten op basis van Nederlands onderzoek***
L.W.J.C. Huberts & J. Naeyé, Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen/ Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005
23. ***De sociale organisatie van mensensmokkel***
R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. de Lange, D. Verburg, E. Vermeulen & A. Weltevrede; m.m.v. E. Heyl, N. Hoek, L. Jacobs, M. Kanis & W. van Vliet, Erasmus Universiteit Rotterdam: Criminologie – Sociologie – Risbo, 2005
24. ***In elkaars verlengde? Publieke en private speurders in Nederland en België***
U. Rosenthal, L. Schaap J.C. van Riessen, P. Ponsaers & A.H.S. Verhage, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Universiteit Gent, 2005
25. ***De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie. De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking***
C.J.C.F. Fijnaut, A.C. Spapens & D. van Daele, Universiteit van Tilburg, Vakgroep Strafrechtwetenschappen, 2005
26. ***Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie***
J. Naeyé, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam, 2005
27. ***Preventief fouilleren. Een analyse van het proces en de externe effecten in tien gemeenten***
E.J. van der Torre & H.B. Ferwerda, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005

28. ***Zedenmisdrijven in Nederland. Aangiften- en verdachtenanalyses op basis van HKS-gegevens***
A.Ph. van Wijk, S.R.F. Mali, R.A.R. Bullens, L. Prins & P.P.H.M. Klerks, Politieacademie Onderzoeksgroep, Apeldoorn, Vrije Universiteit Amsterdam. KLPD, 2005
29. ***Groepszedenmisdrijven onder minderjarigen. Een analyse van een Rotterdamse casus***
I. van Leiden & J. Jakobs, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
30. ***Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie***
O. Adang, N. Kop, H.B. Ferwerda, J. Heijnemans, W. Olde Nordkamp, P. de Paauw & K. van Woerkom, Onderzoeksgroep Politieacademie, Apeldoorn/ Advies en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
31. ***De strategische analyse van harddrugsscenes. Hoofdlijnen voor politie en beleid***
E.J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2006
- 32a. ***Cijfers en stakeholders. Prestatiesturing en de gevolgen voor de maatschappelijke en politiekbestuurlijke relaties van de politie***
A. van Sluis, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen & A. Ringeling, Centre for Local Democracy, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006
- 32b. ***Operationele betrokkenheid. Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie***
A.B. Hoogenboom, Nivra-Nyenrode, Breukelen, 2006
- 32c. ***Op prestaties gericht. Over de gevolgen van prestatiesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk***
M.P.C.M. Jochoms, F. van der Laan, W. Landman, P.S. Nijmeijer & A. Sey, Politieacademie, Apeldoorn/Twynstra Gudde, Amersfoort/Universiteit van Amsterdam, 2006
33. ***Het nieuwe bedrijfsmatig denken bij de politie. Analyse van een culturele formatie in ontwikkeling***
J. Terpstra & W. Trommel, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente 2006
34. ***De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteitstoekenning***
Bundel onder redactie van C.D. van der Vijver & G.C.K. Vlek, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente/Politie & Wetenschap, 2006
35. ***Naar beginselen van behoorlijke politiezorg***
M.J. Dubelaar, E.R. Muller & C.P.M. Cleiren, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universteit Leiden, 2006

- 36a. ***Asielmigratie en criminaliteit***
J. de Boom, G. Engbersen & A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/
Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2006
- 36b. ***Criminaliteitspatronen en criminele carrières van asielzoekers***
M. Althoff & W.J.M. de Haan, m.m.v. S. Miedema, Vakgroep Strafrecht en
Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Groningen,
2006
- 36c. ***'Ik probeer alleen maar mijn leven te leven'. Uitgeprocedeerde asielzoekers
en criminaliteit***
A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam;
Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/Universiteit
van Amsterdam, Amsterdam, 2006
37. ***Positie en expertise van de allochtone politiemedewerker***
J. Broekhuizen, J. Raven & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Utrecht,
2007
38. ***Lokale politiechefs. Het middenkader van de basispolitiezorg***
E. J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement,
Den Haag, 2007
39. ***Niet verschenen***
40. ***Conflict op straat: strijden of mijden? Marokkaanse en Antilliaanse
jongeren in interactie met de politie***
N. Kop, Martin Euwema, m.m.v. H.B. Ferwerda, E. Giebels, W. Olde
Nordkamp & P. de Paauw, Politieacademie, Apeldoorn, Universiteit Utrecht,
2007
41. ***Opsporing onder druk***
C. Liedenbaum & M. Kruijsen, IPIT Instituut voor maatschappelijke
veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008
42. ***Symbolen van orde en wanorde. Broken windows policing en de bestrijding
van overlast en buurtverval***
B. van Stokkom, Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen,
2008
43. ***Verkeershandhaving: prestaties leveren, problemen aanpakken***
G. Meershoek & M. Krommendijk, IPIT, Instituut voor maatschappelijke
veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008
44. ***De frontlinie van opsporing en handhaving. Stelselmatige bedreigingen
door burgers als contrastrategie***
M.J.G. Jacobs, M.Y. Bruinsma & J.W.M.J. van Poppel, IVA Tilburg, 2008

- 45a. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg**
R. Bleijendaal, J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45b. **'Kracht van meer dan geringe betekenis'. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke geweldsbevoegdheid**
G. Drenth, J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45c. **Agressie en geweld tegen politiemensen. Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten**
J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45d. **Belediging en bedreiging van politiemensen**
J. Naeyé, m.m.v. M. Bakker & C. Grijsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2009
- 45e. **Uitgangspunten voor politioptreden in agressie- en geweldssituaties**
J. Naeyé, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
46. **Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk**
J. Terpstra, 2008
47. **Bijzonder zijn ze allemaal! Vergelijkend onderzoek naar reguliere en bijzondere opsporing**
W. Faber, A.A.A. van Nunen & C. la Roi, Faber Organisatievernieuwing, Oss, 2009
48. **Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, dadenkenmerken en aanpak**
Y.M.M. Schoenmakers, E. de Vries Robbé & A.Ph. van Wijk, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2009
49. **Het betwiste politiebestel. Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van het politiebestel in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Engeland & Wales**
A. Cachet, A. van Sluis, Th. Jochoms, A. Sey & A. Ringeling, Erasmus Universiteit Rotterdam/Politieacademie, Apeldoorn/Korps landelijke politiediensten, Driebergen, 2009
50. **Leven met bedreiging. Achtergronden bij aangiften van bedreiging van burgers**
B. Bieleman, W.J.M. de Haan, J.A. Nijboer & N. Tromp, Intraval & Rijksuniversiteit Groningen, 2010
- 51a. **Het publieke belang bij private preventie. Een economische analyse van inbraakpreventiebeleid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2009

- 51b. ***Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid***
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2010
52. ***Lokale politiek over politie***
T.B.W.M. van der Torre-Eilert, H. Bergsma & M.J. van Duin, met medewerking van R. Eilert, LokaleZaken, Rotterdam, 2010
- 53a. ***Trainen onder stress. Effecten op de schietvaardigheid van politieambtenaren***
R.R.D. Oudejans, A. Nieuwenhuys & G.P.T. Willemsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
- 53b. ***Schieten of niet schieten? Effecten van stress op schietbeslissingen van politieambtenaren***
A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2012
- 53c. ***Politievaardigheden onder stress. Het optimaliseren van aanhouding en zelfverdediging in de praktijk***
P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 53d. ***Effectief omgaan met acute stress. Effecten van aanleg en trainingsservaring op de schietprestatie onder druk***
A. Landman, A. Nieuwenhuys & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
54. ***Politie en publiek. Een onderzoek naar de communicatievormen tussen burgers en blauw***
H.J.G. Beunders, M.D. Abraham, A.G. van Dijk & A.J.E. van Hoek, DSP-groep, Amsterdam/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2011
55. ***Managing collective violence around public events: an international comparison***
O.M.J. Adang with cooperation from: S.E. Bierman, E.B. Brown, J. Dietermann, C. Putz, M. Schreiber, R. van der Wal, J. Zeitner, Police Science & Research Programme, Apeldoorn, 2011
56. ***Stads- en regioscan in de grootste Brabantse gemeenten. De achtergronden van onveilige GVI-scores***
B.M.W.A. Beke, E.J. van der Torre, M.J. van Duin, COT, Den Haag; LokaleZaken, Rotterdam & Beke Advies, Arnhem, 2011
57. ***De mythe ontrafeld? Wat we weten over een goed politieleiderschap***
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011

58. ***Proactief handhaven en gelijk behandelen***
J. Svensson, H. Sollie & S. Saharso, Vakgroep Maatschappelijke Risico's en Veiligheid, Institute of Governance Studies, Universiteit Twente, Enschede, 2011
- 59a. ***De sterkte van de arm: feiten en mythes***
J.H. Haagsma, T.M. Rumke, I. Smits, E. van der Veer & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 59b. ***Blauw, hier en daar. Onderzoek naar de sterkte van de politie in Nederland, België, Denemarken, Engeland & Wales en Nordrhein-Westfalen***
J.H. Haagsma, I. Smits, H. Waarsing & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
60. ***De nachtdienst 'verlicht'***
M.C.M. Gordijn, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
61. ***Opsporing Verzocht. Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten***
J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2012
62. ***Jeugdige zedendelinquenten en recidive. Een onderzoek bij jeugdige zedendelinquenten naar de voorspellende waarde van psychiatrische stoornissen en psychosociale problemen voor (zedes)recidive***
C. Boonmann, L.M.C. Nauta-Jansen, L.A. 't Hart-Kerkhoffs, Th.A.H. Doreleijers & R.R.J.M. Vermeiren, VUmc De Bascule, Duivendrecht, 2012
63. ***Hoe een angsthaas een jokkebrok herkent***
J. Jolij, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
64. ***Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen***
A. Meijer, S. Grimmelikhuisen, D. Fictorie, M. Thaens, P. Siep, Universiteit Utrecht, Center for Public Innovation, Rotterdam, 2013
65. ***Wapengebruik. Van inzicht in modus operandi naar een effectieve aanpak***
M.S. de Vries, Universiteit Twente, Enschede, 2013
66. ***Politieverhalen. Een etnografie van een belangrijk aspect van politieculturen***
M.J. van Hulst, Tilburg University, Tilburg, 2013
67. ***Recherchebazen. Een empirisch onderzoek naar justitieel politieleiderschap***
E.J. van der Torre, M.J. van Duin & E. Bervoets, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
68. ***Driehoeken: overleg en verhoudingen. Van lokaal tot nationaal***
E.J. van der Torre & T.B.W.M. van der Torre-Eilert, m.m.v. E. Bervoets & D. Keijzer, LokaleZaken, Rotterdam, 2013

69. ***Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van geweldddadige, niet-geweldddadige en afgeblazen overvallen***
W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, NSCR, Amsterdam, 2013
70. ***Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar***
L. van Reemst, T. Fischer & B. Zwirs, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013
71. ***Vertrouwen in de politie: trends en verklaringen***
L. van der Veer, A. van Sluis, S. Van de Walle & A. Ringeling, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013
72. ***Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland***
D. Siegel, i.s.m. R. Koenraadt, D. Lyubanova, N. Sovre & A. Troscianczuk, Universiteit Utrecht, 2013
73. ***De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. De rol van achterstanden, ouders, normen en vrienden***
F.M.H.M. Driessen, F. Duursma & J. Broekhuizen, Bureau Driessen, Utrecht, 2014
74. ***Speciaal blauw. Verschijningsvormen en overwegingen van specialisatie en despecialisatie binnen de Nederlandse politieorganisatie***
R.J. Morée, W. Landman & A.C. Bos, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2014
75. ***Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedende-linquenten in de samenleving***
M.H. Boone, H.G. van de Bunt & D. Spiegel, m.m.v. K. van de Ven, Erasmus Universiteit, Rotterdam, Universiteit Utrecht, 2014
76. ***Brandstichters onder vuur. Een empirisch onderzoek naar zaken van brandstichting en hun daders***
L. Dalhuisen & F. Koenraadt, Universiteit Utrecht, 2014
77. ***Van stadswacht naar nieuwe gemeentepolitie? Gemeentelijk toezicht en handhaving in de openbare ruimte***
T. Eikenaar & B. van Stokkom, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
78. ***Politiemensen over het strafrecht***
J. Kort, M.I. Fedorova & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
79. ***Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachtenverhoren***
M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Konter & M. de Boer, NSCR, Amsterdam, 2015

80. ***De mentale gesteldheid van de familierechercheur. Een onderzoek naar werkgerelateerde stress en secundaire posttraumatische groei binnen een bijzondere groep politieambtenaren***
L.J.A. Bollen, M.C. Saan, M.J.J. Kunst, B.W.C. Zwirs & K.F. Kuijpers, Universiteit Leiden, 2015
81. ***Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische exgedetineerden***
D.J. Weggemans & B.A. de Graaf, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, 2015
82. ***Dat heeft iemand anders gedaan! Een studie naar slachtofferschap en modus operandi van identiteitsfraude in Nederland***
L. Paulissen & J. van Wilsem, Universiteit Leiden, 2015
83. ***Demonstratieve kampementen***
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
84. ***Private ordebewaarders bij betogingen***
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
85. ***Spelen met weerbarstigheid. Belemmerende patronen en doorbrekende handelingsperspectieven bij het ontwikkelen van basisteams***
W. Landman, R. Kouwenhoven & M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2015
86. ***‘Onnodige’ bureaucratie binnen het basispolitiewerk. Onderzoek naar de achtergronden van een hardnekkig verschijnsel***
J. Kort & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015
87. ***Politie en GHB-problematiek op het platteland***
T. Nabben & D.J. Korf, Universiteit van Amsterdam, 2016
88. ***Basisteams in de Nationale Politie. Organisatie, taakuitvoering en gebiedsgebonden werk***
J. Terpstra, I. van Duijneveldt, T. Eikenaar, T. Havinga & B. van Stokkom, Radboud Universiteit Nijmegen, 2016
89. ***Samen of apart. De invloed van overleg tussen agenten bij het opstellen van het proces-verbaal***
A. Vredevelde, L. Kesteloo & P.J. van Koppen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016
90. ***Overvallen in beeld. Gedrag van daders, slachtoffers en omstanders***
M.R. Lindegaard, W. Bernasco & T. de Vries, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2016
91. ***Boeven vangen. Een onderzoek naar proactief politieoptreden***
W. Landman & L. Kleijer-Kool, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2016

92. **VVC onder de aandacht. Een onderzoek naar ZSM en de gevolgen voor het politiewerk**
R. Salet & J. Terpstra, m.m.v. P. Frielink, Radboud Universiteit Nijmegen, 2017
93. **De mogelijke meerwaarde van bodycams voor politiewerk. Een internationaal literatuuronderzoek**
S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2017
- 93A **Focus. Evaluatie pilot bodycams Politie Eenheid Amsterdam 2017-2018**
S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2019
- 93b **Evaluatie bodycams Landelijke Eenheid; Proeftuin bodycams Dienst Infrastructuur 2018**
S. Flight, Sander Flight Onderzoek & Advies, Amsterdam, 2019
94. **Criminele families in Noord-Brabant. Een verkenning van generatie-effecten in de georganiseerde misdaad**
H. Moors & T. Spapens, EMMA, Den Haag; Tilburg University, Tilburg, 2017
- 94A. **Interveniëren in criminele families**
A. Boer, R. Ceulen, H. Moors, T. Spapens, EMMA/Tilburg University, 2020
95. **Effectiviteit van het verdachtenverhoor. Een veldstudie naar de relatie tussen verhoortechnieken, de verklaring van verdachten en de aanwezigheid van de advocaat in zware zaken**
W.J. Verhoeven & E. Duinhof, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2017
96. **Van meerdere markten thuis? Overlap in markten van zware en georganiseerde misdaad en de consequenties voor de opsporing**
T. Spapens, m.m.v. M. Bruinsma, Tilburg University, Tilburg, 2017
97. **Horen, zien en zwijgen. Opsporing in dorpen en stadsbuurten met een gesloten leefgemeenschap**
E. Bervoets & M. Bruinsma, Bureau Bervoets, Amersfoort, 2017
98. **Geweld tegen hulpverleners in de psychiatrie. Aard, omvang en aangifte bij de politie**
J.M. Harte, I. van Houwelingen & M.E. van Leeuwen, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017
99. **Geëiste en opgelegde straffen bij de strafrechtelijke afhandeling van georganiseerde criminaliteit. Rapportage in het kader van de vijfde ronde van de Monitor Georganiseerde Criminaliteit**
C.G. van Wingerde & H.G. van de Bunt, Erasmus School of Law, Rotterdam, 2017

100. ***Doorgroeiers in de misdaad. De criminele carrières en achtergrondkenmerken van jonge daders van een zwaar delict***
V. van Koppen, V. van der Geest & E.R. Kleemans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2017
101. ***Profielen van Nederlandse outlawbikers en Nederlandse outlawbikerclubs***
A. Blokland, W. van der Leest & M. Soudijn (m.m.v. E. Kleinheerenbrink & I. van Die), Leiden Law School, Leiden, 2017
102. ***Verdachten van terrorisme in beeld. Achtergrondkenmerken, 'triggers' en eerdere politiecontacten***
F. Thijs, E. Rodermond & F. Weerman, Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving, Amsterdam, 2018
103. ***Burgemeesters in cyberspace. Handhaving van de openbare orde door bestuurlijke maatregelen in een digitale wereld***
W. Bantema, S.M.A. Twickler, S.A.J. Munneke, M. Duchateau & W.Ph. Stol, NHL Stenden Hogeschool, Leeuwarden; Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 2018
104. ***Een bittere pil. Het fenomeen en de aanpak van illegale medicijnenhandel***
I. van Leiden, A. Lenders & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2018
105. ***Vastzitten zonder straf. Over inverzekeringstellingen en schadevergoedingen op basis van artikel 89 Sv***
P. Kruize & P. Gruter, Bureau Ateno, Amsterdam, 2018
106. ***'Ik hou het hier wel uit, hoor'. Mentale weerbaarheid binnen de districtsrecherche***
H. Sollie, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2018
107. ***Bestuurlijke bevoegdheden, politie en de lokale aanpak van onveiligheid***
R. Salet & H. Sackers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019
108. ***Politie en actief burgerschap: een veilig verbond? Een onderzoek naar samenwerking, controle en (neven)effecten***
V. Lub & T. de Leeuw, m.m.v. A.S. Leerkes & R.J. Kleinhans, Bureau voor Sociale Argumentatie, Rotterdam; Erasmus Universiteit, Rotterdam; Bureau voor Maatschappij, Veiligheid & Deviantie, Rotterdam, 2019
109. ***Wijkagenten en veranderingen in hun dagelijks werk. Verslag van een onderzoek***
J. Terpstra, m.m.v. A. Evers, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2019
110. ***Naar een efficiëntere noodhulp? Een verkennend actieonderzoek***
A. Scholtens & I. Helsloot, m.m.v. S. Kraaijenbrink, J. Vlagsma, M. Jürgens, D. Mouris & M. Eising, Crisislab, Renswoude, 2019

111. ***Bestrijding van Outlaw Motorcycle Gangs. Een rechtsvergelijkende studie naar de aanpak van onrechtmatige organisaties in rechtsstatelijk perspectief***
J. Koornstra, B. Roorda, M. Vols & J.G. Brouwer, Rijksuniversiteit Groningen, 2019
112. ***Politiestraatgezag en (on)gehoorzaam burgergedrag***
A. Scholtens, M. Helsloot, I. Helsloot, Crisislab, Renswoude, 2019
113. ***Verkeershandhaving op Nederlandse autosnelwegen; Evaluatie van de werkwijze van het Team EVT, de effecten en de acceptatie van politiecontroles***
Ch. Goldenbeld, A. Stelling-Kończak, S. van der Kint, SWOV, Den Haag, 2019
114. ***Virtual reality als onderzoeksmethode om inbrekers te doorgronden***
I. van Sintemaartensdijk, J.L. van Gelder, P.A.M. van Lange, M. Otte, J.W. van Prooijen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2019
115. ***Wanneer blaffende honden bijten. Een vergelijking tussen fataal en niet-fataal huiselijk geweld***
P. Aarten, C. Boelema Robertus, L. Alink, M. Liem, Universiteit Leiden, 2020
116. ***Kijk naar het systeem. Begrijpen en beïnvloeden van opsporingspraktijken.***
W. Landman, R. Kouwenhoven, M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort 2020
117. ***Verbeelding in de verhoorkamer. De invloed van het gebruik van beeldmateriaal in het verhoor op verhoortechnieken en proceshouding***
W.J. Verhoeven, G. Vanderveen, L. van Dillen, S. Kruit m.m.v. M. Hysaj, Erasmus Universiteit, Universiteit Leiden

